

תשובה א' מטאן אלסה"ר
 שלם נודע אנפגז
 יבן גזטן
 אונטא דבר'ס

ויכוח הער"ס והחמ"ץ חיים

אר שות (חייג) אגאן לדיגר
 אלסה"ר (גזג גלוגה)
 מתש אונטא דבר'ס

השלטה:
 כאה אריאב ח"ג קון הביאורים
 זג 347 סצ"ז 7 נסם
 סצ"ז 5 והלוהה אונטא ז'ה

סיים ומחילתו

מקורו בענין
החפץ חיים והגדלים
בענין הפועל בחבירו
ואם נקצץ הפגיעה לחבירו
האם צריך להודיעו
ואם לא

- (1) חפץ חיים - (עין שלבי חיים)
- (2) מכתב מכתב אברהם אבא קאסובסקי
(אגב יאנאוה) מנעו תרצה
מובא בשמות החפץ חיים מאת בני
ו' איב ג' (עמ' 6) [מספור חדש ... עמ' 1]
~~למכתב~~ (מובא גם ...)
- (3) גנוסת המוסר ח"א עמ' 363
ובהצעה של "מח' גאונים וגיורים"
ומציין למכתב ו' (פמ"א) מא"צ גבולות ...
- (4) גבולות - מכתב זה (פמ"א) ה"ו עמ' 3
- (5) ספר מהגות אוריאל ג' שלמסכתו
אברהם נאו ו' ישואל סלנט ... עמ' 1
מורה (אזול גשט"ב)

- (6) עין צוק במוצרים וזמנים לגדל טכניקן טל"א
מביא קצת אחרת בשם הגדול דסלר
וגם הנכתב בקצת גורל האדם
לשם ח"ג מנחם נקבם גויכא
גיון זבן הגדל צולמ טל"א

אחרי דברי מנחם ברוך
ס' תרפ"ט ש"ק עמ' 11
מתבאר שם סדר אלו ...
אז צריך לפרט המלא - ויש
אין שאלה חכמה בפנינו אלא
הצדק צריך להגיד לו שפסק בו?

אם מו"ק לא יתקן אלא אחרי נאמר
הזמן - ומשל מרובא שיוצא ושלמה את
הרגל נצח שנים לתתנו גמלים עליו

גירסת הרב יצחק הולנר, ר"י חיים בראון אה"ב.

מוסיף על מה שמסר הרב קוסובסקי, אך דו-שיח להקני"ה
ידע שזה ר"י אלא אין הוא מסביר לפירוט זה ב"י ומוסיף
שאני יכול לנגן לו הסכמה אם לא ישליט האבה זו כי זה
נוגן מנעול וכ"ל (לפני צור) ויח"ח עומק בשל ומיותר
ר"י בן על ההסכמה של הר"י.

ספר פירח מטה אהרן, חידושים על הרמב"ם ספר מדע, מאת
הרב אהרן בן מיר"ה משה הלוי סולוביצקי, ה' דעור פ"ב ה"ה,
דמוץ 89, ואלהן ה' קטובה פ"ב ה"ה, דמ' בלל,
"שמעתי מהאבן ר' יצחק הולנר זצ"ל..."

ובספרו פתח יצחק, יום רביעי, מאמר כ' אות ה'
במק"ל: "ומעניי הדבר שפנינו משפנו, כי דענו על מין הקרי"ס
היה... כי אז אסור לו למסר לבקש מתלה מחבירו משום דר"י בקשר
המתלה יצחק אהרן או לדבר בגנותו ונמצא מצדו את חבירו בכדי
לקבל מתלה אצ"ל..."

גירסא זו ממאיר בספר מאיר עיני ישראל, ח"ו עמ' 353 בס"ס
פירח מטה אהרן.

הַזִּכְרוֹת וּמִבְּאֵי יָם לֵבָב הַדָּרִים (ב' ויטח עץ הַחַיִּים) וְכֵן בְּנֵי אֱלֹהִים

בספר תנחומי המוסר ח"ו עמ' 363 (ובדפוס חדש הוצ' בלזיהיים
תא עמ' 334) מבוא של "תעבורה" לפניו שלא היה ...
אין לומר שגם בגוף טובנו אלהים איך חבירו וכו' ...
וישם בתורה על "מנין תמימים וועקיק "

בספר מוצקים וזמנים ח"א סימן נ"ד
למוצה בשם הגר"א זכור לטוב
שלא יצמיח בזה למבקש... ומסיים
לבהגות ראוי לסתום... ע"כ

(נמצא בקובץ ג' עמ' 55)

ב' יאמלובר השנה "ע" ק"ט "מטו ביה משמיה פה"ר
מנחם ז"ל ... דאין אפרט החטא ...

בעיה היא כסלו צח יאנאווא.

הוד כבוד הרב בנשיק כשית מוה"ר ארי' לייב הכהן

שליט"א אבדיק ראדין ולפל המסתופפים בצלו שלום וברכה.

אחדשהיט משית בהדרת הכבוד. אמת א"ק קאסאווין אגז דבר

מכתב כתיר קבלתי ומאד מאד אני חפץ לכתב עוד

שחות מאביו הנהיץ ז"ל, אבל מרדותי עתה מונעים אותי.

ועיי זה קשה עתה לרכז מחשבותי בדברים העומדים ברומי

של עולם. בכל זאת מפני חיבת הקודש אני שולח מעט.

ואלה אשר כתבתי עליהם סמנים שכתיר יטריח לעיין בהם

היטב ולתקנם כפי הצורך. ואייה עוד אשלח בלינ בקרוב.

כי עד הנה לא כתבתי עוד בעניני הדבור ובעניני הנאולה

שאביו הנהיץ ז"ל בכל יום היה מדבר בענינים האלו שפענינים

האלו היה היחיד לא רק בדורות האלו גם בדורות שלפנינו יחיד

היה. שגלה לפנינו תורת שמירת הדבור להלכה ולמעשה ובעוד

בימי ילדותו כבר פעם רוח ד' בקרבו לעורר את עם ישראל

על חובת שמירת הדבור. ופעם אחת שמעתי מפיו הקדוש

וז"ל אמאהל האב איך מיינעם א קרוב עפים א בריה געמאָהן

(אריינגעזאגט א שארפן וואָרט) האב איך גענאנגען ערב יום

כפור איהם איבערבעטן האב איך דענסטמאל געטראכט דאס

איז גוט אז ער איז נישט אוועק געפארן וואס טהו איך אז

ער פארט אוועק אין אמעריקא איך חיים נאך נישט וואו ער

איז טא וואו וואלט איך געקענט בעטן בא אים מחילה,

און דא איז קיין קונצען נישט, עבירות שבין אדם לחברו אין

יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו, מהוסט א עבירה בין

אדם למקום קענסטו שמענדיג השובה טאן וואו דו ביזט

קענסטו השובה טאָהן, אבער פאלסט דורך אין א עבירה שבין

אדם לחברו בעט איהם גלייך איבער און שנייד אפ א פאלע

וואָרום טאָמער נאָכדעם געפינסטו אים נישט איז דאך ביטער

והיא נאל, ובין הדברים הוציא מפיו, כי המעשה היה זה
 כבר, בעת שהיה בן שש עשרה שנה, ובו ראינו
 איך שהיה מדבר, בכל עת שהיו באים לפניו בענינים רבים,
 ובכל זאת סיבב שמעולם לא דיבר שום איש לשה"ר
 ורכילות לפניו ועוד, ופעם שמעתי מאחד שספר לי איך שעוד
 לפני המלחמה העולמית, היה אחד שהתחיל לדבר לפניו, והח"ח
 ז"ל הרגיש כי חפץ לדבר לשה"ר, נער בו הלא ארבעים שנה
 שלא שמע אזני לשה"ר ואתה חפץ להשמיע לפני לשה"ר.
 זוכרני בסמילאוויץ בשנת תרע"ו, בעת שזכינו לשמוע ממנו
 דברי אלקים חיים בעניני הדבור, לפני חבורה של "שומרים" שומרי
 הדבור, ואז מכתב יד קרא לפנינו את ספר "חובת השמירה", בדרך
 בדיחותא אמר אליו הרב הגאון מוה"ר יצחק אייזק הירשוביץ
 שליט"א שהיה רב בטאלסן בקורלאנד, רבי ס'איו גוט אז איר
 זייט קיין רב ניט, איך וואלט וועלן זעהן איר זאלט זיין
 א רב און זיך היטן פון לשה"ר, וענה אותו בפשטות, הלא
 בחבורנו ח"ח ביארנו הכל, מתי מותר לשמוע ומתי למיחש
 מיבעי, הכל מבואר שם באר היטב.

בדרך אנב אכתב לכת"ר מה ששמעתי מפיו הקדוש
 בעת שהביא את הספר חפץ חיים לפני גאון ישראל וקדושו מרן ר"י
 סלנטר זצוק"ל וקבל ממנו את הספר לעיין בו ואח"כ כאשר
 בא לפניו אמר לו שיש לו קושי' עצומה על דין אחד בכפרו
 הלכות איסורי לשה"ר כלל ד' סעיף י"ב, ואפילו אם חבירו
 אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגד
 שלא כדין ולבקש ממנו מחילה ע"ז כיון שהוא יודע שעל
 ידו נסבב לו דבר זה, והקשה הלא חברו לא ידע עד
 הנה מאומה וכאשר יספר לו יגרום לו צער, ומה חברו אשם
 אם הוא חפץ לעשות תשובה, לגרום צער לחברו, וענה אותו
 הלא דין זה לקחתי משערי תשובה לרי' (ואפשר זהו
 סגרת חפץ חיים לאחר סיפורי אבותינו) (ג' המהר"ר) ...

החפץ חיים חיים ופול, הרב

המגדלים הענקיים שהקימו עליה! הם למדו כל מלה ומלה, לא החסירו ממנה כחוט השערה, את הכל ייפו וקשטו. כל אות וכל תג הבהירו. את הכל האירו כפנינים יקרות וכספירים; למען אפשר את הגישה וההבנה לכל אחד ואחד. ראה את שני התלמודים — הבבלי והירושלמי, ואחרי כן את העטרת לאין ספור, את המדרש, הזוהר, ספרא, ספרי, מכילתא, תוספתא, רבנו אלפס, רמב"ם, ראשונים ואחרונים, לאין קץ! ובאיזה תנאים יצרו את כל זאת? בגלות קשה ומרה, בתנאים האיומים ביותר וללא נשוא! ממש בין האש ולחרב למדו וכתבו. ומה לך מתרעם עליהם, רבוננו של עולם? היש לך עם אחר שיוכל להדמות להם? ההוכיח כזאת משהו אחר? עד כמה, איפוא, אבא, תניח עוד את עמך ישראל גולה ומעונה בנכר?!

כך היה מתחנך ותובע מאת ד', כשתפילותיו מלוות בבכיות קורעות לב ודמעות חמות — כתינוק המתחטא בפני אביו.

נכונה העיר הגאון הצדיק ר' ישראל מסלנט לתלמידיו, בראותו את כתב-היד הנפלא של היהודי מרדין:

„הנה תפס אברך זה שורה אחת בתורה ויצר מסביבה שלחן-ערוך שלם!

עטרה מעולפת ספירים!“

מספרים: בשעה שבא החפץ חיים עם כתב-ידו בפני ר' ישראל, בקשו הלה להניח את כתב-היד ברשותו לזמן מה, על מנת לעיין בו. לכשבא לקחתו שאלו ר' ישראל:

„הנך קובע בחבורך כי מי שספר לשון הרע על חברו חייב לפייסו ולבקש מחילתו. אינני מבין, איפוא, — אם רצונך לחזור בתשובה העל זאת יורשה לך לצער את חברך?“

במענהו, שישר מאד בעיני ר' ישראל, הסתמך החפץ חיים על רבנו יונה, שמספרו („שערי תשובה“) צטט דין זה.

לאחר צאתו של החפץ-חיים שאלו התלמידים את רבם, מה טיבו של מחבר

זה ומדוע כבדו במדה יתירה. השיב להם ר' ישראל:

„יהודי זה הוא מאמין גדול, ולא שהוא מאמין בלבד אלא שהוא גם

רואה... ההשגחה העליונה הועידה את האברך הזה למנהיג עם ישראל בעתיד, ליישר הלבבות ולהשיב לבן לאביהם שבשמים.

כידוע קבע ר' ישראל כלל בחכמת המוסר, כי מי שהוא לקוי בעבירה

או מדה מסוימת צריך ללמוד בעיון את ההלכות השייכות לענינו, „תורת כל עבירה ועבירה לבדה, לגאווה — תורת הגאווה, למשא ומתן באמונה — חלקי

פה

ח"ח 1/11/20

המחבר, לנסות בחריפותו ובפקחותו להוציא אגב שיחה מפיו של המחבר איזו מלה שיש בה משום לשון-הרע או רכילות.

כפי שמסר הרב אליהו קמחי, רבה-של שווינצן, היה אביו מספר ברוב התפעלות, כי הוא שוחח אז עם המחבר במשך שש שעות, במדת יכלתו נמנע מלשוחח בדברי תורה ומרבית השיחה נסבה על בעיות יהודיות שונות ובעת מעשה השקיע רוב עמל ומרץ כדי להוציא מפיו האורח לפחות דבור אחד של לשון-הרע, אך ללא הצלחה. נאלץ איפוא לחזור אל רבו ולהודות שהפעם לא הועילו לו שום חכמות וכי כל עמלו היה לשוא, כי המחבר התחמק באמנות מפתיעה מבלי לפזר אף גרגיר אחד של אבק לשון-הרע.

ואמנם, לאחר הנסיון נתן לו הרב הנובהרדקאי בשמחה את הסכמתו, בה הוא מתאר בצדק את המחבר כ"איש מהיר במלאכתו, מלאכת שמים, כי הרחיב ביאורו אשר חלק מחכמתו והוא נאה דורש ונאה מקיים והכל עשה יפה בעטו, ובניב שפתים אביעה תהלתו..."

הסכמה נלהבת מאד לספר "חפץ חיים" קבל גם מהגאון הצדיק ר' ישראל מסלנט. ברם, לא הביאה לידי פרסום, יתכן — בגלל השבחים המופרזים שזו הכילה. בשבילו דיה היתה העובדה שר' ישראל הסכים לכך שרשאי הוא לפרסם ספר זה. ליותר מזה לא היה זקוק.

הצדיק ר' שמחה זיסל זיו (קלם), אחד מגדולי תלמידיו וממשיכי דרכו של ר' ישראל מסלנט, ספר פעם על ההתלהבות שגלה רבו הגדול למראה הספר "חפץ חיים". מרוב חבוב ושמחה העתיר עליו נשיקות. "הרי זה שולחן ערוך שנתגלה לנו בהיסח הדעת, כמציאה!" — הכריז בהתפעלות בפני תלמידיו. הגאון הגדול ר' אלכסנדר משה לפידות, בספרו "דברי אמת" (נדפס

לפני עשרות רבות בשנים) כותב בלשון זו:

"נגע צרעת כי תהיה באדם, המה העבירות התלויות בפה ובלשון, אשר המה נגעי בני אדם ורוב בני אדם נכשלים בהם, והובא איש כזה אל הכהן הגדול מאחיו, הוא הצדיק האמיתי בעל "חפץ-חיים" שליט"א, ללמוד בספריו היקרים והמה יורו לו איך להתנהג בזה, ואשרי האדם שילמוד על מנת לקיים בספריו הקדושים אשר המה מלאים דברים יקרים נבחרים. איש כזה את נפשו יציל משחת ויזכה בזה לרוב עונג ונחת".

כמו כן מצוה הגאון הצדיק ר' אליהו מקרטינגה זצ"ל בצוואתו (נתפרסמה בספר "אזהרת שבת" מהרב ר' יצחק מלצן) למעה"ש ללמוד "חפץ-חיים".

צח

המחבר חיים ורואו, ח"א

שבת בשעתיים. באין ברירה, קיבל תלמידו את התנאי הזה והפעם מיהר מאד בשולחנו, אכלו מנה אחר מנה, ולא הספיקה לעבור שעה וכבר הגישו "מים אחרונים" לברכת המזון. לפני ברכת המזון, פנה בעל הבית אל ר' ישראל ואמר: "ילמדני רבי! איזה פגם מצא בהנהגת שולחני?" ר' ישראל לא ענה דבר, ורק ביקש להזמין את האלמנה המבשלת ואמר לה: "אנא סלחי לי, גברת, על אשר עייפתי אותך הערב ובגללי היית נאלצת למהר ולהגיש בלי שהות מנה אחר מנה, שלא כדרכך". "כל הברכות תחולנה על ראש הרבי! — השיבה המבשלת — הלואי שכבודו יתארח בביתנו בכל לילי השבתות. בעל הבית שלי רגיל להאריך בסעודה עד שעה מאוחרת בלילה, ואני עייפה מעבודתי במשך כל היום, עד שרגלי כושלות ממש מרוב ליאות. והנה הודות לרבי, הודרו הערב ואני כבר חפשיה ללכת לביתי ולנוח". אז פנה ר' ישראל לתלמידו ואמר: "בתשובתה של אלמנה מסכנה זו, תמצא גם אתה תשובה לשאלתך ופתרון לתמונה. אמנם הנהגתך נאה מאוד, אבל במה דברים אמורים אם איננה פוגעת באחרים" (54).

*

בבית הכנסת שהוא היה מתפלל, הנהיג להקדים בתפילה בלילי שבתות וימים טובים, מבלי לחכות לזמן קריאת שמע. טעמו ונימוקו עמו: העוזרת בבית פטורה מקריאת שמע וחייבת בקידוש, ואין מן הדין לעכבה בגלל הידור קריאת שמע בזמנה תוך התפילה, שתהא צריכה לחכות לקידוש וסעודה, ולגרום לה צער ורעב אחרי יום עבודה כה קשה בהכנת שבת (יום טוב 55).

מעניין, שגם הוזהרות הזו לא נעשתה אצל ר' ישראל שיגרא, ובכל מקרה, היה שוקל את הנהגתו לפי מיצוי ההלכה שבאותו מעשה. פעם בליל יום טוב ראשון, התאחר רבי ישראל כמה זמן שלא כמנהגו וכל הציבור חיכה לו בתפילה. הדבר היה תמוה בעיני הקהל. כשבא בשעה מאוחרת לבית הכנסת, סיפר שבאותו יום הגיע לעיר גדוד של אנשי צבא והיה צורך

(54) מפי הרב דב מאיר רוכמן בשם הישיש שכביץ. (55) "שערי ציון" הג"ל נו.

להזמין בשביל החיילים היהודים מאכל כשר. ולדאוג להזנה כשרה לחיילים יהודים — סיים רבי ישראל — מתויב כל הקהל, ואף גם העוזרת⁵⁴).

פעם, חל יום שני של ראש השנה בערב שבת. כידוע, נהגים במקרה זה למהר בתפילה ולקצר בפיוטים, כדי שהגשים תספקנה להכין לשבת בעוד מועד. בעלי הבתים פנו לרבי ישראל להורות להם, אילו פיוטים לדלוג. רבי ישראל הורה, שיש להם הרשות לדלוג כל הפיוטים, לרבות תפילת „ונתנה תוקף“, שהיא כה מעוררת ומקובלת על הקהל, ובלבד לא להכביד על הנשים, שתהיינה בהולות באותו יום קדוש משום הכנות השבת. אולם למען השם, בל יפסחו על הפיוטים הארוכים שבין תפילת „מלכויות“ ו„זכרונות“ ובין „זכרונות“ ו„שופרות“ שהקהל נוהג כרגיל דווקא לדלגם — משום שהחזן מתעיף מתפילת מוסף הארוכה ויש לתת לו שהות לנוח קצת⁵⁵). באותו זמן שאמר לוותר על הפיוטים משום נוחיות הנשים, לא שכח גם את צערו של הש"ץ, ומצא צורך דווקא להאריך שם בפיוטים.

ולא רק בדקדוקי מצווה, הסתייג רבי ישראל לבל להדר על חשבונם של אחרים. הוא סבר, שאין גם רשות לקיים מצוות גדולות או להינצל מעבירות חמורות, אם כרוך בזה צער הזולת. נתעוררה לפניו שאלה, אם אדם אשר חטא כנגד חבריו בצינעא בלשון הרע, ברכילות וכדו', מותר לו לפייס אותו ולבקש את סליחתו, ולגלות לו באותו זמן שסיפר עליו וניבל את שמו. אם אמנם, לגבי עצמו יש לו אפשרות להינקות מעוון חמור על ידי אותו פיוס — אין לו רשות בגלל טובתו להדאיב את לב חבריו ולחסד את עצמו על חשבון צערו של הזולת⁵⁶).

עד כדי כך, התעמק רבי ישראל בהרגשותיו של הזולת וחישב חשבונות רבים לבל להסב לשום איש כל צער ואי נעימות כל שהיא.

(56) שם. (57) יעקב מרק 75. (58) מפי תלמידים וחתיקים. וראה

במכתבו של ר' נפתלי אמסטרדם לרעו ר' יצחק בלזר ב„תבונה“ ירושלים תש"ג חוב' ה, שהם כנראה „שבו על מדוכה זו ור' נפתלי מביא דבר „מגן אברהם“ בריש סי' תר"ו „שאף שצריך לפרט החטא בבין אדם לחבירו, מכל מקום אם חבירו מתבייש אין צריך“.

פנימי לחברי ותומכי
ישיבת בית מדרש לתורה.

תבונה

התכן:

מאגרותיו של
. . . מרן ר' נפתלי אמסטרדם ז"ל
תקלה וקלן.
. . . הרב אברהם יעקב ניימרק
דיין מומחה ודיין רגיל.
. . . אליעזר זאב דבורץ

אוצר החכמה

עניני תורה ומוסר

יוצא לאור ע"י

ישראל זיסל פלטיץ-דבורץ

לפנים אב"ד קומי ויונה (ליטא).

1224567

ב"ה, עה"ק ירושלם ת"ו, אדר השני תש"ג. ז' - (כ"ט).

מאגרותיו של מרן הגאון החסיד ר' נפתלי אמסטרדם זצוק"ל
(לרעו מרן הגר"י בלור זצוק"ל)

ליום הזכרון: ר' אדר (תרע"ו)

א.

ב'ע"ה יום ד' י"ט מנחם אב. קאוונע

אל כבוד ידידי כנפשי הנצמד בקרב לבבי וכו' מהור"ר יצחק נ"י יצו ד'
את הברכה באסמיו ולכל הנלווים אלי'

ידידי ימחול נא לי על אשר אקצר יען כי הזמן קצר כעת וגם אשר שמה
לבי ויגל כבודי בחודעתו אשר יבא בקרוב אלינו ולזאת אכתוב לידידי בקצור.
ע"ד שאלתו מאתנו הנה ידוע אצל מעל' מאז ישבנו יחד אשר ההלכה זו של
לה"ר היא עמוקה ורחבה פשאר הלכות שבתלמוד לא כאשר חושבים העולם
ובוודאי לא בי הוא, ואין עמדי להעמיד הספק הזה של ידידי על תילה בעומק
הלכה כאשר ידוע לו מאז אשר בער אנכי אין חכמה ולא תבונה וגם השגתי
קצרה כמעט מכל אנשי הקלוי' ומה גם אשר יש על ענין כזה תשובה מהר"י
מסראני ז"ל אשר לא יועיל מחילה על הכלל מטעם דמי ידע דמחיל אמנם
בפירוש אית' במגן אברהם ריש סימן תר"ז (אן תר"ו) (יע"ש) שאף שצריך לפרט
החטא בבין אדם לחבירו מ"מ אם חבירו מתבייש א"צ ומטעם שכת' הפ"מ (שם)
דלדידן דק"ל א"צ לפרט בבאל"מ בבאל"ח ג"כ רק מצוה וע"כ צ"ל ולחלק
דבענין זה לא שייך מי ידע דמחיל שמודיע שחטא לו בסתם ואינו דומה למבקש
על הכלל (ואין לדחות דמ"א מיירי שנמחל באמת יודע דלא משמע כן) ולזאת
לפי הנראה יכול ידידי לעשות כן דחיינו בעת נסיעתו ממחניכם ישתדל מעל'
להיפטר גם מאנשים האלה בכיוון ולבקש מהם מחילה כאשר הדרך מורגל בעת
הנ"ל אך בדרך הנ"ל לומר להם נמחלו זא"ז כו' ולהזכיר ג"כ על אשר דברתי
אליכם זה זמן כביר וכדומה לזה כאשר יראה למעלתו אך זאת היא רק לפי עניות
דעתי הקלושה מאוד כנ"ל אך ידידי יוכל עוד להעמיק והרחיב בענין זה ולחלק
בין מ"א הנ"ל לתשוב' הנ"ל וכפלים לתושיה

ממני הכותב בנחיצה הדו"ש בנפש חפיצה ומצפה לראותו פא"פ אי"ה

נפתלי שטוצין מסאלאנט

קונה לו קטיגור אחד, והיינו שע"י העבירה שעשה — נברא מלאך חבלה — ועושה חורבן למעלה בשרשו, והוא הוא הקטיגור שאמרו קונה לו קטיגור אחד! והנה כשם שיש ביהמ"ק למטה, כך יש ביהמ"ק למעלה, וביהמ"ק שלמעלה מכון כנגד ביהמ"ק שלמטה. וכותב הגר"ח ז"ל מוולאזין בספריו (רוח חיים ונפש החיים) שאף אחד לא יכול להגיע לביהמ"ק שלמעלה רק נשמת ישראל, אבל באומות העולם אפי' הפילוסוף הכי גדול המעמיק בשכלו ומשיג גבוה מאד, בכ"ז אינו יכול בשום אופן להגיע עד שם, כי שורש נשמתו הוא הרבה למטה ממנו. אבל נשמת ישראל ששורשה למעלה למעלה יכולה נשמה זו שתעשה — בחטאה ח"ו — גם חורבן למעלה הרבה.

וזהו משא"כ "ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי", ולא כתוב "בן יעקב", ואחז"ל (סנהדרין קט) שביקש יעקב רחמים על עצמו שלא יזכר שמו כאן, כמ"ש (בראשית מט) "בקהלם אל תחד כבודי". והיתה כוונתו לזה שלא יזכר שמו במחלוקת קרח ועדתו, ויש להתבונן מהו ענין זה שלא יזכר שמו בזה? וכי אם לא נזכר שמו אין יודעים שלוי היה בן יעקב?

אלא הוא הדבר אשר אמרנו, כי יעקב אבינו ידע שקרח גדול מאד ושורש נשמתו למעלה גבוהה הרבה, וכמשאחז"ל (תנחומא שם) קרח שפקח היה מה ראה לשטות כזה, ומשיבים שלשלת גדולה ראה שיוצא ממנו וכו', ומנו שמואל הרמתי, והאיך ראה כל זה? — דבר שיהי' אחריו כמה מאות שנים, אלא ודאי ברוח הקודש ראה! וא"כ מבינים אנו כמה גדול הי' אדם זה, ולכן עבירתו עשתה חורבן למעלה הרבה מאד, והגיעה עד שורש נשמתם של אבות אבותיו — עד יצהר! — ועד קהת! — ועד לוי! ויעקב אבינו ראה כל זה ונפחד... וביקש רחמים שלא יגיע לשורש נשמה שלו! וזהו ביאור שביקש יעקב רחמים על עצמו שלא יזכר שמו בעדת קרח, וכמ"ש "בקהלם אל תחד כבודי".

ואגב יש להתבונן כי קרח שהי' בעל רוח"ק, ובכ"ז חטא והחטיא, וברוח"ק שלו עצמו נכשל וירד לשאול מטה כידוע, ואמרנו מכאן שגם בעל רוח"ק צריך ללמוד מוסר בכל יום — ואל יסמוך על גדלותו — כאשר ראינו בקרח ועדתו!... נחזור לענייננו, כי זהו מה שאמרו יש חוטא בשמים ואינו חוטא בארץ, והוא מחלוקת קרח ועדתו — שעשה חרבן גדול שם, עד לשרש נשמתם של אבותיו ואבות אבותיו כאמור, אבל אינו חוטא בארץ, כלומר: שכיון שקיבלו ענשם כאן בעולם, וכל ישראל פחדו ונודעו ונסו לקולם, לא פגע חטאם בעולם הזה (*). כי ראו הכל בעונשם, ולמדו מוסר למו.

(*) והמגפה היתה מפני שרבו למחרת על משה ועל אהרן ואמרו אתם המיתם את עם ד', והבן.

ויש חוטא בארץ ואינו חוטא בשמים. הוא טיטוס הרשע, שנכנס לבית קדשי קדשים ופשט ספר תורה על הארץ ועשה שם עוול ותיעוב נורא, הנה בארץ חטא, שהי' חילול השם גדול ר"ל, שיצא חי מבית קדשי הקדשים — כאילו לא פעל שום עוולה. אבל בכ"ז לא חטא בשמים, כלומר: בביהמ"ק של מעלה לא פגע כלל וכלל, כי שורש נשמתו של טיטוס הרשע הי' ממקום שפל ביותר ולא הי' יכול לעשות חורבן למעלה משרשו, וכמו שנתבאר למעלה.

אבל המספר לשון הרע חוטא בשמים ובארץ וכמשאחז"ל שם את הפסוק "שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ". ועוד א"ר יוחנן במד"ר שם: אין אדם אומר לשה"ר עד שהוא כופר בעיקר, שנאמר (שם יב) "יכרת ד' כל שפתי חלקות, לשון מדברת גדולות, אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו".

ואכן חסדי השי"ת אתנו, שנתן לנו בדורנו את החפץ חיים ז"ל שפעל ועשה וריבץ פעלים לתורה "שמירת הלשון", זכה וזיכה את כלל ישראל. ושמעתי שהחפץ חיים בא עם ספרו והראה אותו לר' ישראל סלנטר ז"ל, ושאל אותו על מ"ש בהלכות לשה"ר שאם חטא אחד לחבירו וסיפר עליו לשה"ר, צריך לבקש ממנו מחילה ולפרט לו מה שדיבר עליו, כדי שידע במה חטא כנגדו ושימחול לו בלב שלם. ושאל לו ר' ישראל הלא כשמספר לו מה שדיבר עליו גורם לו עגמת נפש כעת, והאיך יתכן זה? אם הוא רוצה לעשות תשובה האיך מותר לו לצער את חבירו? וענה לו החפץ חיים מה אעשה שכן פסק רבינו יונה, וכשיצא החפץ חיים מביתו פנה ר' ישראל למקורביו ואמר האיש הזה זיכהו השי"ת ועשה שלחן ערוך על הל' לשה"ר, וסיים ואמר בזה"ל: כנראה שהקב"ה כבר הכין מנהיג חדש להדור.

והנה כשם שעשה הקב"ה חוקים לטבע הגשמי בעולם הזה, למשל האש בוערת ומכלה כל גופל בתוכה, וזהו חק ולא יעבור וכדומה. כן עשה חוקים לטבעים הרוחניים בעולמות העליונים. ונתבונן בזה, הנה כ"ז שאין מקטרג על ישראל אין הם נענשים, כמו שמצינו (במדבר כג) "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" וגו', וממה נפשך אם לא עשו עוול, ודאי שלא יביט ולא יראה בהם כל און, ומהו החידוש? אלא ברור שיש בהם עמל ואון, ובכל זאת לא יביט ולא יראה בהם עמל ואון — מפני שה"ד' אלקיו עמו ותרועת מלך בו".

אבל כ"ז רק כשאין מי שיקטרג עליהם, משא"כ כשבא מקטרג ותובע משפט, חק הוא ולא יעבור שטענתם נשמעת ויושב הקב"ה בדין על ישראל, ככתוב (דברים לב) "כי כל דרכיו משפט". ואמת שהקב"ה הכל יכול — גם להשתיק את מדת הדין, אבל אז יטענו המקטרגים למה בראת אותנו, אלא ודאי כך עלה בכיכול במחשבתו יתב', שאם יקטרגו צריך להחזיר להם תשובה.

ואימתי עולה מקטרג ומשטין למעלה? — כשיש מקטרגים אחד על חבירו למטה בארץ, והיינו "שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ" כלומר: אימתי

סימן ר"ה התשובה השלימה וכו' בשער א' סימן י"ב היגון.

סימן ר"ו יכה בעברה ובפירושו למשלי: כי אין כמו כעס בעל הלשון, וגם ידוע כי בעל הגאווה תגדיל הכעס, אף כי מי שנמצאות בו שתי המדות האלה הגאווה והזדון כי יזיק בכעסו עד להשחית.

סימן ר"ז והם לא ידעו וכו' בשעה שבא החפץ חיים ז"ל עם הכתב יד של הספר חפץ חיים בפני הגר"י סלנטר ז"ל ביקשו הגר"ס להניח את כתב היד ברשותו על מנת לעיין בו. לכשבא הח"ח לקחת את הכת"י שאלו הגר"ס על זה שהח"ח קובע בספרו שמי שמספר לשון הרע על חברו וחברו אינו יודע מזה חייב לפייסו ולבקש מחילה – וכי אם רצונו של המספר לשון הרע לחזור בתשובה מותר לו לצער את חברו? ענה הח"ח שהסתמך על רבינו יונה בשערי תשובה בדין זה (ספר ח"ח להרב ישר). הלכה זו נמצאת בספר חפץ חיים במקור החיים שאומר: ואפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה, ומציין לשערי תשובה סימן ר"ז והכונה לדבריו של המחבר בסימן זה שאומר: "גם רבים מאשר זכר כי אותם עכר והם לא ידעו כי הדיח עליהם יתבייש להודיעם ולגלות אזנם על אשר גמלם רעה," אולי אפשר לומר שהפירוש בדברי המחבר הוא כך: שהאיש שעליו סיפר לשון הרע יודע מלשון הרע שמספרים עליו אבל אינו יודע מי הוא זה שסיפר עליו לשון הרע לכן צריך לגלות לו שהוא אשר דיבר עליו לשון הרע בכדי לבקש ממנו מחילה ואין בזה צער כיון שמלשון הרע שדברו עליו כבר ידע אבל אם אינו יודע כלל שסיפרו עליו לשון הרע אסור לומר לו אף על פי שהוא מתכוין לפייסו ולבקש ממנו מחילה בכדי שלא לגרום לו צער.

סימן ר"י לפי מחסום לשון המדרש שם: "אשמרה לפי מחסום", וכי יש מחסום לפה? אמרו: כן: "מרפא לשון עץ החיים" – זו התורה שנאמר "עץ חיים היא למחזיקים בה" מכאן אתה למד שלא נתן הקב"ה תורה לישראל אלא כדי שלא יהיו עוסקין בלשון הרע ולא בדברי בטלה. סימן ר"א ימהר לקבל לה"ר ובפירושו למשלי: בעל זדון הלב מאשר יחפץ שימצאו המומים והאשמות בבני אדם יקשיב ויאזין עליהם כאשר יספרו אותם על חברו ויאמין לדבריהם, כי כן דרך החפץ בדבר

השקרון על דבר אשר לא הורגל לדרוש על האמת הדברים ששמע בלבו ויקבלם מבלי מחקר, כי לא יחוש לכיון הדברים על האמת אשר ישים בלבו וכאשר יספר ויגיד, והמדה ההגונה בענין הזה שישנא האדם להקשיב ולהאזין על לשון הרע ואם ישמענו לא יאמין בו ולא יספרנו ולא ימנענו באהבת חברו ובכבודו מספק עד שיתברר אליו באמת אכן יחיש לדבר בלבו וישמר מאשר נאמר עליו הלשון הרע וכן אמרו חז"ל לשון הרע אעפ"י שאין ראוי לקבלו אך יש לחוש עליו.

סימן רי"ג לא תשא שמע שוא וכו' בספר חרדים מונה "לא תשא" שלא לקבל לשון הרע במצוות התלויות בלב ויזהיר שלא לקבל ולהאמין רע על חברו. ומנה זה גם במצוות התלויות באזניו שלא לשמוע באזניו שום לשון הרע ודברי גנות על חברו.

סימן רי"ד עונות ראשונים ובס' אורחות צדיקים: יש לו על זה עונש גדול, כי השב מעונותיו עונות שלו נעשות כזכיות (ירושלמי פ"א פ"א ה"א) וזה מביישו בעברות שהן זכיות, ועוד, הוא נותן מכשול לפניו, כי יחשב בלבו, כמי שביישני גם אני אביישנו ויכנס עמו במחלוקת, ומתוך כך יתקלקל בתשובתו ויחזור לענין הראשון, ועוד, אחרים השומעים הבושת של זה ימנעו ולא יעשו תשובה נמצא שזה נועל דלתי התשובה.

סימן רט"ו לחכם צנוע ראה גמ' פסחים ק"ג.

באמת עשה תשובה ברכות י"ט תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום כי באמת עשה תשובה.

סימן רי"ז כל הפסול בגמ' שם: כל הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחה לעולם, ואמר שמואל: במומו פוסל.

כמה לבנות שיניה בחובת הלבבות שער הכניעה פרק ו' כתוב כך: נאמר על אחד החסידים שעבר על נבלת כלב מוסרחת מאד, אמרו לו תלמידיו: כמה מוסרחת הנבילה הזאת, אמר להם: כמה לבנים שניה ונתחרטו על זה שסיפרו בגנותה וכיון שהוא גנאי לספר בגנות כלב מת כל שכן באדם חי, וכיון שהוא טוב לשבח נבלת כלב בלובן שיניה כל שכן שהוא חובה לפי זה לשבח אדם משכיל ומבין והיתה כונתו להוכיחן שלא ילמדו לשונם לדבר רע וישוב להם כמו טבע וכן כשילמדו לשונם דבר טוב ישוב להם טבע קבוע.

סימן רי"ח רשע בן צדיק בגמ' שם: מה תלמוד לומר: "את אביה

את היתר התרעומות. ומצד זה נחשב הוא הפיוס לתיקון המעוות. ומזקני גדולי הדור שלפנינו שמענו, כי דעתו של מרן הגרי"ם היתח שהמספר לשון הרע על חברו, ואין חברו יודע מזה, ולכשיוודע לו שדברו עליו לשון הרע יצטער מזה, כי אז אסור לו להמספר לבקש מחילה מחברו, משום דעל ידי בקשת המחילה יצטרך להודיע לו שדבר בגנותו, ונמצא מצער לחברו בכדי לקבל מחילה לעצמו. ואין צורך קבלת המחילה לעצמו יכול לשמש היתר לצער חברו. ולפוס רהיטא, היה נראה דהכונה בזה היא דצריך ואין לו תקנה. דהא זקוק הוא לסליחתו של חברו. ואין לו תקנה דאסור לבקשה ממנו. אבל לפי מה שנתבאר יתכן דאין הדבר כן, כיון דכל עצמה של חובת הפיוס הוא משום תיקון המעוות. והתיקון הוא בזה שהוא נוטל מחברו את היתר התרעומות. אם כן היה נראה לדון דמי שיש לו תרעומות על חברו בדין, ויודע הוא בחברו שרוצה לבקש ממנו מחילה, אלא שאין הוא יכול לעשות את זה מפני איזה אונס, דמחויב הוא למחול לו גם בלעדי בקשתו. ונמצא דהחוטא לחברו באופן שאסור לו לבקש ממנו מחילה, כשהוא שב על חטאו ומשתוקק בלבו להשיג מחילה מחברו, הרי על ידי זה עצמו הוא נוטל את היתר התרעומות של חברו. ממילא אף זה עצמו בכלל תיקון המעוות הוא.

1. כן תפסנו במושלם, כי הפוגע בחברו, ועשת תשובה, והרי הוא אנוס על הפיוס ועל בקשת הסליחה, — כי אז חברו מחויב למחול לו, גם בלעדי בקשת סליחתו. ועדיין דבר זה מעון נימוק. והנימוק הזה מעון בירווי-דברים. הנה הלכה רווחת היא כי הפוגע בחברו שלא בדין, — כי אז יש לו להתנפגע היתר תרעומות על הפוגע. וידועים הם דבריו של מרן הגרי"ם על מאמרם „אין לו עליו אלא תרעומות“. וכמדומני שלא שמענו דבר בטעמו ובמקורו של היתר זה. כי הלא המתערעם על חברו וכחנם, הרי זה שנאת חנם, ועובר על לא תשנא בודאי, ואף גם על לא תטור, עיין היטב ברמב"ן על התורה פרשת לא תטור בנוגע ללאו דלא תטור, שכתב דברים מעוני-הסבר, בהיכי תימצוי של נמירה בלי שנאה. אבל מ"מ סתמא דמילתא של תרעומות שלא בדין, הרי זה גם נמירה וגם שנאה. ובזה אנו אומרים, שאם חברו פגע בו שלא בדין, יש לו על חברו היתר תרעומות דהיינו

היתר נסירה והיתר שנאת. ומה הוא הטעם להיתר זה. ומה שנראה בזה בהתחלת ההשקפה כי ההיתר הוא מצד שלבו אנסיה, דמבעו של אדם כך הוא. אין זה מתקבל על הדעת בנחת. ובפשוטו מצד הטבע האנושי, אין בזה הבדל בין אם הפגיעה היתה כדין או שלא כדין. ואם אתה מחייבו לסלק התרעומות כשהפגיעה בו היתה כדין, אע"ג שזה הוא בהתנגדות למטע האנושי. היה לך לחייבו בסילוק התרעומות, גם כשהפגיעה היתה שלא כדין. אבל גם בלי טענה זו, אין הדבר במשמע שהיתר התרעומות בפגיעה שלא כדין, הוא מטעם אונס. דבפשוטו משמע, שבשעה שיש לו היתר תרעומות ה"ז הותר לו להחזיק התרעומות בלבו להדיא, אף על פי שהוא יודע בנפשו שאפשר לו לנקות את לבו מתרעומות אלו. וכאן המקום אצלי לפרש שיחתי מה שלבי אומר לי בטעם היתר התרעומות לנפגע במקום שהפגיעה היתה שלא כדין.

ז. הנה במשנה ריש פרק הזהב איתא דהחזור בו מקנין כסף אע"פ שיכול לחזור בו, מכל מקום קאי במי שפרע ואומרים לו מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדיבורו. ובגמרא אמר רבא דהיינו דמילט ליימינן ליה, ואף על גב דאסור לקלל, מכל מקום באיסור קללה כתיב בעמך, והיינו דוקא בעושה מעשה עמך. ועיין שם תוספות דכור המתחיל בעושה מעשה עמך שכתבו בזה הלשון: לא מיקרי האי אינו עושה מעשה עמך לענין שיהא מותר לקללו בחנם, כי אם לקללו על המקח הזה במי שפרע. עד כאן לשון התוספות. ולמדים אנו מסוגיא זו חידוש נפלא, דשם זה של אינו עושה מעשה עמך אין מקומו דווקא בנוגע לכל האדם כולו, אלא ששפיר יכול השם הזה לחול על האדם, אך ורק בנוגע למעשה פרטי שלו, ואך ורק בנוגע למעשה זו אפשר לנו לדון את האדם בדינו של האדם שאינו עושה מעשה עמך. ומכאן חוזרים אנו לענינינו בהיתר התרעומות לנפגע מחבירו שלא כדין. ובודאי שיש כאן היתר של שנאה ונסירת וכאמור. דאותו החידוש הנפלא שהעלתה לנו המצודה מסוגיא דפרק הזהב, מונח הוא ביסודו של היתר התרעומות. כלומר בנוגע לפגיעה זו נידון הוא האדם הפוגע, כאינו עושה מעשה עמך. ואך ורק בנוגע למעשה זו,

וממילא הוא עובר על הלאו של "לא תשא שמע שוא".

ובתנא דבי אליהו איתא שאסור לדבר לשון הרע נגד עכו"ם במקום שאין בו שום תועלת. ובודאי שאין כוונת התנא דבי אליהו שאם אחד מדבר לשון הרע נגד עכו"ם עובר על הלאו של "לא תלך רכיל בעמך". וכן כשהגמרא בפסחים אומרת שהלאו של "לא תשא שמא שוא" מכיל בתוכו איסור שלא להעיד עדות שקר. וקשה הלא יש כבר לאו של "לא תענה ברעך עד שקר" (ושמות כ"ב) ומדוע זקוקים לעוד לאו? אלא שהנפקא מינה היא כשאחד מעיד עדות שקר בערכאות של נכרים נגד ישראל או נגד עכו"ם, שבודאי אינו עובר על הלאו של "לא תענה ברעך עד שקר". אבל הוא עובר על הלאו של "לא תשא שמע שוא". שהרי עדות שקר אפילו נגד רשעים ונגד עובדי כוכבים הוא דיבור מגונה ומכוער.

והנה בספר חפץ חיים חלק א' כלל ד' סעיף י"ב איתא שאם אחד דבר לשון הרע נגד חבריו ועשה תשובה הוא מחויב לפייס את האדם שדבר לשון הרע נגדו. אפילו במקום שהאיש שדבר נגדו אינו יודע שדבר הלשון הרע נגדו. ושמעתי מהגאון ר"י הוטנר זצ"ל שכשהחפץ חיים גמר לכתוב את ספרו "חפץ חיים" נסע לר' ישראל סלנטר ז"ל ובקש ממנו שיתן לו הסכמה על ספרו. ר' ישראל סלנטר ענה לו שאין הוא יכול ליתן לו הסכמה כל זמן שאינו מעיין בספר מתחילתו עד סופו. החפץ חיים השאיר את הספר אצל ר"י סלנטר. ואחר איזה ימים חזר לביתו של ר"י סלנטר ושאל אותו אם יתן הסכמה על ספרו. ר"י סלנטר אמר שעבר על הספר בעיון גדול וכל דבר שכתב שם הוא אמת ונכון חוץ מדבר אחד, וזה שהחפץ חיים כותב שאם אחד דבר לשון הרע נגד חבריו ועשה תשובה הרי הוא חייב ללכת אל האיש שדבר לשון הרע נגדו ולספר לו שדבר נגדו ומה שדבר עליו. אמר ר"י סלנטר להחפץ חיים שדבר זה אינו נכון. ואם לא יוציא סעיף זה מתוך הספר הוא לא יכול ליתן לו הסכמה. החפץ חיים ענה לו שהוא לא חידש דין זה. אלא שהוא צטט מה שרבינו יונה כותב בשערי תשובה בסעיף ר"ז. ר"י סלנטר אמר לו "אני יודע את זה. אבל אנו מוכרחים לומר שר"י מכיון למקום שהאחד שדבר לשון הרע נגדו שמע שהוא דבר לשון הרע נגדו, אלא שאינו יודע בדיוק הפרטים של הלשון הרע. אבל במקום שחבירו אינו יודע כלום מזה, איך אפשר לומר שאם האיש עושה תשובה הוא מחויב להוסיף פשע על פשעו". והחפץ חיים אמר לר"י סלנטר שרבינו יונה אומר דין זה סתם. ור' ישראל אמר לו שהוא יכול לסבור כן. אבל הוא, ר"י סלנטר, פשטא ליה שרבינו יונה מכיון רק למקום שחבירו יודע שהאיש דבר לשון הרע נגדו אלא שאינו יודע הפרטים. החפץ חיים הציע שר"י סלנטר יכתוב לו הסכמה ויכתוב בהסכמה שלו שכל דין בספר נכון חוץ מסעיף זה. ר"י סלנטר אמר לו שאינו יכול לעשות את זה משום שישנם הרבה אנשים שקוראים את הספר ואינם מסתכלים בהסכמה ואם כן הוא יעבור על הלאו של "לפני עור". ונראה שאע"פ שפשטות לשון רבינו יונה נראה כהחפץ חיים מ"מ שיטת ר"י סלנטר מסתבר יותר. ועיין להלן פ"ב מהל' תשובה ה"ט שנרחיב בזה.

שם: אם נאמרו דברים אלו בפני שלושה כבר נשמע הדבר ונודע. ואם סיפר הדבר אחד מן השלושה פעם אחרת אין בו משום לשון הרע. והוא שלא

יתכּוּן להעביר הקול ולגלותו ביותר.

בהלכה זו הרמב"ם מזכיר חידוש גדול בהבנת המימרא דרבא "כל מילתא דמיתאמר באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא". וכבר הזכרנו שרבינו יונה הקשה איך אפשר לומר שיש היתר לדבר לשון הרע אם הוא בפני שלושה? והרי דבר שבפרהסיא הוא חמור יותר מדבר שבצינעא. וכתב רבינו יונה שני פירושים במימרא זו: (א) שרבא מתכוון רק לאבק לשון הרע; (ב) שרבא מתכוון רק כשהלישנא בישא נאמר נגד רשעים שאינם עושים מעשה עמך. שאם לא נאמר בתחילה בפני שלושה אז אפשר שהשומעים לא יקבלו את זה ויאמרו שזה אינו אמת. ואם כן לא יהיה תועלת בדיבור זה. ואדרבה, ישנה אפשרות שהשומעים יאמרו שזה שקר, ואז הרבה יהודים יתחילו לדבר לשון הרע נגד היהודים הרשעים. וכמו שהזכרתי מקודם.

אבל נראה לי שהרמב"ם מפרש פירוש חדש בהמימרא של רבא. לפי הרמב"ם המימרא של רבא מתכוון רק במקום שהדיבור בעצמו אינו מציג דבר גנאי, אלא אדרבה הוא מציג דבר של שבח גדול. למשל, אם ראובן אומר ששמעון הוא תלמיד חכם וירא אלוקים גדול שיראתו קודמת לחכמתו, אלא הרבה יהודים כשישמעו ששמעון הוא תלמיד חכם גדול שיראתו קודמת לחכמתו יראו ממנו ולא יתנו לו משרה בקהילה, אז הדיבור הזה נחשב ללשון הרע, כיון שגורם שעל ידי דיבור זה שמעון יהיה נזק בגופו או בממונו. ובנוגע לדיבור זה שאינו לשון הרע מצד עצמו, אלא רק משום שיגרום לו נזק אנו אומרים שכיון שנאמר כבר בג' כבר נשמע הקול. ואם אחד יזכיר אותו הדבר עוד פעם, לא יגרום לו נזק נוסף. לכך אין בו איסור לשון הרע, ובלבד שלא יתכוין לגלות את זה יותר.

פרק ז' הלכה ז': הנוקם מחבירו עובר בלא תעשה שנאמר "לא תקום" (ויקרא יט:יח). ואע"פ שאינו לוקה עליו דעה רעה הוא עד מאד. אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי ואינן כדאי לנקום עליהם. כיצד היא הנקימה. אמר לו חבירו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך. למחר צריך לשאול ממנו. אמר לו חבירו השאילני קרדומך. אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני כששאלתי ממך הרי זה נוקם. אלא כשיבוא לו לשאול יתן לו בלב שלם ולא יגמול לו כאשר גמלו וכן כל כיוצא באלו.

הלכה ח': וכן כל הנוטר לאחד מישראל עובר בלא תעשה שנאמר "ולא תטור את בני עמך" (שם). כיצד היא הנטירה, ראובן שאמר לשמעון השכיר לי בית זה או השאילני שור זה ולא רצה שמעון. לימים בא שמעון לראובן לשאול ממנו או לשכור ממנו ואמר לו ראובן הא לך הריני משאילך ואיני כמותך לא אשלם לך כמעשיך. העושה כזה עובר ב"לא תטור".

המנחת חינוך מצוה רמ"א הקשה על הרמב"ם מהסוגיא דיומא דף כ"ג ע"א דפריך והכתיב "לא תקום ולא תטור" ומשני ההוא בממון הוא דכתיב, אבל על צערא דגופא אינו עובר על לאו זה. והלאו לא תטור הוא רק ממידת חסידות של הנעלבין ואינן עולבין. אם כן הרי מבואר בגמרא דיומא דהלאו של לא תקום ולא תטור שייך רק בדבר שבממון, אבל לא בצערא דגופא.

פרק ב' הלכה ז': ומצות וידוי יום הכיפורים שית' מערב היום קודם שיאכל שמא יחנק בסעודה קודם שיתודה.

המקור לזה הוא הגמרא ביומא פ"ז ע"ב: "מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשכה אבל אמרו חכמים יתודה קודם שיאכל שמא תטרף דעתו בסעודה". משמע שעיקר מצות וידוי הוא עם חשיכה ור"ל אחר שאכל ושתה) אלא שהוסיפו חכמים מפני החשש שמא תטרף דעתו שיתודה קודם סעודת המפסקת. ומזה הוכיח הרמב"ן שיש חיוב להתודות עם חשיכה. ועיין בבה"ג הלכות יום הכיפורים שמבואר שם בפירוש שלא כהרמב"ן שכתב שם שלאחר שהתודה ששה וידוים ור"ל אחד קודם סעודה המפסקת וחמשה וידוים ביום הכיפורים) מובטח לו שיתכפרו כל עוונותיו. הרי בהדיא דלא כהרמב"ן, דלפי הרמב"ן ישנם שבעה וידוים.

פרק ב' הלכה ט': אין התשובה ולא יום הכיפורים מכפרין אלא על עבירות שבין אדם למקום כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעילה אסורה וכיוצא בהן. אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו וכיוצא בהן אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו. אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו. אפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו. לא רצה חבירו למחול לו מביא לו שורה של שלשה בני אדם מריעיו ופוגעין בו ומבקשין ממנו. לא נתרצה להן מביא לו שניה ושלישית לא רצה מניחו והולך לו וזה שלא מחל הוא החוטא. ואם היה רבו הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו.

המקור להלכה זו שבעבירות שבין אדם לחבירו אין תשובה ויום הכיפורים מכפרים הוא המשנה במסכת יומא דף פ"ה ע"ב: "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו דרש רבי אלעזר בן עזריה 'מכל חטאתיכם לפני ד' תטהרו' ושם טז: עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו. אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר 'וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם' (ויחזקאל לו: כא). ואומר 'מקוה ישראל ה'" (ירמיהו יז: יג) מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל".

הרי מבואר שדברי הרמב"ם הם כמו רבי אלעזר בין עזריה במשנה. ברם, עיין במסכת ב"ק במשנה דף צ"ב ע"ב: "אע"פ שהוא נותן לו אין נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר 'ועתה השב את אשת האיש' (בראשית כ: יא) ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר 'ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך' ושם כ"ז: "ו. וקשה למה אנו זקוקים לשני פסוקים להשמיע לנו שעבירות שבין לאדם לחבירו אין תשובה ויום הכיפורים מכפרים עד שיפייס את חבירו: א) "לפני ד' תטהרו"; וב) "ועתה השב את אשת האיש"?

ועיין בשערי תשובה לרבינו יונה שכתב שמי שחטא בעבירה שבין אדם לחבירו אפילו אם עשה תשובה הרי הוא נחשב לרשע ואינו עושה מעשה עמך עד שיפייס את חבירו. ורבינו יונה שם מזכיר את הפסוק של "ועתה השב את אשת האיש".

ומעתה נז' שהפסוק של "לפני ד' תטהרו" רק משמיע לנו שבעבירות שבין אדם לחבירו אין תשובה ויום הכיפורים יכולים לכפר עד שיפייס את חבירו. אבל אין לזה שום שייכות להפקעת שם רשע. שהרי הפסוק הזה נאמר רק בנוגע לכפרת יום הכיפורים. ומבואר בראשונים שאפילו לרבי שסובר שיום הכיפורים מכפר אפילו בלי תשובה מכל מקום בעבירות שבין אדם לחבירו אינו יכול לכפר. ברם, הפסוק של "ועתה השב את אשת האיש" הוא דין בהפקעת שם רשע שאינו פקע עד שיפייס את חבירו וכמו שכתב רבינו יונה.

ושמעתי מהגאון ר' יצחק הוטנר ז"ל שכשגמר ר' ישראל מאיר הכהן מראדין את ספרו "חפץ חיים" נסע לר' ישראל סלנטר לבקש ממנו הסכמה ור' ישראל סלנטר אמר לחפץ חיים שישאיר את הכתב יד עמו והוא יעבור על כתב היד, ואם יראה שכל מה שכתב הוא נכון יתן לו הסכמה. לאחר כמה ימים שב החפץ חיים לביתו של ר' ישראל סלנטר ושאל אותו אם הוא מוכן לתת לו הסכמה. ר' ישראל סלנטר ענה לו שהוא עבר על כל הסעיפים בספר וכל הדינים הם נכונים חוץ מדין אחד שהחפץ חיים מזכיר בחלק א' כלל ד' סעיף י"ב, והוא שמי שדיבר לשון הרע נגד חבירו, וחבירו אינו יודע מהלשון הרע שדבר נגדו, מ"מ כשעושה תשובה חייב להגיד לחבירו שדבר עליו לשון הרע כדי לבקש מחילה. ר' ישראל סלנטר אמר לחפץ חיים שאם לא יוציא את הסעיף הזה מתוך ספרו לא יוכל לתת לו הסכמה משום שאי אפשר לומר שיש חיוב על מי שעושה תשובה שיוסיף פשע על פשעו ויצער את חבירו על ידי שיגיד לו שדיבר בגנותו. החפץ חיים השיב שדין זה הוזכר בשערי תשובה סימן ר"ז, ור' ישראל סלנטר ענה לחפץ חיים שהוא יודע שדין זה הוזכר בשערי תשובה, אבל צריכים אנו לומר שרבינו יונה מייירי במקום שחבירו יודע שחבירו דבר בגנותו, שאז השם רשע לא פקע ממנו עד שיפייס אותו. אבל היכא שחבירו אינו יודע מזה, אז אסור לחוטא להגיד לו מפני שהוא מוסיף פשע על פשעו. החפץ חיים אמר לר' ישראל שמפשטות הלשון של רבינו יונה משמע שהוא אינו מגביל את הדין לעובדא שחבירו ידע מזה. והחפץ חיים אמר לר' ישראל סלנטר שהוא יכול לכתוב בהסכמה שלו שהוא אינו מסכים עם הדין שהוזכר בסעיף זה. ור' ישראל סלנטר ענה לו שאינו יכול ליתן לו הסכמה משום שהרבה אנשים ילמדו את כל הספר ולא יקראו את ההסכמה שלו היטב ובדיוק. וממילא אם יתן לו הסכמה הרי הוא יעבור על "לפני עור לא תתן מכשול" (ויקרא יט:יד).

והנה בודאי שפשטות לשון רבינו יונה בשערי תשובה משמע כמו החפץ חיים. אבל נראה לי ששיטת ר' ישראל סלנטר יותר מסתברת. וכבר הזכרנו המחלוקת הזו בין ר"י סלנטר והחפץ חיים בפ"ז מהלכות דעות ה"ה.

אמנם יש להקשות עוד קושיא על הגמרא במסכת יומא דף פ"ז ע"ב: "אמר רבי יצחק כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו שנאמר 'בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכך רעך לך התרפס ורהב רעך' אם ממון יש בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו רעים (משלי ו:א-ג) אמר רב חסדא צריך לפייסו בשלש שורות של בני אדם שנאמר 'ישור על אנשים ויאמר חטאתי

מִפְּנֵי כַתְּנֻכָּם

משא ומתן וליקוטים בעניני פיוס ומחילה מספרי רבותינו

הרב בנימין זילבר
מח"ס אז נדברו, ברית עולם ועו"ס

בדין בקשת מחילה

שאלה: ער"ה תשכ"ו פה ישיבת מנשטער יצ"ו

...הנה נסתפקתי בהא דאיתא דעבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו, אם זה קאי אפילו אם הקניט את חבירו וציערו אלא שחבירו כבר נתפייס ואין לו עליו כלום, אם בכה"ג נמי צריך לבקש מחילתו. כי מלשון הגמ' "צריך לפייס את חבירו" משמע דיש על חבירו תרעומת וממילא צריך לפייסו כדי לעשות שלום עמו.

תשובה: מה ששאל אם יש חיוב בקשת מחילה כשיודעים ברור שחבירו כבר נתפייס מעצמו, נראה פשוט שחיוב בקשת המחילה הוא לא רק בשביל לפייס, אלא זה תנאי בתשובה בדברים שבין אדם לחבירו, אף שיש דין עד שיתפייס זה רק שיעור בחיוב בקשת המחילה.

וזה מבואר בב"ח בסימן תר"ו וז"ל: "המבקש מחילה שפשע כנגדו וצריך לפרש בשעת המחילה אותה פשיעה וכו', ודע דבספר עין יעקב דקדק מלשון הירושלמי הנו', שהחוטא ילך לכתחילה מעצמו לבקש מחילה ואי לא קבלו אז יביא עמו אנשים וחוזר לבקש ממנו בפניהם דלא כמו שנוהגין מקצת אנשים וכו'", (ועי' מזה במשנה ברורה). ועיין בקונטרס הוידי פרק ו' דיון גדול מזה אם זה משום פיוס או זה מגדרי התשובה כמו במצוות שבין אדם למקום.

אמנם מה שנוגע לענין שלנו, אפילו אם נאמר שזה משום פיוס צריך לבקש ממנו מחילה, שיתכן שלא מחל לו על בקשת המחילה. וע"פ רוב המתבייש מעוניין בבקשת המחילה כדי שהמבייש יכיר חטאו ויזהר על להבא. אבל אם אמר מפורש בין בפניו ובין שלא בפניו ולא התנה בזה שום תנאי שיבקש ממנו מחילה, מסתבר דמהני.

והנה כיומא פז. איתא רב הו"ל מילתא בהדי טבתא וכו', ולכאורה יש להביא רא' משם שאפילו אם אמר מפורש שהוא מוחל נמי לא מהני, שהרי בטח רב אמר שמחל לו ולמה המציא את עצמו לו שיבקש ממנו מחילה. ואינו קשה כלל, דשאני התם שהשני החזיק במחלוקת, ומה מהני המחילה שהרי הוא כחוזר בכל רגע על סורו לבזות את רב.

לכן למעשה, בסתמא אף שמתנהג ביידידות צריך בקשת מחילה, ואם מחל מפורש, מסתמא דמהני גם על בקשת המחילה, שהרי אין ממי לבקש מחילה שכבר מחל לו, אבל אם אמר מפורש שעל בקשת המחילה אינו מוחל לו, מסתברא דהחיוב לא נפקע.

"אז נדברו" ח"ב סימן ס"ה

שאלה: בס"ד ח"י טבת תשל"ה

...יש לי הערה על מש"כ בספרו "אז נדברו" ח"ב סימן ס"ה שאם יודע שחבירו מחל לו לגמרי אינו צריך לבקש ממנו מחילה, ודחה הראיה מיומא דף פז – דראיתי בספר "פלא יועץ" מערכת תשובה, שכתב מפורש שאף אם מחלו, עדיין צריך לבקש ממנו והביא ראיה מאותה גמרא ביומא. וכן בספר "מועדים וזמנים" להגר"מ שטרנבוך שליט"א ח"א סימן נ"ד הביא בשם הגה"צ ר' איצלי פעטערבורגר ז"ל ג"כ לבקש מחילה, והביא ג"כ הראיה מיומא דף פ"ז.

תשובה: בס"ד יום א' בשלח ז שבט התשל"ה.

אודות השאלה לענין אם חבירו אמר בפה שהוא מוחל לו אם מהני שא"צ בקשת המחילה. עינתי בתשובה הנ"ל, ולמרות שכתבתי בימים שאין בדרך כלל ספרים תח"י, אבל ראיתי שהדברים נכונים, ומה שמביא הגר"מ ש שליט"א ממרן הגה"ח הרב יצחק בלזר זצ"ל, עלי רק להצטער אבל א"א לזוז מצעד האמת שמהגמ' הנ"ל אין שום ראיה, שלא רק בקשת המחילה שזה רק תנאי בתשובה חסר שם, אלא חסר עצם התשובה, ומאי מהני שאומר שמוחל לו כיון שעדיין מתרין כנגדו, ובפרט שנוגע לכבוד התורה שעל בזיונו אינו מועיל מחילה, אבל המדברים כדרך רעים ואומר מפורש שמחל לו אפילו אם נאמר שבקשת המחילה הוא משום תשובה שצריך להכניע עצמו, אבל הרי אין ממי לבקש מחילה שכבר מחל לו.

ולכאורה מיומא הוי ראיה להיפך, דלשון הגמרא שהלך לפייסו הוא כפשוטו, לפייס הטבח לפי דעתו, שרב צריך לפייס אותו, ואם הטבח לא היה מעיז כנגדו היה עולה בטוב אף שהטבח לא היה מבקש ממנו מחילה קודם.

והתקשרתי עם הגר"מ שטרנבוך שליט"א בקשר לדברי הגר"פ זצ"ל ואמר לי שזה מבואר ב"אור ישראל" והכוונה למה שמצטט הגמרא ב"כוכבי אור" מאמר ה'. ואינו מוכן כלל דהגר"פ אינו מדבר כלל מזה, ואין לדייק ממנו יותר ממה שיש ראיה מהגמרא, ורק מוסיף שם העיקר כמוש"כ המהרש"א קודם דהחטא הוא כמה שלא פייסיה לרב ולא כמוש"כ המהרש"א בגלל שקרא לרב בשמו וזילזל בו, אבל אפילו לפ"ז אין משם ראיה משום שחסר שם עצם התשובה והחרטה ולא רק בקשת המחילה, וכן יוצא מהמשך המאמר שם.

ועי' במגילה דף כ"ח א' מימי לא עלתה על מטתי קללת חברי, ומובא באחרונים [בשו"ע אורח] בסימן רל"ט, ועי' נוסד מש"כ החיי אדם בתפילת זכה, ופלא שלא העירו מזה, ואפשר שהבינו שזה רק להסיר מהלב הטינא, אבל אין זה במקום בקשת המחילה, ופשטות הדברים אינו כן, אמנם למעשה צ"ע אם לסמוך ע"ז ובפרט כהיום שאומרים זה מחמת הרגל.

ומה דמסיק שם ב"מועדים וזמנים" שהכנעה לבקש מחילה היא מגוף הכפרה, וכן משמע מדברי התנחומא מובא בביאור הגר"א (סימן תר"ו) וזאם הלך לרצותו ולא קיבל עליו מה יעשה אמר רבי יוסי דורמסקית סימן זה יהיה מסור בידך כל הימים שאתה מרחם על חבירך יש לך רחמים, ואם אינך מרחם על חבירך וכו', והלכתי לרצותו ולא קיבל עליו והקב"ה רואה שהשפיל עצמו ומרחם עליו, ומשמע דהכפרה מפני שהשפיל עצמו ובלא זה לא נתכפר, עכ"ד. ואינו ראיה מכאן דהיכא דלא קיבל בקשת מחילתו הוי שאני, דלכא"פ צריך להראות שהשפיל עצמו ומעלה עליו כאילו מחל לו ממש, אבל אם באמת מחל לו אפשר דדי בזה, כלשון המשנה סוף יומא "עד שירצה את חבירו" זה העיקר הקובע.

"אז נדברו" ח"ז סימן ס"ה

בענין הנ"ל: אודות בקשת המחילה אם יודע שע"י בקשת המחילה יצטרך לפרט החטא ויגרום בושה ועגמת נפש להשני, אם יש היתר שלא לבקש מחילה, ומה שכבודו הזכיר שכאילו ר' ישראל פוסק ההיפך מה"משנה ברורה" אינו מדוקדק, שהרי המ"ב אינו מחדש כאן חומרא, להיפך מכריע לקולא שא"צ לפרט החטא, ובקשת המחילה על בין אדם לחבירו זה ש"ס ופוסקים ולא רק מהמ"ב, אלא שיש לומר דכ"ז כשמפורסם אצל חבירו מה שחטא כנגדו וע"י בקשת המחילה אינו גורם בושה ועגמ"נ לחבירו, ואם חבירו אינו יודע באיזה חטא חטא כנגדו, ע"ז דנו האחרונים והמ"ב, אבל כשאנו יודע כלל שחטא כנגדו וע"י שידועו יגרום בושה לחבירו, ע"ז אינו דן המ"ב.

אמנם הדבר מקובל בקשר לספר "חפץ חיים" על לה"ר שהביא את זה לר' ישראל וביקש ממנו להשאיר אצלו ולאחר כן אמר לו ר' ישראל הנך קובע בחבורך כי מי שסיפר לה"ר על חבירו חייב לפייס ולבקש מחילתו, אינני מבין איפוא, אם רצונך לחזור בתשובה איך יורשה לך לצער את חברך. וענה לו הח"ח שהסתמך על רבינו יונה בשע"ת. והוא בספרו ח"ח כלל ד' סעיף י"ב דכתב וז"ל: אבל אם חבירו נתגנה עי"ז הרי הוא ככל עונות שכן אדם לחבירו שאפילו יוהכ"פ ויום המיתה אין מכפר עד שירצה את חבירו, ואפילו אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה כנגדו ולבקש ממנו ע"ז כיון שעל ידו נסבב לו דבר זה, עכ"ד. ודבריו נובעין מדברי ר"י בשע"ת ח"ג מאמר ר"ז ושם בשע"ת לא בא לפרש הפרטים של דיני מחילה ומקומו בסוף שער ד' ושם סתם הדברים, ור"ל דשם בא לומר בעיקר חומר של לשה"ר דקשה לתקן החטא שיתבייש לגלות את אונס, אבל אם למעשה מותר לגלות אף שיתבייש, מנ"ל זה.

והנה המדובר שם בח"ח שכבר נסבב רעה או צער לחבירו, דאם יש לחוש שרק ברכות הזמן יגרם עי"ז היזק או צער נשאר שם בכמ"ח בצ"ע, וא"כ המדובר שכבר ידוע לו שסיפרו עליו וכבר נגרם לו הצער, אבל אינו יודע ע"י מי, אבל הגע בעצמך אם אחד סיפר על חבירו לשה"ר שלא נגרם לו היזק ובושה ורק אם היה נודע לו היה לו מזה צער, ולולא בקשת המחילה לעולם לא היה נודע לו, ועכשיו ע"י בקשת המחילה נתברר לו שסיפרו לו ונגרם לו עי"ז צער, לכאורה פשוט כמו שאמר הגאון והקדוש רבי ישראל זצ"ל דאין צריך לבקש ממנו מחילה, ותורת אמת היתה בפיהו כי מלאך ד' צבקות הוא. ולאחר העיון שם בח"ח כמדומה לי שגם הח"ח מודה בזה ואין כאן פלוגתא, ואין לזה סתירה מהשע"ת.

ובספר "מועדים וזמנים" (ח"א סימן נד) ראיתי נוסחא אחרת בשם הגר"א דסלר זצ"ל ששמע בשם הגאון והצדיק ר"ס זצ"ל (שאין לזה קשר להח"ח כלל) על דרך שביארנו ומסיק: וע"כ דעת ר"ס זצ"ל שכה"ג ראוי לסתום כשמבקש מחילה שאם פגם מבקש על הכל סליחה ודי בכך, ועי"ש שמבאר בזה בטטו"ד הא דנפסק בסימן תר"ו החיוב של בקשת מחילה בערב יוה"כ דאז לא יצטער כיון שכולם מבקשין מחילה על ספק נדנוד פגם.

ונראה עיקר כמוש"כ קודם דבכה"ג שעדיין לא נגרם צער והיזק לחבירו וע"י שיבקש ממנו מחילה יגרום לו עכשיו צער, שפטור לגמרי מבקשת המחילה, אבל היכא שכן נגרם לו צער או היזק, בזה מספיק בקשת המחילה סתם בערב יוה"כ כמבואר בספר הנ"ל בשם הגר"א דסלר בשם ר"ס.

ולכאורה דמה שמבואר בס' הנ"ל אין זה חידוש כלל שזה כבר מבואר במ"ב שאין צריך לפרט החטא אם יודעים שיתבייש אם יפרט החטא, אבל יש חילוק דבמ"ב מבואר רק להקל בפירוט החטא אבל צריך לבקש מחילה בלשון שמתוודה שחטא כנגדו, אבל בהנ"ל מבואר שגם בקשת המחילה יכול לסתום ולומר בלשון ספק שאם פגם מבקש על הכל מחילה (ועי"ש בספר הנ"ל בהערה אות א').

"או נדברו" ח"ז סימן ס"ו

הרב משה שטרנבוך
סגן נשיא העדה החרדית
מח"ס מועדים חמנים, תשובות והנהגות ועו"ס

חובת פיוס וריצוי בערב יוה"כ

במשנה יומא (פה). איתא "עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו. דרש רבי אלעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו", ע"ש. וכן איתא בשו"ע ר"ס תר"ו דבערב יוה"כ צריך לפייס חבירו שהקניט, ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך פעם שניה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים, ואם גם אז אינו מתפייס אינו זקוק לו, ע"ש.

ויש לתמוה דלכאורה משמע דהאי חיובא לפייס חבירו שהקניט מצותה בערב יוה"כ דוקא, וקשה היאך שרינן ליה להמתין עד אז, והא לכאורה מחוייב תיכף לפייסו ולא לאחר אפילו עד ערב ראש השנה וכ"ש עד ערב יוה"כ, ולמה תלינן האי חיובא בערב יוה"כ דוקא. ומצאתי שכבר הרגיש בזה המשנה ברורה שם (ר"ס תר"ו) ומביא בשם א"ז הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל (מטה אפרים שם) שאין הכי נמי החיוב כל השנה, רק אם אין לו פנאי ממתין, משא"כ בערב יוה"כ מחוייב לתקן ולטהר עצמו מפשעיו, וע"כ מחפש חבירו לבקש ממנו מחילה ע"ש היטב. ולפי דבריו אין החיוב דוקא בערב יוה"כ רק חל כבר מקודם, אבל משמעות השו"ע ומפרשים שחיוב מיוחד בערב יוה"כ דוקא, וצ"ע בטעם הדבר, והא לכאורה החיוב נמי כל השנה כולה.

ונוכל ליישב ע"פ מה ששמעתי (מהגר"א דסלר זצ"ל) על הגאון והצדיק רבי ישראל סלנטר זצ"ל שביאר דלפעמים במה שמבקש מחבירו מחילה, בזה גופא עובר עבירה, שמצער בזה חבירו, דכל זמן שאין הלה יודע שחבירו ביזה אותו ודיבר עליו לשון הרע וכדומה, אינו מצטער כלל, ועכשיו כשחבירו מבקש ממנו מחילה ומפרט מה שעשה, בזה גופא נודע לו, וע"כ מצטער ונגרם לו צער ועגמת נפש. וע"כ דעת הגאון ר' ישראל זצ"ל שכה"ג ראוי לסתום כשמבקש מחילה שאם פגם מבקש על הכל סליחה ודי בכך ע"כ. ולפי זה אולי תתיישב קושינתנו, דבכל השנה כשלא נודע לחבירו כלום, אם מבקש פתאום מחילה הלה מרגיש שפגם לו ומצטער, אבל בערב יוה"כ כל אחד מבקש מחילה על ספק נדנוד פגם, וע"כ אינו מצטער כלל כשחבירו מבקש ממנו מחילה. וכה"ג ערב יוה"כ לבד הוא זמן הכושר וראוי לבקשת מחילה, וא"ש הא דמבואר בשו"ע לבקש מחילה בערב יוה"כ דוקא, דמיידי בכה"ג, ודו"ק היטב.

אמנם כשנתבונן בגמ' סוף יומא (פז). נראה דאם חטא או ציער לחבירו לא סגי במה שאינו מקפיד עוד עליו ומוחל לו, רק חבירו [- הפוגע] לא נתכפר אלא אם ביזה עצמו לבוא ולבקש מחילה. דבמה שמכניע ומבייש עצמו לבקש מחילה היא גופא חלק מכפרתו שמעכב. דבגמ' שם איתא דרב רצה דוקא שהטבח יבקש מחילה והמתין כל היום עד שמת הטבח ע"ש היטב, ולא הסתפק במה שהסכים למחול, שהטבח לא נתכפר אלא אם הכניע עצמו לבקש מחילה. וכן שמעתי

שהגאון רבי יצחק בלור זצ"ל הכריע מגמרא הנ"ל האי יסוד, דרך כשמבקש מחילה מתכפר בזה שמבזה עצמו.

ונראה להוסיף דלא נוכל לדחות הראי' ונימא דלהכי ל"מ מחילת רב מבלי שהטבח יבקש, דאמרינן בקידושין (מא:) "... ומה מי שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה אמרה תורה צריך כפרה וסליחה, מי שנתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה", ע"ש. וא"כ הכא נמי אף דרב מחל לא מהני כיון שהטבח לא ידע ונתכוון לעבירה, צריך כפרה. אבל הראיה מוכרחת דרב לא נצטרך לזה להמציא עצמו שיבקש ממנו מחילה, רק יודיעו וסגי שלא מתכוון עוד לעבירה. אלא ע"כ רק אם מכניע עצמו ומבקש מתכפר.

אמנם אולי נוכל לדחות שהמבזה ת"ח שאני שאין רפואה למכתו, אבל המבזה חברו, אם מחל לו סגי ואין צריך דוקא להכניע עצמו לבקש מחילה.

אבל נראה עיקר שההכנעה לבקש מחילה היא מגוף הכפרה. וכן משמע מדברי התנחומא מובא בביאור הגר"א (סימן תר"ו) "ואם הלך לרצותו ולא קיבל עליו מה יעשה, אמר רבי יוסי בן דורמסקית סימן זה יהיה מסור בידך כל הימים שאתה מרחם על חבריך יש לך מרחמים, ואם אינך מרחם על חבריך אין לך מרחמים, מה יעשה, אמר ר' שמואל יביא עשרה בני אדם ויעשה שורה אחת ויאמר להם קטטה היתה ביני ובין חברי והלכתי לרצותו ולא קיבל עליו, והקב"ה רואה שהשפיל עצמו ומרחם עליו". ומשמע דהכפרה היא מפני שהשפיל עצמו ובלא זה לא נתכפר, וא"ש לדברינו הנ"ל.

ולפי זה דברי הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל הם קולא גדולה, דאי אין צריך לפרט שפגם נגדו רק סותם שאם פגם פעם מבקש מחילה, אינו מתבייש כלל ולא משפיל עצמו כ"כ וחסר עיקר כפרתו. רק דעת הגאון הנ"ל דמ"מ אין לו היתר לגרום צער לחבירו כדי שהוא יקבל כפרתו. וצ"ע בדעת שאר הפוסקים בכ"ז, שאולי אם אינו מתכוון לגרום צער רק אדרכא רצונו לרצות את חברו בזה אין איסור, דלא מיקרי בזה מבזה חברו ומחויב להתבזות ולגלות כדי להתכפר, ואין בידי כעת הפוסקים לעיין אם גילו דעתם בזה³

3. ובמגן אברהם ר"ס תר"ו איתא בשם הב"ח שצריך לפרט החטא שחטא לחבירו, וע"ש בביאור הגר"א שבעצם היא גמרא מפורשת, ומוסיף המ"א: ונ"ל דאם חברו מתבייש מזה לא יפרט אותו, ע"ש. וא"כ לכאורה דברי הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל מפורשים כבר במ"א, רק המ"א מתיר במקום בושה שלא לפרט והגאון רבי ישראל זצ"ל מתיר במקום צער שכן מסתברא שאין לחלק ביניהם. אבל לענ"ד חידש בזה דבר גדול, שהמ"א מיירי שחבירו יודע רק מתבייש כשמזכירין אותו עוד פעם מהענין, ובוזה לדעת המ"א כיון שהמבקש הכניע עצמו סגי, אבל הגאון רבי ישראל זצ"ל מחדש שאפילו חברו אינו יודע כלום שביזהו ועל מה מבקש מחילה, וכה"ג המבקש לא מתבזה ולא הכניע עצמו ולכאורה חסר בעיקר כפרתו, מ"מ דעת הגאון רבי ישראל זצ"ל דמונעין ממנו כפרתו ובלבד שלא יגרום לחבירו עגמת נפש, ואף שמתפייס תיכף, מ"מ אית ליה צערא בשעתיה כששומע, ואין לו היתר לצער חברו אפילו לרגע כדי שיתכפר כראוי.

ולענ"ד נראה דאפילו אי אפשר לו לפרט לחבירו מה שחטא, שמתבייש או מצער אותו בזה, מ"מ אם אפשר מחויב לומר לו חטאתי לך, ולא סגי בבקשת מחילה בלבד, וכן מפורש בירושלמי סוף יומא "הדין דחטא על חבירה צריך מימר עליה סרחית עלך", ע"ש. וב"מחצית השקל" ר"ס תר"ו מפרש הירושלמי שאין צריך לפרט דמיירי במתבייש, ומשמע דעכ"פ צריך לומר לו חטאתי לך, ורק אם מתבייש גם מזה, פטור לגמרי להודיעו, אבל אם אפשר ראוי ליזהר לומר לו עכ"פ חטאתי לך, ואם אפשר לפרט חייב לעשות כן, שכל זה בכלל כפרתו כמ"ש.

הא"ת
ע"פ מה שכתב
הגאון רבי ישראל
סלנטר זצ"ל

אמנם עיקר קושיא דילן על השו"ע למה צריך לרצות בערב יוה"כ דוקא ולא קודם, נראה ליישב, דמי שמקניט את חברו ומצער עובר על ל"ת דאונאת דברים וקיי"ל דמי שעבר על ל"ת ושב תשובה תולה ויוה"כ מכפר כמבואר בסוף יומא, וכיון שרק ביוה"כ נגמר הכפרה, ראוי להתבונן ולבקש מחילה כדי לגמור בזה כפרתו ביוה"כ. והיינו מפני שמירי שחבירו אינו מקפיד והם עכשיו בלאו הכי בשלום זה עם זה, ערב יוה"כ מבזה עצמו לבקש מחילה, אבל אם הקניט את חברו והלה מקפיד, צריך לילך מיד לבקש מחילה ואסור לאחר עד ערב יוה"כ, ובהא לא מירי השו"ע כלל. ודו"ק היטב בזה כי נכון הוא.

ובגמרא יומא (פו.) איתא דהקרא "מכסה פשעיו לא יצליח" מירי בעבירות שבין אדם לחבירו שצריך לפרט החטא, והיינו טעמא דבמה שמתבייש מתכפר כמבואר בהשגת הראב"ד פ"ב תשובה, ומוכח שהבושה מעיקר הכפרה, וע"כ בעבירות שבין אדם לחבירו מכניע עצמו ומבקש מחילה וזה כפרתו.

אמנם כל זה בריצוי אם פגם בחבירו, מה שמתבייש לבקש מחילה היא כפרתו, ובעבירות שבין אדם למקום אם מתודה לקיים מצות תשובה נראה נמי מלשון הרמב"ם שהבושה היא בכלל עיקר חיוב התשובה. וז"ל ריש הלכות תשובה "כל מצות שבתורה בין עשה ובין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בודון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל-ל ברוך הוא שנאמר איש או אשה כי יעשו וכו' והתודו את חטאתם אשר עשו, זה וידוי דברים, ודוי זה מצות עשה. כיצד מתודין אומר אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה, וזהו עיקרו של וידוי, וכל המרבה להתודות ומאריך בענין הרי זה משובח". הרי שעיקר התשובה היא עזיבת החטא וקבלה להבא, וכולל בעיקר הוידוי "נחמתי ובושתי במעשי", הרי שכולל הבושה בעיקר חיוב התשובה, ובלא זה לא קיים המצוה כלל ע"ש היטב לשונו.

והרמב"ם בספר המצות (ע"ג) סתם הדברים ופירש "וזהו הוידוי שיאמר אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי ועשיתי כך וכך ויאריך המאמר ויבקש המחילה בזה הענין לפי צחות לשונו", והשמיט היסוד דבענין נמי לקיום המצוה שיתבייש מחטאיו. אבל אין זה ראייה שגם הקבלה להבא שהוא יסוד ועיקר התשובה לא הזכיר כאן, וע"כ לא נחית לפרש כל גדרי התשובה בספר המצות.

ובברכות (יב:) איתא "העושה דבר ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו", ומבואר שזהו מדריגה גדולה וע"כ מוחלין לו כל עונותיו, אבל אין זה תנאי לתשובה דכלא זה נשאר עליו החטא שא"כ זהו מחובת התשובה, אבל אין ראייה דהתם לא מירי מעבירה דוקא, רק "העושה דבר ומתבייש בו", אבל אם חטא אז הבושה מעיקר חובת המצוה. אבל בשערי תשובה לרבנו יונה מונה עשרים עיקרים לתשובה, אבל אלו הם רק מדרגות לתשובה ע"ש, אבל לעיקר המצוה דעתו דסגי בחרטה ועזיבת החטא, אבל צ"ע לשיטת הרמב"ם אי הבושה מעיקר מצות תשובה כמשמעות לשונו או לא, דאולי אם מתחרט אף שלא הגיע למדרגת הבושה קיים עיקר המצוה מה"ת, וצ"ע שם.

מתעדים חמנים ח"א יוהכ"פ סימן נד

דברת לשון הרע? על זה לא יהיה לו תירוץ... דלדבר לשון הרע גם הב"ח לא מתיר...
 ("ארחות רבינו", ח"ד עמי ל').

דרשתו הראשונה של החפץ חיים

החפץ חיים מאריך להוכיח בספרו "שמירת הלשון", שעל ידי לשון הרע נגרמו צרות הרבה לכלל ישראל, שחורבן בית השני נגרם על ידי לשון הרע, וחורבן בית הראשון נגמר על ידי חסרון ידיעה בהלכה אחת של שמירת הלשון, שכיון שגדליה בן אחיקם - מפני איסור קבלת לשה"ר - לא חש לעצת יוחנן בן קרח שהזהירו מפני ישמעאל בן נתניה שמגיע להרגו, וכיון שטעה בכך שלא חש אפילו לדברים ששמע והוזהר, בא לבסוף ישמעאל והרגו עם עוד אלפי יהודים שהיו אתו וכבתה גחלת ישראל הנשארה ובה נגמר חורבן הבית הראשון.

וכן כל ענין אחי יוסף והמסתעף נגרם מחסרון ידיעה אחת של הלכות שמירת הלשון, שיוסף תחת להוכיח מתחילה את אחיו בעצמם, הלך מיד לספר לאביו את מה שראה, ולמרות שכוונתו היתה כדי שיוכיחם אביו, אעפ"כ עשה שלא כהוגן, שהיה לו להוכיחם בעצמו מתחילה על זה, ומכל זאת המשיכו הדברים להתפתח כפי שהתפתחו ולבסוף הוצרכו השבטים הקדושים לבוא בגלגול לכפרה והם - הם עשרת הרוגי מלכות.

בוא וראה איפוא, כמה גדול החיוב של לימוד כל הלכות שמירת הלשון לדקדוקיהן! כך כותב הח"ח ומאריך לפרט בספרו.

ואמר הגה"צ רבי מרדכי מנחם שוואב זצ"ל ה"צדיק ממאנסי", שמקובל במשפחת החפץ חיים זצ"ל, שזו היתה הדרשה הראשונה שדרש החפץ חיים, והם כדברי הראשונים ממש.

וכך אכן כתב חתד"נ הגרממ"י זאקס זצ"ל, בא' ממכתביו, כשכותב אודות ספר חפץ חיים:

"גדולי הדור מדור ההוא ראו והתפלאו על החידוש הגדול הזה, אמרו שמקום הניחו לו מן השמים להתגדר בו, לחבר חיבור כחד מקמאי ולעשות מעשהו כאחד מן הראשונים".

("מאמר מרדכי" ח"א מאמר ה').

המבקש מחילה על לשה"ר האם חייב ורשאי לפרט מה שדיבר

כבר נודע הויכוח שבין רבנו "אור ישראל" מסלנט למרן החפץ חיים, אודות הנדון

במי שחטא לחברו בכך שסיפר עליו לשה"ר, האם מחובתו - כשבא לעשות תשובה - לפרט לו מה שדיבר עליו, כדי שידע הלה במה חטא נגדו, שמחילתו תהיה בלב שלם, וכך פסק הח"ח בספרו. או שנאמר שאין לו היתר לפרט מחדש באזני הנדון את מה שדיבר עליו דהרי גורם לו בכך עגמת נפש כעת - כך טען רבי ישראל.

(ראה ב"לב אליהו" ויקרא עמ' מ"ז).

והנה הראנו הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א אב"ד דרמת-אלחנן בני ברק, מכתב שקיבל מת"ח מארה"ב, הכותב ששמע כי מרן החפץ חיים זצ"ל הביא ראייה ומקור לפסקו ודעתו, מהא דאיתא בקרא, שמות פ"ד פסוק ח', שהקב"ה ציוה למשה רבנו שיעשה את האותות לעיני העם, ונאמר "והאמינו לקול האות האחרון" ופירש"י על אתר "משאתמר להם בשבילכם לקיתי, על שספרתי עליכם לשה"ר" יעו"ש, והרי משה רבנו אמר את דבריו על עם ישראל - "והן לא יאמינו ל"י" - רק לקב"ה בלבד, מבלי שילוד-אשה ישמע זאת, ובכל זאת נצטווה מפי הגבורה ללכת ולפיס את בני ישראל ולבקש מחילתם, ע"כ דברי הכותב הנ"ל.

והעיר הגר"י זילברשטיין שליט"א על כך, דהרי בכלל ד' ס"יב פסק הח"ח להדיא,

דאם השומעים דחו את דברי המספר, לא צריך לבקש מחילה ממי שדיבר עליו, ומעתה הרי השי"ת לא קיבל את דברי משה, ומדוע היה עליו ללכת ולבקש את מחילת העם? וצ"ע.

והנה אינה ה' לידינו, את אשר אמר בזה הגאון רבי שניאור קוטלר זצ"ל ראש ישיבת לייקווד, בכנס מורי אגו"י שהתקיים בשנת תשל"ה בבני ברק, ואלו דבריו:

בספר שמות כתוב "והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון" ורש"י מבאר "משאתמר להם בשבילכם לקיתי על שסיפרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך". ולכאורה, מה מידה היא זו לגלות לישראל שסיפר עליהם לשון הרע? וכבר היה

רבי שניאור קוטלר זצ"ל בשיעור בישיבתו לייקווד

לעולמים, שכתב ה"חפץ חיים" בספרו, כי המספר לשה"ר על חברו חוטא לחברו זה, וצריך לבקש מחילה הימנו. וכשהגיעו הדברים לפני רבי ישראל סלנטר זצוק"ל תמה ושאל, אם האיש החוטא זקוק למחילה - בכדי שיתכפר לו - מהיכן יש לו את הזכות לצער בשביל כך את זולתו, כשיגלה את אזנו שסיפר עליו לשון הרע?

אכן - אמר הגר"ש קוטלר - במעשה שלפנינו הדבר מחוור לאשורו. וכי מה היה הלשון הרע שדיבר משרע"ה על ישראל? הוי אומר "והן לא יאמינו לי", דהיינו, שחשש פן לא יקבלו ישראל את דברי שליחותו בשם ה'. והנה ממצע הדברים עלול מישהו לטעות, כאילו ידע כל אדם בישראל שהוא מאמין ורק משה רבינו ע"ה לא ידע. אבל באמת אינו כן, כולם לא ידעו. אלא החידוש שבדבר, כי אף משרע"ה אדון הנביאים, שהיתה שכינה מדברת מתוך גרונו, אפילו גדול בענקים כמותו, כביכול לא עמד די הצורך על רוממות הנשמה הישראלית ולא השכיל לדעת עד כמה מושרשת האמונה בחביונה. ואם משרע"ה לא ידע, יהודים אחרים בודאי לא ידעו, עד שהיה צורך פשוט לגלות להם ענין מופלא זה: דעו שהנכם מאמינים בני מאמינים, האמונה גנוזה במעמקי הנפש שלכם - ומשום כך לא היה ביכולתו לוותר על ההודעה שסיפר

רבי שניאור קוטלר זצ"ל עם ש"ב רבי אלעזר מנחם שך זצ"ל

לשון הרע עליהם. לא לצערם בא, כי אם לשמחם, לבשרם בשורה טובה, כי הנקודה הפנימית שלהם יקרה מכל יקר. עכ"ד הגר"ש קוטלר זצ"ל.

ומדבריו למדנו, שאין המקרה עם משרע"ה מהוה מקור לפסק הח"ח, למצב שבו יצטער מי שדיברו עליו את הלשון הרע (כאשר המספר יפרט באזניו מה שדיבר עליו), אלא אדרבה, מהדוגמא של מה שאירע אצל משרע"ה, אנו למדים, שגם כשגילה לעם ישראל שדיבר עליהם לשון הרע "לא לצערם בא כי אם לשמחם, לבשרם בבשורה טובה כי הנקודה הפנימית שלהם יקרה מכל יקר" וכנ"ל.

ובנותן ענין להביא את המשך דברי הגר"ש קוטלר זצ"ל, שדיבר בכנס הנ"ל אודות "תפקיד המחנכים באספקלרית התקופה", ולאחר שביאר את דבריו הנ"ל אמר: זו היא המשימה הגדולה שמוטלת האידנא עלינו, לגלות ולחשוף את הנקודה הנפלאה שנחבאת בכל נפש יהודית, את גרעין הקדושה, למען ידעו ההורים והילדים עצמם וכל איש ישראל, עד מה עמוקה אמונת-אומן המושרשת בקרבו של כל ינוקא מישראל, ואיננו רשאים להשתמט ממילוי משימה זו.

בהמשך דברי רש"י הנזכרים הוא אומר "שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקין בנגעים, כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה".

ויש בדבריו חידוש רב - אמר הגר"ש קוטלר - כי מתחילת הענין לכאורה השתמע שמדובר בצרעת הבאה כעונש על לשון הרע, ומשרע"ה נצטרעה ידו משום שדיבר בישראל, אולם מסוף הענין מתחוויר ועולה לקח חדש: משרע"ה, נתן בו הקב"ה כוחות להשפיע רוחניות בישראל ולקרבה אל השכינה, הוטל עליו להוציא אותם ממצרים ולחשוף את הטוב הגנוז בהם, ומכיון שפיקפק אם אמנם גנוזה בחובם נקודת הקדושה והיה מתעכב מליך ולהאיר להם, הרי זה מצידו פגם, ולפי ערכו מזכירים אותו בנשימה אחת עם "המזדווגין להרע להם". הכיצד היסס ופקפק אם "בני ישראל מאמינים" ולא נזדרז להביא את אמונתם החבויה בעומק לידי גילוי.

וכיוצא בזה אנחנו, אם כעת הזמן מוכשר לרומם ולנשא את הכלל, ואיננו ממלאים כראוי את שליחותנו, הרי אנו ח"ו כמזדווגין להרע לישראל.

(הובא בבטאון "ניב המורה" ניסן תשל"ה).

ובנותן ענין להביא כאן את גירסת הסיפור הנ"ל, כפי שראינו מביאים ששמעוה מפי הגאון הנודע רבי יצחק הוטנר זצ"ל, ואלו דבריו:

בספר חפץ חיים חלק א' כלל ד' סעיף י"ב איתא, שאם אחד דיבר לשון הרע על חברו ועשה תשובה, הוא מחוייב לפייס את האדם שדיבר לשה"ר נגדו, אפילו במקום שהאיש שדיבר נגדו אינו יודע שדיבר הלשון הרע נגדו. ושמעתי מהגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל, שכשהחפץ חיים גמר לכתוב את ספרו, נסע לרבי ישראל סלנטר זצ"ל וביקשו ליתן הסכמה לספר. רבי ישראל ענהו, שאיננו יכול לתת הסכמה, כל זמן שאינו מעיין בספר מתחילתו ועד סופו. החפץ חיים השאיר את הספר אצל רבי ישראל ולאחר זמן חזר לביתו לשם קבלת ההסכמה. רבי ישראל אמר, שעבר על

רבי יצחק הוטנר זצ"ל בשיחה עם רבי אהרן קוטלר זצ"ל

הספר בעיון גדול וכל דבר שכתב שם הוא אמת ונכון, מלבד דבר אחד והוא הדין הנ"ל, שהעושה תשובה בחטא זה, חייב לספר למי שדיבר נגדו ולספר לו את מה שדיבר עליו כדי לזכות למחילתו, ודין זה אינו נכון ואם לא יוציא סעיף זה מהספר לא יוכל לתת לו הסכמה.

החפץ חיים ענה לרבי ישראל, שהוא לא חידש דין זה מדעתו, אלא כך כתב רבנו יונה ב"שערי תשובה" שער ג' סעיף ר"ז. ענה רבי ישראל: "אני יודע את זה, אבל אנו מוכרחים לומר, שרבנו יונה מתכוון למקרה שאותו אחד שדיבר עליו שמע ונודע כבר שהלה דיבר נגדו, אלא שאינו יודע בדיוק את הפרטים של הלשון הרע.

אבל במקום שחברו אינו יודע כלום מיזה, איך אפשר לומר שאם האיש עושה תשובה הוא מחוייב להוסיף פשע על חטאתו". החפץ חיים אמר לרבי ישראל, שרבנו יונה כתב דין זה בסתם בלי לחלק. אולם רבי ישראל אמר לחפץ חיים, שהוא יכול לסבור כך, אך לו עצמו פשוט שרבנו יונה התכוון רק למקום שחברו כבר יודע שהאיש דיבר לשה"ר נגדו, אלא שאינו יודע את הפרטים.

החפץ חיים הציע, שרבי ישראל יכתוב לו הסכמה ויציין בה שכל דין בספר נכון חוץ מסעיף זה, אולם רבי ישראל אמר שאינו יכול לעשות זאת, כיון שישנם הרבה אנשים שקוראים את הספר ולא מסתכלים בכל נוסח ההסכמה, ונמצא שיעבור על הלאו של "לפני עור".

“הזקן מראדין איננו נותן לי”

אברך אחד חשוב נכנס
לבעל החזון איש זצ”ל
ואמר, שברצונו לדבר
ולספר לשון הרע על
מפלגה מסויימת. אמר לו
רבינו:

תאמין לי שהייתי חפץ
מאוד לשמוע, אבל מה
אעשה שהזקן (-יאלטער!)
מראדין איננו נותן לי!....

(“מעשה איש” ח”ד עמ’ קצ”ה,
מעדות הגרא”י רוטר שליט”א).

החזון-איש זצ”ל בסעודת מצוה

[illegible]

ואם היה גם מורה לחסדו היה לו יותר מה שאין מה קינן.
מכה שם המונח יל חסד גדול זה היה רנניז להיוון א [חזק]

ורנניז לחסדו זה היה צדו היה אלהי אלהי
תבן דם היה דם גדול מרוב לבין אלהי הפעול אלהי אלה
מרים דעה אלהי * נרפלו אן היה סוף צדו מכאן, גם
למים לא פ' דעה למצו זו מרבה לז' זה להי. לם מלמד
זה כולל לעתן צדו הפס לא מנת מרבה וחז' למים ורק למתן

פ' פירוש מנת, ואין אחר משנים -
אין אן לם חסדו בן הפ' החמוד לאור דף ממנו (ולאמר)
(הגדים מאור צוקא) וזה לא מסתבר וכן נרפלו אן היה אלהי אלה
ז. חסדו בן צדו הפס לבין פירוש לשון רק חסדו
אחרים כן ליה' ילם אלהי החסד (ובמיוחד לאלה)
דאחר ~~החמוד~~ צדו חסדו חסדו.

ואם יאמר לחסד חסדו אלו יחז' נח' פירוש הויה לם (באור מרבה)
החסד הפעול להי אן לחסד צדו הפס אפרוש אן לאן לחסד אור עזאלה

דחצו * בן הפירוש דפוס לבאה ומרוב המצו הנרפלים אלהי. והקד' לבאן
הזה היה דם גדול מרוב (זה ל' מהי' ומרובי ליה' ומהי'
ועד ררבהו ציל דס' וכו' כאן

ואין לש' מהי' המרוב הזה לרפוע - מרבה צדו -
דפוס ל' "צדו-הוא אלהי אן צדו-הוא" גם יצו צדו" ומרבה לאנשה, ע"ה

סוד היה באור דף לם למה היה אן צדו מהי' מרבה ומרבה לרבות צדו
לפס ... צדו וכו' המרבה להי דבאה ליה' ליה' ליה' וכן מרבה ליה' מרבה
אלהי אן צדו אלהי ליה' וקדמה אלהי מרבה ליה' מרבה ליה' מרבה
מרבה מרבה המרבה? ואם דאע לרבה, נאמר ליה' מרבה ליה' מרבה
[ואין הזה לרבה] אלהי-הוא המרבה "ואם דאע ליה' מרבה

צד השני
ס קורר חזק המים צד ש
ל המ קורר המים חזק -

183 תלמי'ם

[illegible]

2887

(ל) הניסוחים הנלווים אינם מסתברות כי חול' מהר"י ישי א"ל א"י יו"ת
 א' הסכמה "ה'הר"י לק"ל דחה וס' ה"א א"י מוסר מקורו וה"אס וא"ר כ"א
 ו"מ"א לא ה"א"ס רק ד"א א"י ה"א"ל"ס (נ"י ד"א"ל"ס י"ר) ע"מק"ל כ"א
 א"י א' הסכמה ח"ל"ר כ"א א"י מ"א"ל"ס כ"א"ל"ס?

לם הניסח גפץ רחוקה מהגין להי זהו ושלם לזהים להתא נ
 א הנחה היה ~~מקור~~ מקור זרמה לצד מנהי (מן) הסוס למ
 י-לם לוואלו שלום צמח את כתיב וצד צדן ב' ע' ולם
 לאון כהנאי, ולמי הסתכן גשע הסתכן להמקור

וזה סדר קולטת העצמות? בוק ושלם ז' תלסאל
לבקא תוסמא האחות מסובות י.א. און ז' חסדי
סניד לארע שר מרמ ומלא ז' רהי הרה

הסניף של כולל חילי נחלק זה לשלושה קוברים שבה אברהם
אליהו יצחק ואלעזר אליוור אל יוסים ואשר ישו אל מן הסניף
גדול - פסוק

F... p 01-0 - NY?

ה'תשנ"א
המלך של המצרים חסד הקדוש י-י ה'ה' (ארזי אלקר רמון משה אלעזר חילוק כפ' סג')
ה'תשנ"א

7. אלו המאכלים כיון למטה בארץ אין הרבה שיש להם קצת גידול

אני המהלך קרן וזאת רצויה מאד אלהן י' לסדר קצתם מסביר

ע"פ דאס פראגמאנט (22) פון דעם 1/11/1983

מאיר ויזמן חתם למצן צמח אפרים לראשון חתם חתן

ה'תשנ"ח (1997) - חתונה

ה'תשנ"ח ל' חשוון ה'תשנ"ח ב' כסלו ה'תשנ"ח

אחרי חצות

ה' כ"א

[illegible]

אחרי שנין אל מנהיגים אחרים

ללא ידעו לה נקודות

א. מה עולים על גאון דהקדמה בלאן הכוונה.

ב. אם לאו עלה בום ולא בלה האם אהבנים נחלז אנוס ונחלז לו או

למה דאמר ~~ללאן~~ מחוסר כבוד (באיכא אין להסתרם צ"ל)

לאם כן בולה לה ה"י וצא. צדו ה' אלוץ וכסידו גלס ע"חז יצחק
לאמר ל"ה הסבא. צדו דלכך צ"ח, והנל לוצא. צדו האלה אצח

הרבים שיה' יצא אה כולם אל כאן למה למה למה

הרבים מהו צדב אצח

אחרי לאלה א' מצאנו באחרונים וזכרתי צמחן כד' שמעצמם לנו

צדב אין אדם מתי ליתבא דפצד באוסן בור

השנה הזו לאבן מליל שמעצ לים אורג' ד' צדב סב

אם נחז ויחלף אה גלד לוצא אדן שליל להיסוד מאל כן לא יחל

הנל צדב כלאר כ' גמ הנה ללכך ^{הנל} צדו צה עקן אדם צוק

צדב יאה (נחז דקדו מלכוד ה' מתי צד' הנה צצמו א' גצוין אדם

מיז ולא אחר צד צד יאה למה ה' יסד... וצוק לכאן

וגאה ללכך מתי גמ מהרז צסר (חכ' רלכס מאליבו ...)

ל. פים באוסן כלל אולם לא יחל אין דעס להנה לא יחל למה

פני ר' (נצד סכביר)

ו/צ' צדב צדב. ס' הנה ר' מקומה (המצואם)

ל' צדב אצד' הנה ללכך ויפון מה ללכך ויחל

ר' מצדו א' ע' וכו' צ"ל אין צד' לצדב צא נח

הנה צדב (כאן) רן ללא ~~הנל~~ הפך לו נח צדב, ואל

גמ צדב ס' הנה ללכך סכב צא מאור וצדב לו

ינצד מהפצד וצדב לא הנל ללכך ומה ללכך כח

הוא מתקן נחצא ללכך ללכך ללכך ללכך ללכך

לא ינצד כלל מלכך ללכך ללכך ללכך ללכך

אלא צדב סכב ללכך ללכך ללכך ללכך ללכך

נחצד פלכין ויחז צדב ללכך ללכך ללכך ללכך

א' ללכך א' צדב מלכך ויחל א' ללכך ללכך ללכך
וה' א' ללכך ללכך ללכך ללכך ללכך

וכו' ולא ככל גחלים, אלא כגחלי רתמים שכל גחלים כבים מבפנים אבל גחלי רתמים אעפ"י שהוא כבה מבחוץ עדיין הוא בוער מבפנים, כך כל מי שהוא מקבל לשון הרע (פי' שדיברו עליו לשה"ר) אעפ"י שאתה הולך ומפייסו הוא מתפייס, עדיין הוא בוער מבפנים, ועיין בפני משה בירושלמי פאה פ"א (דהובא שם דברי המדרש) וז"ל, "אעפ"י שנראה שמתפייס, לבו בוער תמיד" עכ"ל הרי דאין חבירו מתפייס בקל על לשה"ר, ותמיד לבו הומה על מה שדיברו אודותיו, ולפיכך נראה שצריך להרבות בפיוס עד כמה שיוכל כדי שיתפייס לגמרי.

ומש"כ הח"ח "דאפילו אם חבירו אינו יודע עדיין מזה צריך לגלות לו מה שעשה כנגדו שלא כדין", אין כוונת הח"ח שאינו יודע כלל שדיברו אודותיו ולא הגיע לו נזק וצער, אלא הכוונה שהגיע לו נזק ואינו יודע מחמת מה, כגון שפיטרוהו ממלאכתו ואינו סבור שמחמת שחבירו דיבר עליו, ולפיכך צריך להודיעו.

ואם צריך לפרט מה דיבר עליו, המשנה ברורה סי' תר"ו ס"ק ב' כתב וז"ל, "ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחבירו, אם לא שידוע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט", עכ"ל המ"ב.

מא. ס"ק מ"ו דף צ"ט: עוד נוכל לומר דזה מיקרי עלה בידו בשר חזיר (אם נתכוון לגנות אעפ"י שבא תועלת לשומע), דהעיקר תלוי בכוונה כמבואר בב"מ נח: לא צריכא אע"ג דדש בשמיה, ופירש"י ולא הגיע לו שום ביוש אפילו הכי הוא לגנותו ניתכוין. עכ"ל הח"ח.

יש להקשות על ראייה זו ממה שאמרו במנחות ס"ד שמע שטבע תינוק ופרש מצודה להעלות דגים ותינוק רבא אמר חייב ורבה אמר פטור. וכו' ואיכא דאמרי אפילו לא שמע שטבע תינוק זיל בתר מעשיו ופירש"י בתר מעשיו ואיגלאי מילתא למפרע דשפיר עבד וכן פסק הר"מ בפ"ד מהלכו' שבת הלט"ז וז"ל נתכוין להעלות דגים והעלה דגים ותינוק פטור אפילו לא שמע שטבע הואיל והעלה דגים ותינוק עכ"ל הרי דכל שעשה מצוה אעפ"י שכוונתו היתה לעבירה פטור. וא"כ בנידון דידן נמי צריך להיות כן, אם ניתכוין לגנות, ועשה מצוה צריך להיות פטור ולמה קרא לו הח"ח ניתכוין לאכול חזיר ועלה בידו חזיר, וגם הראיה שהביא מב"מ נ"ח אינו ראייה לכאן דהתם לא עשה מצוה. משא"כ בנידון דידן שהיתה תועלת לשומע כדיבור.

ונראה לחלק דהפורש מצודה להעלות דגים, המעשה עצמו אינו עבירה כיון

שהעלה גם תינוק, ואין המחשבה שחשב רק להעלות דגים מוציאה מידי מעשה כיון שהעלה גם תינוק. אבל המספר גנות על חבירו וכוונתו היתה לגנות. אין דיבור זה יוצא מידי איסורו במה שבאה תועלת לחבירו דהתועלת היא דבר נפרד מן הדיבור. ודומה לשוחט בהמה בשבת ואכל ממנה. והיה שם גם חולה שנהנה משחיטה זו.

מב ס"ק מ"ח: וצריך עיון אם לעת עתה לא הגיע היזק וצער לחבירו ע"י דיבורו אך יש לחוש שכרבות הזמן יוגרם לו עי"ז נזק וצער וכו' ודברינו הם לעת עתה שלא בא לו היזק וצער, אם מחוייב להודיעו ולפייסו עבור מה שגינה אותו. עכ"ל הח"ח.

לא ברורים דברי הח"ח, ולמה יהיה צריך לפייסו עכשיו, והרי ממנ"פ אם יגיע אח"כ נזק וצער לחבירו יפייסנו אח"כ כשיגיע הנזק, ואם לא יגיע אח"כ הנזק א"כ למה יפייסנו בכלל, כיון שלא הגיע לו נזק, ומספק שמא יגיע אח"כ למה צריך לפייסו עכשיו.

ושמעתי מהרה"ג ידידיה מנת שליט"א דיש חובה לפייסו קודם שיבוא עליו הנזק כדי שלא יהיה עליו עון אפילו שעה אחת. ודומה למי שזרק חץ על חבירו וקודם שיפגע בו מבקש את מחילתו. והספק של הח"ח הוא דאם היה ברור שיגיע לחבירו הנזק ודאי צריך עכשיו לבקש כמו שכ', אך כיון שהוא רק חשש ולא ודאי שיגיע הנזק, לפיכך הסתפק הח"ח אם מעתה צריך לבקש.

עוד יש לפרש דספק הח"ח הוא, כיון דיש מקום לחוש שאח"כ יגיע לו היזק וצער, ושמא לא יהיה כאן לפייסו, לפיכך צריך לפייסו עכשיו, או שמא כיון שעכשיו לא הגיע לו נזק וצער אינו חייב לפייסו וא"צ לחוש שאח"כ יגיע לו הנזק והצער כיון שעכשיו אינו מצטער.

עוד יש לפרש עפ"י מש"כ הנמק"י בב"ק כ"ב. "אשו משום חציו" דהוה כזורק חץ שבשעה שיצא החץ מידו באותה שעה נעשה הכל, ולא אזלינן בתר שעת הנזק אלא בתר שעת זריקת החץ עיי"ש הנפק"מ. וה"נ אזלינן בתר שעת דיבורו ואז נעשה הכל. ולפיכך צריך עתה לפייסו.

מ"ג. ס"ק מ"ט: ובוזה יובן שאמרו בערכין טו: סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש, ולכאורה הלא אין לך דבר שעומד בפני התשובה. עכ"ל הח"ח.

עיין בערכין (דף טו:) דפליגי אמוראי, דאמר רבי חמא ב"ר חנינא במה

ח

מקור החיים

יב. ואם עבר וסיפר לשון הרע על חבריו ובא לעשות תשובה תלוי בזה, אם השומעים דחו את דבריו ולא נתגנה חבריו על ידי זה כלל בעיניהם, אם-כן לא נשאר עליו כי אם העון דבין אדם למקום, דהיינו שעבר על רצון השם שצוה על זה כמו שכתבנו לעיל בפתיחה. תיקונו, שיתחרט על שעבר, ויתודה, ויקבל על עצמו בלב שלם על להבא שלא לעשות כן, כמו בכל עונות שבין אדם למקום. אבל אם חבריו נתגנה על ידי זה בעיני השומעים ונסבב לו על ידי זה ^ההיזק בגופו או בממונו או שהיצר לו על ידי זה, הרי הוא ככל עונות שבין אדם לחבריו שאפילו יום הכפורים ויום המיתה אין מכפר עד שירצה את חבריו, על-כן ^{מז} צריך לבקש מחילה מחבריו על זה, וכשיתפייס וימחול לו, לא נשאר עליו כי אם העון דבין אדם

באר מים חיים

בפשיטות דזה מיקרי עלה בידו בשר חזיר משום דמשמע בכ"מ דבענינים כאלו ^נתלוי העיקר בכוונה כאשר מבואר בבבא מציעא (דף נ"ח ע"ב) בגמרא לא צריכא אף על גב דדש ביה בשמיה ועיין ברש"י שם שפירש ולא הגיע לו ^נשום בירש אפילו הכי הוא לגנותו התכין, הרי דעל כונתו בלבד איבד חלקו לעולם הבא, ולא יהא עדיף הכא מהתם על כל פנים לענין עצם האיטור, ועיין בחו"מ סימן תכ"א בהג"ה לענין היכא דלא נתכוין לבייש אותו.

^{מז} צריך לבקש ממנו מחילה. שערי תשובה לר' יונה במאמר ר"ז וז"ל אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו וכו' והוא פשוט ממאי דאמרינן ביומא (דף פ"ז) דאפילו המקניט חבריו בדברים בעלמא צריך לפייסו וקל וחומר בזה שנתגנה ע"י בעיני השומעים והוצר לו על ידי זה ואם חבריו אינו רוצה להתפייס בפיוסו ושאר פירטי הפיוס המה מבוארים ^נבאו"ח בסימן תר"ו בדיון עונות שבין

נתיב חיים

ידידו ושלבו דואג עליו אבל ללא תועלת התוכחה, כגון שגר בארץ אחרת וכדומה, ועיין בורח"מ מה שביארנו בזה וכל כיוצא בזה. כ. ^ההיזק בגופו. היינו שכל שלא נגרם לו היזק וצער בפועל, אף שנתגנה בעיני השומע אין כאן עדיין חומר עבירה בין אדם לחברו ואין צריך לבקש מחילה, והוא מפורש יותר בבב"מ מ"ח ע"ש ובשב"ח. והנה משיב רבנו צער. ברור שבכלל זה אף כל שינוי יחס לחברו, כגון שדיברו אתו בפחות חביבות והוא הרגיש בדבר והצטער (ואף שלא היה ביחס הטוב אלא מדת חסידות, מ"מ אחר שהוחזק בדבר הזה ונגרם לו צער על ידי סילוקו הרי שנפגע על ידו, אמנם אם כיבדו אותו יותר מן הראוי לו, והוא בלשה"ר שלו גילה את האמת שאינו ראוי לכך אף שע"פ רוב יש כאן לשה"ר מצד הדין נראה שאין צריך לבקש מחילה). ומשיב נוק, נראה דה"ה מניעת טובה המחויבת ע"פ התורה אף שאין עליה תביעה בדיני חושן משפט, כגון מניעת הלוואה או השאלת כלים, וצ"ע. אבל אם הוא דבר שאין בו אלא מדת חסידות וזה מנע ממנו הדבר בלשה"ר שלו נראה שאין צריך לבקש מחילה. והנה כל שהשומעים קיבלו את הלשה"ר ונמצאים במקום אחד ובחבורה אחת עם המדובר יש להניח שנחשב שגרם דאי שינוי יחס עם המדובר, ולא נשאר אלא לדעת אם יש בשינוי יחס הזה משום נזק וצער.

שביע"י חיים

^{נו} תלוי העיקר בכוונה. כאן מסיק רבנו שכיון שעצמיות דיבור גנות אסרה תורה (כדלעיל שבי"ח נ"ד), אף שאין כאן מקבל כיון שהקבלה הוא בהיתר, מ"מ יש כאן מעשה סיפור גנות כי ס"ס שומע יש כאן, ונחשב מעשה לשון הרע גמור של סיפור גנות, ועיין שבי"ח נ"ז. ^{נז} שום ביוש. כך הגין רבנו דברי רש"י, אבל ברש"י ליתא מילים אלה אלא ז"ל כבר הורגל בכך שמבנים אותו ואין פניו מתלבנות ומ"מ זה להכלימו מתכוין עכ"ל הרי שכתב רק שאין פניו מתלבנות, ויש לפרש שאין לו צער כי אלא דאי צער יש לו שלולי זה נראה שלא שייך שם אונאה, אלא שמ"מ עיקר העונש על הכונה, וא"כ אין להביא כלל ראיה לגידון דיון שהרי אצלנו נחשב שאין כאן מקבל לשה"ר כלל. ומ"מ אפשר לקיים דברי רבנו מצד הסברה שד"ז נחשב סיפור לשה"ר כיון

שס"ס יש כאן צורת סיפור לשה"ר גמור מצד המספר. ^{נח} באו"ח סי' תר"ו. וכתב שם המ"א בתחילת הסימן, הביאו המ"ב שם; ח"ל ונ"ל דאם חברו מתבייש בזה לא יפרוט אותו (החטא) עכ"ל, וא"כ היה בענינו, אלא שכמובן אין ד"ז מועיל אלא באופן שמשער שאם היה מגלה לו הלה היה מתפייס. ומה שכתב רבנו במקוה"ח שחייב לגלות לו, יש לפרש באופן שאין הלה מתבייש מזה, ופשוט. וכן יש לפרש דברי רבנו יונה מאמר ר"ז, ואף שסתם שם דבריו שחייב להודיע לחברו מה שחטא נגדו הרי מוכח שם שמדבר באופן שהלה יודע שחטאו נגדו אלא שאינו יודע מי הודיע עליו הרתה, ובאופן זה יש לומר שמעט צער על ידי שמגלה שהוא זה שחטא נגדו. ואין הכי נמי באופן שהלה לא ידע כלל שחטאו נגדו, ושעל ידי שיגלה לו ד"ז יצערנהו, לא דיבר כלל רבנו יונה, ודו"ק.

מקור החיים

למקום ויעשה כנ"ל. ואפילו אם חבריו אינו יודע עדיין כלל מזה, צריך כ"לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין, ולבקש ממנו מחילה על זה, כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה (מט) ומזה נוכל להבין כמה יש לו לאדם לזהר ממדה גרועה הזאת כי מי שמוטבע חס"ושלום בזה כמעט אי אפשר לו בתשובה כי בודאי לא יזכור את כל מספר הנפשות שהדאב על ידי הלשון הרע שלו, ואפילו אותם אנשים שהוא זוכר במחשבתו שהדיח עליהם הרעה הם לא ידעו מזה וע"כ יתבייש לגלות את אונם בזה, גם פעמים שידבר בפגם משפחה ויזיק בזה כל הדורות הבאים אחריו ולא תגיע אליו מחילה עבור זה כמו שאמרו רז"ל המדבר בפגם משפחה אין לו

באר מים חיים

אדם לחבירו. (מח) צריך לגלות לו. שערי תשובה לר' יונה הנ"ל ע"ש, וצריך עיון אם לעת עתה לא הגיע היזק וצער לחבירו על ידי דיבורו, אך יש לחוש שברבות הזמן יוגרם לו על ידי זה היזק וצער, ובא המספר לעשות תשובה על עונו (מב) אם חייב לפייס אותו עבור זה או שיעשה על תשובה למקום, לא פשיטא דאם עשה רק תשובה למקום ואחר כך נסבב ע"י דבריו הקודמים היזק וצער לחבירו דהוא מחוייב לפייס אותו, רק דברינו הם לעת עתה שלא בא לו היזק וצער על ידי זה אם מחוייב להודיעו ולפייס אותו עבור מה שגינה אותו או לא (צ) ויצ"ע. ויותר טוב שאז יראה לסבב שלא יגיע לו ההיזק והצער על ידי דבריו, כגון שילך אל האיש שסיפר לפניו ויאמר לו טעיתי בדמיוני במה שדברתי עמן אודות פלוני כי לפי מה שראיתי עתה אין הענין כך כמו שהצעתיו לפניך וכיוצא בדברים אלו עד שיוציא את הענין מדעתו, ובאופן שלא יטובב בדבריו אלו רעה לאחרים.

אדם (מט) ומזה נוכל להבין וכו'. נובע משערי תשובה לר' יונה הנ"ל. ובזה יובן מה שאמרו בערכין (ט"ו ע"ב) לענין לשון הרע שאם סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש, ולכאורה הלא אין לך דבר שעומד בפני התשובה, ואפילו חס ושלוש כפר בעיקר נמי מועיל תשובה לזה כמו שכתב הרמב"ם וא"כ סתם לומר שאין לו תקנה, אבל לפי הנ"ל נראה להגמרא איירי כמי שמפקיר עצמו לעבור על עון זה, וראה לזה מהפסוק יכרת ה' שהביאה הגמרא ראה לזה והפסוק הזה איירי בזה האופן (כמו שכתב הרמב"ם בפרק ז' מהלכות דיעות הלכה ב' והר"י יונה בשערי תשובה במאמר ר"ג) ולכן שייך לומר אין לו תקנה, משום דדבר זה הוא מעונות שבין אדם לחבירו שאין מועיל תשובה לזה עד שירצה את חבירו, וכמעט אי אפשר (ס) שירצה את כולם אחרי שהורגל בזה וכמ"ש בפנים, וכענין שאמרו ביבמות (כ"א) גבי מדות הני לא אפשר בתשובה ועיין ברש"י שם.

נתיב חיים

כא. לגלות לו. עיין שביח נ"ח.

שביח חיים

(נט) אם חייב לפייס. מבואר בדברי רבנו שכל שודאי לא יגיע לחבירו היזק וצער אינו חייב לבקש ממנו מחילה, והיינו שאין כאן ממש עון בין אדם לחברו, (ומה שאמרו בברכות ל"א ע"ב מכאן לחושד את חברו בדבר שאין בו שצריך לפייסו, היינו חושדו בדברים, וכעובדא דשם, ופשוט). ומה שירד ערכו בעיני השומע, כיון שלא נודע לו ולא יודע לו אין לו ע"ז תביעה, ועיין נתיב ב' ומ"מ, כל שנפחת ערכו בעיני השומע יש כאן עון לשהיר שלם, ונקרא אהנו מעשיו כדלעיל כלל ג' במ"ח ו', שזה גופא מה שלא רצה התורה שיפחת ישראל אחד בעיני חברו. (ס) וצ"ע. אבל לגבי רכילות כתב רבנו לקמן ח"ב כל ד' במ"ח ד' שפשיטא ליה שמיד שרואה שהשומע האמין שפלוגי עשה לו רעה חייב המספר להקדים עצמו לבקש

מחילה, כי מסתמא יגיע היזק או מריבה ע"ש. (סא) שירצה את כולם. ע"כ אע"פ שודאי תשובתו מתקבלת שאין דבר שעומד בפני התשובה מ"מ אין לו כפרה שלמה מאחר ונזק או צער חברו עדיין במקומם, ולזה כיוון חז"ל כשאמרו אי אפשר בתשובה, ופשוט. (יש עוד אופן שאין לו כפרה שלמה והוא דבר מצוי מאד, והוא כאשר אינו מפיס את חברו פיוס מספיק והלה אומר שמוחל ולבו כל עמו למחול מחילה גמורה, והוא מעין מחילה בטעות. אבל אם פייס את חברו כדבעי והלה מחל מחילה בפיו נראה שאין המבקש מחילה נתבע יותר על קפידת חברו). אמנם מה שכתב רבנו בפשט הגמרא שאין לו תקנה מפני שאינו יודע כל מי שפגע בהם כדי לפייסם, צ"ע לפי"ז

ורבינו נהג בשנים הראשונים לסבב כפרות בתרנגול, ושנים שהיה נוהג לעשות כפרות עם דגים, ובשנותיו האחרונות היה מסבב עם מעות והיה נותנם צדקה לעניים³.

כיסוי הדם בכפרות

הרוצה לקיים מצות כיסוי הדם בשחיטת עוף הכפרות נכון הדבר שגם השחיטה תהא בשליחותו של המכסה ונמצה שהשוחט הוא המכסה⁴.

בקשת 'מחילה סתמית'

במה שנהגו לפני ר"ה ויוה"כ שמבקש כל אחד מחברו סליחה ואינו מפרט מה שחטא כנגדו, האם מועיל שימחל - שהרי אינו יודע על מה הוא סולח? השיב רבינו: ש"מועיל לפגיעה קלה"⁵.

בקשת מחילה ממי שאינו יודע שפגע בו

בספר חפץ חיים כלל ד' סעיף י"ב כתב שכל שהוזק חברו ע"י סיפורו חייב לבקש מחילתו ואפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה, צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה ע"ז, כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה. אמנם הגאון רבי ישראל סלאנטער זצ"ל חלק ואמר שאין צריך לגלות לחברו כאם סיפר עליו לה"ר, כיון שע"י זה שיספר לו יגרום לו צער. וכן סבר רבינו שאם הנפגע אינו יודע שפגעו בו, וכשישמע יקפיד, לא יספר לו כלל שפגע בו אלא יבקש רק מחילה בלב⁶.

בענין תשובה

כתב הרמ"א באו"ח סי' של"ד סכ"ו, דאם חילל שבת צריך להתענות מ' יום, וכתב המ"ב דמיירי בשוגג, וצ"ב ממאי דאיתא בשו"ת רמ"א סי' ל"ז דמש"כ הרוקח בסדרי התשובה "לא כיון רק אל המורדים והפושעים אשר עוזבים דרכם לשוב אבל לא אל השוגגים והאנוסים".

והסביר בזה רבינו: "מסברא חשבתי דמסתמא כוונתו רק למי שעבר בזדון ובשאת נפש, ומזה יש לדעת גם על שוגג וכדומה, אך ידעתי שאין זה נראה מלשון השו"ע ובפרט שגדולי אחרונים הרחיקו לכת גם על שוגג בדרכבן אף שלדעת הנתיבות בסי' רל"ד אין חייבים כלל בתשובה על שוגג בדרכבן.

3. רשימות נכדו הרה"ג אהרן גולדברג שליט"א וראה עוד בזה אריכות דברים במנהג הכפרות בערב יו"כ בספרינו "מועדים לשמחה" ח"א, אלול-תשרי סימן ח'. ושם אסיפת דברי הגאונים והראשונים ועד הפוסקים האחרונים.

4. הערות רבינו בספר מנהגי ארץ ישראל עמו' תי"ב, וע"ע מועדים לשמחה סי' הנ"ל עמו' רס"ב ביאור דברי הפוסקים בזה.

5. תשובה כת"י רבינו בספר ועלהו לא יבול ח"א עמו' שמ"ח.

6. כתבי הגאון רבי אביגדור נבנצל שליט"א.

עליך לחזור בתשובה (היות שעדיין צריך כפרה על כך שבסיפור לשון-הרע יש גם משום עוון שבין-אדם-למקום) בצורה הבאה:

1. התוודה והתחרט על מה שעברת;
2. תקבל עליך, בלב שלם, שלא תעשה כן עוד לעתיד!

ב. אם סיפרת לשון-הרע (כולל רכילות) לאנשים שלא דחו דבריך - כך שאותו פלוני נתגנה בעיניהם (והוזק: שמו הטוב, גופו, ממונו או ריגשותיו) - יש צורך שתשיג כפרה (לא רק כפי שמפורט לעיל סעיף א - אלא) גם ע"י שתבקש מחילה מן המגונה (גם אם הלה לא ידע על עוונך: ולא - אין כפרה בלי מחילה; חפץ-חיים). אולם, הואיל וגילוי כזה עלול לגרום למגונה עוגמת-נפש (דבר האסור משום אתא-דברים לפי ר' ישראל מסלנט) יש גם דרך אחרת איך לתקן את הנזק שגרמת למגונה (מבלי לעבור על איסור אתא-דברים) והיא³⁷⁸ - ע"י שמיום זה והלאה תשבח אותו פלוני בפני אותם האנשים (שבפניהם גינית אותו מקודם), כדי לבטל בכך לחלוטין את הרושם הרע שנישאר אצלם בנוגע לפלוני!

נא. תשובה על קבלת לשון-הרע

(ספה"ל ח"ב סי' קפ"א, ב)

אם חטאת לזולת בכך שהאמנת - אפי' רק חלקית - בלשון הרע או לדברי-רכילות עליו - עליך לחזור בתשובה כדלהלן:

- א. תחליט שלא להאמין כלל בדברי-הגנאי ששמעת. הערה: גם אם ברור לך שהמספר לא בדה זאת מליבו יש להניח שאולי הוסיף או גרע איזה פרט

הערה: אף-על-פי שהדברים הניזכרים למעלה מעכבים את התשובה, בכל-זאת, אם אתה חוזר בתשובה מהן כראוי, הרי אתה בעל-תשובה ויש לך חלק בעולם-הבא (הלכ"ת פ"ד).

קפא. איך לחזור בתשובה על חטא לשון-הרע ורכילות

(א) אם חטאת בכך שסיפרת לשון-הרע או רכילות, ואתה בא לעשות תשובה, או יש להבדיל:

(1) אם השומעים דחו את דברי לשון-הרע שלך, ולכן לא נתגנה אדם פלוני בעיניהם (או אף שאינך צריך לבקש מחילה מאותו פלוני, בכל-זאת מכיוון שנישאר עדיין העוון שבין אדם למקום, לפיכך: אתה צריך לעשות תשובה, עלידי שאתה (בדומה לתשובה בכל העוונות):

(א) מתחרט על עבירתך;

(ב) מתוודה על מה שעברת;

(ג) מקבל על עצמך, בלב שלם, שלא תעשה כן עוד לעתיד;

(ד) מתנהג בהתאם לכללים המתבארים בסימן לג.

(2) אם השומעים לא דחו את דבריך, ולכן נתגנה אותו פלוני אצל השומעים והחזק (או שמו או גופו או ממנו או ריגשותיו באיזה עניין, הרי יש צורך בתשובה גם על עבירה שבין אדם לאדם; אם-כן: אתה צריך:

(א) לבקש מחילה על זה מאותו פלוני ולפיים אותו (כלי זה, אפילו יום-הכיפורים והמיתה אינם מכפרים על שום עוון שבין אדם לחבירו).

הערה: אפילו אותו פלוני לא ידע על עוונך, אתה צריך (לפי החפץ-חיים) לגלות לו את מה שחטאת נגדו, ולבקש ממנו מחילה.

אך מפני שבאופן כזה יש אולי משום אונאת-דברים נגד אותו פלוני (ובפרט אם העובדה, שחטאת נגדו, מצערת אותו) יש עצה אחרת לתקן את העוולה: שמיום זה והלאה תשבח אותו פלוני בפני אותם האנשים שבפניהם גנית אותו מקודם, כדי לבטל ולחסל את הרושם הרע שנישאר אצלם עלידי דיבתך הקודמת (ואז אין עוד עוון שבין אדם לחבירו, כמו במיקרה שהיו שומעים ודוחים את דיבתך; ראה סעיף 1א למעלה);

(ב) להתנהג כמו שנתבאר למעלה בסעיף א, 1 (א) — (ד).

- (ב) אם חטאת בכך שהאמנת (זו קבלת לשון-הרע) ללשוך-הרע או לרכילות (הן בדבר שבין אדם למקום, הן בדבר שבין אדם לחבירו) תיקונך :
 (1) שתתחזק להוציא את הדבר מליבך כדי לא להאמין בו ;
 הערה : ואפילו ברור לך שהמספר לא בדה זאת מליבו, מכל-מקום חשוב כי אולי הוסיף המספר או גרע איזה פרט (או שעל ידי ניגונו משתנה העניין לרע) או שהיית מקבל רושם אחר אילו היית שומע את העניין מאותו פלוגי.
 (2) שתתוודה על זה ;
 (3) שתקבל על עצמך לעתיד שלא להאמין עוד ללשוך-הרע ולרכילות על אדם מישראל (שבכלל, עמיתך, ראה סימן מ).
 ובזה אתה מתקן את עבירותיך על מצוות, לא-יתעשה' ועל מצוות עשה' (אם טרם סיפרת לאחרים).

קפב. איך להיזהר מדיבורים אסורים

- האדם חזהיר שלא יחטא הוא חכם מהחומא שצריך תשובה, שנאמר (איוב כח, כח) : "הן יראת ה' היא חכמה : וסוד מרע בינה." לפיכך, כדי להיזהר מדיבורים האסורים (כמו לשון-הרע, ניבול-פה, וכדו'), ובדבר שהתשובה תהיה שלימה וקבועה, רצוי שתשים בפניך הסייגים הבאים (כר אחרת לא תצליח ; ועניין זה כרפואה למחלה גופנית ; ראה זכ"ל"מ) :
- (א) ת כ י ר בעצמך (בדומה לחולה) שמצבך צריך רפואה או תיקון ;
 (ב) ת י ש מ ר מכל מה שעלול לגרום להחזרת החטא (כעניין שנאמר בלשון-הרע [דברים כד, ח] : "הישמר בנגע הצרעת לשמור מאוד, לעשות ככל אשר יורוך..."), אף שעלידייזה תצטרך להתנהג מעכשיו ב נ י ג ו ד למינהגך הרגיל (בדומה לחולה הצריך לבלוע כדורים לרפואה, אף שהם מרים), למשל :
- (1) הימנע מלדבר עם אותם אנשים המביאים אותך לידי דיבורים אסורים ! כי אם שוב יתחילו לדבר כפי הרגלם אולי יהיה לך קשה להתאפק מלדבר עמם כמו שהורגלתם.
 (2) דלג על כל נושא-שיחה העלול לגרום לדיבורים אסורים (אצלך או אצל המשווח עמך) ;
 (3) אל תוציא מפיך, בדרך-כלל, שום דבר מגונה, כי אמר ר' יהושע בן-לוי (פסחים ג, א) : "לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפי, שהרי עקם הכתוב 8 אותיות ולא הוציא דבר מגונה, שנאמר (בראשית ז, ח) : מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה" 120.

סימן ה

מה תיקונו של מי שסיפר לשון הרע על חברו, ומתי צריך

המספר לשה"ר לבקש מחילה מן המדובר

שאלה: אדם שנכשל בסיפור לשה"ר האם צריך לבקש מחילה מן המדובר, והאם יש חילוק בין אם הגיע נזק למדובר או לאו. ומה נקרא נזק, ומה תקנתו של המקבל לשה"ר.

תשובה: החפץ חיים בכלל ד' ס"ק מ"ז הביא ראייה שצריך לבקש מחילה מחבירו אם דיבר עליו לשה"ר מדברי רבינו יונה במאמר ר"ז וז"ל "אם ישוב בעל הלשון בתשובה. צריך לבקש מחילה מאשר מוצק לו מזעם לשונו" עכ"ל דברי רבינו יונה. והח"ח הביא ראייה לרבינו יונה מדברי הגמ' ביומא פ"ז. דהמקניט את חברו בדברים צריך לפייסו, ולמד הח"ח דק"ו אם ניתגנה בעיני השומעים והוצר לו ע"י זה.

והנה ב"מקור החיים" כתב בסעי' י"ב כלל ד' לחלק בין אם השומעים דחו את דברי המספר ולא ניתגנה חברו בעיניהם. בזה כתב שיש עליו רק לאו דבין אדם למקום ותיקונו שיתחרט. ויתודה. ויקבל שלא לעשות כן להבא. אבל אם חברו ניתגנה בעיני השומעים ונסבב לו עי"ז היזק בגופו או בממונו או שהיצר לו עי"ז הרי הוא ככל עוונות שבין אדם לחבירו שאפילו יום הכיפורים אינו מכפר עד שירצה את חברו על כן צריך לבקש מחילה מחבירו, וישאר רק הלאו דבין אדם למקום, וא"כ ברור שאם לא קיבלו השומעים את הסיפור סגי בתשובה למקום, ואם הגיע נזק למדובר בגופו או בממונו, או שהיצר לו עי"ז. צריך לבקש ממנו מחילה.

ואכתי יש לדון מה הדין אם השומעים אמנם קיבלו דברי המספר. אבל לא הגיע למדובר שום נזק או צער כגון שאינו יודע שדברו עליו, האם צריך המספר לבקש מן המדובר מחילה כיון שניתגנה בעיני

השומעים, או דילמא כיון שלא הגיע למדובר שום נזק או צער. א"צ לבקש מחילה וא"צ לפייסו דאינו יודע כלל שדיברו עליו וגם לא ידע. ואין להוכיח ממש"כ הח"ח בכלל ג' דאפילו לא אהנו מעשיו צריך למעיל לכפר כדאיתא בערכין ט"ז, דיש לומר שאמנם צריך כפרה, אבל לפייס את חבריו א"צ לפייס.

ונראה להוכיח מדברי הח"ח שהביא ראייה לדברי רבינו יונה מן הגמ' ביומא פ"ז "דהמקניט את חבריו בדברים צריך לפייסו", וק"ו אם ניתגנה בעיני השומעים עכ"ל הח"ח. ואם גם באופן שהשומע אינו יודע מן הלש"ר צריך לפייסו, א"כ מה הראיה מהתם. דהתם שהקניט את חבריו הגיע לחבריו צער ממה שהקניטו בפניו אבל בלש"ר לא הגיע צער ונזק למדובר. אלא על כורחך צריך לומר, דדברי הח"ח שהצריך לבקש מחילה ולפייס למדובר, מיירי דוקא כשהגיע לו למדובר צער או נזק, אבל בלאו הכי, אלא רק שהשומעים קיבלו את הדבר, אבל המדובר אינו יודע מן הגנות שאמרו עליו, ולא הגיע לו שום צער או נזק, בזה א"צ לבקש מן המדובר מחילה, וא"צ לפייסו, ולפיכך הוכיח מן הגמ' ביומא דהמקניט לחבירו צריך לפייסו, וק"ו ללש"ר.

ואין להקשות על מש"כ מדברי הח"ח שכתב בסעי' י"ב כלל ד' "ואפילו אם חבריו אינו יודע עדיין כלל מזה. צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה על זה כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה", ומשמע מרישא דדבריו שלא הגיע לחבירו נזק שהרי כתב שחבירו אינו יודע מזה, אבל זה אינו אלא כוונתו שחבירו אינו יודע מחמת מי בא לו נזק. כגון שפטרו אותו מעבודתו וחבירו סבור שאין לבעל הבית צורך בו, והאמת היא שהמספר גרם בסיפורו שבעל הבית יפטר אותו. ועל זה כתב הח"ח "דאפילו אם חבריו אינו יודע עדיין כלל מזה". וכן מוכח מסוף דברי הח"ח שכ' "כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה" מוכח שניגרם למדובר נזק.

עוד יש להוכיח דדוקא אם ניסבב לו נזק או צער צריך לבקש ממנו מחילה אבל אם רק קיבלו השומעים את הדבר א"צ לבקש מחילה, ממה שהסתפק הח"ח בכלל ד' ס"ק מ"ח וז"ל צריך עיון אם לעת עתה לא הגיע היזק וצער לחבירו ע"י דיבורו אך יש לחוש שברבות הזמן ייגרם לו עי"ז נזק וצער ובא המספר לעשות תשובה על עונו אם חייב לפייס אותו עבור זה, או שיעשה רק תשובה למקום. הא פשיטא דאם עשה רק

תשובה למקום ואח"כ נסבב ע"י דבריו הקודמים היזק וצער לחבירו דהוא מחוייב לפייס אותו. רק דברינו הם לעת עתה שלא בא לו היזק וצער על ידי זה. אם מחוייב להודיעו ולפייס אותו עבור מה שגינה אותו או לא. וכתב הח"ח שיותר טוב שיסובב שלא יגיע לו ההיזק והצער על ידי דבריו כגון שילך אל האיש שסיפר לפניו ויאמר לו שטעה בדמיונו מה שדבר עליו. עכ"ל הח"ח, ואם ס"ל לח"ח שצריך לבקש מחילה אפילו אם לא ניגרם לו נזק או צער אלא אם השומעים קיבלו את דבריו כבר צריך לפייסו. א"כ אין מקום לספיקו של הח"ח אם אח"כ יגיע לו היזק וצער. כיון שכבר עכשיו מחוייב לבקש ממנו מחילה עבור מה שניתגנה בעיני השומעים. אלא על כורחך ס"ל לח"ח דמה שניתגנה בעיני השומעים אינו חשוב היזק או צער כל זמן שהמדובר בעצמו אינו יודע מזה. כיון שלא הגיע לו בעצמו היזק וצער, נמצא דאם סיפר לשה"ר ולא קיבלו דברי המספר. או אפילו אם קיבלו את דבריו אבל המדובר אינו יודע מזה שקיבלו עליו לשה"ר. ולא הגיע למדובר שום נזק או צער בגופו או בממונו. א"צ לבקש ממנו מחילה וא"צ לפייסו. וכן מוכח בח"ב כלל ה' סק"ז, דדוקא אם ניתקוטטו או יבואו להתקוטט, צריך לבקש מחילה. אבל אם לא יגרם נזק ורק על קבלת הדברים שניתגנה, א"צ לבקש מחילה. וז"ל הח"ח בח"ב כלל ה' סק"ז "וגנות שלא בפניו לכאורה לא מקרי צערא דגופא".

ונראה שעדיף שלא יאמר לו כדי לא לצער, וכמו שמקובל * שטען הגאון בדורו ר' ישראל סאלאנטר זצוקללה"ה לח"ח שפסק שצריך להודיעו, וטען עליו הגר"י סלאנטר זצוקללה"ה שא"כ מצערו בזה, והשיבו הח"ח זצוקללה"ה דדבריו הם מרבינו יונה, שהצריך לבקש מחילה ולפייס למדובר. ולמש"כ אם המדובר אינו יודע מן הגנות שדיבר עליו גם הח"ח מודה שא"צ לפייסו. אעפ"י שניתגנה בעיני השומעים, וכן נראה מלשון רבינו יונה במאמר ר"ז שכתב "כי רבים מכאובים הכאיב וכמה נפשות הדאיב" משמע שדוקא אם הגיע לו נזק למדובר. ומה שכתב אח"כ "והם לא ידעו כי הדיח עליהם את הרעה" צריך לפרש

* כ"כ בנו בספרו "דרכיו ונימוקיו של הח"ח" בשם הגאון א"א קאסובסקי אב"ד יאנווע ששמע מפי הח"ח כשהראה ספרו לגאון ר' ישראל סלאנטר זצוקללה"ה הקשה לו מש"כ הקשה לו מש"כ בכלל ד', סעי' י"ב.

שכוונתו שבאה להם רעה והם אינם יודעים היאך באה עליהם רעה זו. אבל אין כוונתו שהדיח עליהם את הרעה ע"י שניתגנו בעיני השומעים. ובזה לבד כבר צריך לבקש מחילה.

ועתה יש לדעת האם השומע לשה"ר צריך לבקש מחילה מן המדובר. ומה תקנתו. כתב הח"ח בכלל ו' סעי' י"ב ואם כבר עבר ושמע לשה"ר והאמין בלבו שהוא מחלקי הגנות שבין אדם למקום ושבין אדם לחבירו, תיקונו שיתחזק להוציא הדברים מלבו שלא להאמינם, ויקבל על עצמו שלא לקבל עוד לשה"ר על שום אדם מישראל. ויתודה על זה. ובזה יתקן הלאוים והעשין שעבר על ידי קבלת לשה"ר אם עדיין לא סיפר לאחרים. עכ"ל הח"ח. ולא הזכיר הח"ח שצריך לבקש מן המדובר ששמע עליו מחילה, ועפ"י מש"כ לעיל דדוקא אם הגיע לו צער ונזק למדובר צריך לבקש ממנו מחילה מבואר הדבר. דאומנם הוא בקבלתו עבר על דברים שבין אדם לחבירו ע"י שפלוני ניתגנה בעיניו. אבל א"צ לבקש מחילה ממנו משום שלא הגיע למדובר נזק וצער ממנו. וזה שכתב הח"ח "אם עדיין לא סיפר לאחרים" דאם כבר עבר וסיפר נחשב הדבר שגרם לו נזק בדיבורו (ולמש"כ הכוונה שדיבורו פעל ע"י שהגיע צער ונזק למדובר וכן צריך לפרש דברי הח"ח לקמן ח"ב כלל ה' סעי' ז' שלא הזכיר שיבקש מן המדובר מחילה והתנה אם לא סיפר הדבר לאחרים אבל אם סיפר לאחרים משמע שצריך לבקש. ולדברינו הכוונה שסיפר והגיע נזק למדובר).

והנה בשמיעת לשה"ר יש שני איסורים. א. לאו דלא תשא שמע שוא. ב. לאו דלפני עור שהכשיל את המספר בלשה"ר. ועוד ס"ל לח"ח בכלל ו' סעי' ב' שגם על שמיעת לשה"ר בלא שקיבל ג"כ יש איסור תורה. וצריך לדעת היאך עוקר כל אחד מלאוים אלו. והח"ח בכלל ו' סעי' י"ב כתב שתיקון למי שנכשל בקבלת לשה"ר הוא שיתחזק להוציא הדברים מלבו וכל גדרי התשובה. וכתב שם בס"ק ל"ג "שע"ז עוקר הלאו מעיקרו, דלא גרע מלאו דלא תיגזול". ונראה דס"ל לח"ח שעיקר הלאו של קבלת לשה"ר אינו מה ששמע וקיבל הלשה"ר דזה אי אפשר לעקור כיון שסוף סוף עד עכשיו כבר שמע וקיבל הגנאי. אלא הלאו הוא מה שע"י השמיעה והקבלה נצטייר בדעתו גנאי על המדובר, ואם עוקר הקבלה הרי עוקר הגנאי שנצטייר בדעתו ודומה לגזול את חבירו שאין הלאו על הפעולה שגזל, אלא מה שנמצא ממון חבירו בידו. וכשמשיב את הגזילה

עוקר את הלאו מעיקרו, אעפ"י שהיה ממון חבירו תחת ידו איזה זמן, ולפיכך גם את השמיעה עוקר כיון שעיקר אסור השמיעה הוא כדי שלא יצטייר בדעתו גנאי על חבירו כמו שלמד הח"ח לאיסור שמיעה בדיינים שאסור להם לשמוע דברי בע"ד שלא בפני בע"ד חבירו והטעם כדי שלא יכנסו צורת הדברים באוזנם ויבואו להטות את הדין. ולפיכך ס"ל לח"ח דכל שעוקר את הקבלה עוקר את הלאו דלא תשא למפרע.

ואכתי צריך לדעת היאך עוקר הלאו "דלפני עור" שהכשיל את המספר בסיפור לשה"ר. וכתב הח"ח בכלל ו' סעי' ד' ובהג"ה שם שאם שמע לשה"ר ישתדל ללמד זכות על המדובר וכתב בבמ"ח בס"ק ז' דע"י שילמד זכות על המדובר יעקור גם את הלאו דלפני עור. כי ע"י שיוציא השנאה מלב המספר מותר לכתחילה לשמוע ממנו לשה"ר כמ"ש בסעי' ד' שם שאם ע"י השמיעה יוכל להראות למספר שאין המעשה כמו שנאמר עליו מותר לשמוע ומצוה לשמוע דע"ז יתרכה השלום בישראל. ולפיכך אם עתה מלמד זכות על המדובר בזה עוקר גם את איסור השמיעה ונמצא שבשמיעתו לא הכשיל את המספר בלפני עור, דהיה מותר לו לשמוע את דברי המספר. ועצה זו עדיפא מן העצה שכתב בסעי' י"ב שיעקור את דברי המספר — דהתם אינו עוקר אלא לאו דלא תשא. אבל אינו עוקר את הלאו דלפני עור שעבר שהכשיל את המספר.

זאת העולה: א. אם סיפר לשה"ר והגיע נזק או צער למדובר, צריך לפייסו, ואם המדובר אינו יודע מזה שעל ידי זה המספר ניסכב לו נזק. צריך להודיעו ולבקש מחילתו, ואחר שבקש מחילתו צריך לשוב ככל שאר עבירות שבין אדם למקום.

ב. אם השומעים לא קיבלו את דברי המספר, יש עליו רק לאו דבין אדם למקום. ויתחרט. ויתודה. ויקבל עליו שלא יספר עוד.

ג. אם השומעים קיבלו את דבריו אבל לא הגיע נזק או צער למדובר ולא גיע לו נזק בעתיד נראה שאין צריך להודיע למדובר שסיפר עליו לשה"ר. ואם יש חשש שייגרם על ידי השומעים נזק בעתיד. ישתדל להוציא מלבם את הסיפור ע"י שיאמר טעיתי בסיפורי.

ד. אם קיבל לשה"ר יתחזק להוציא מלבו את הדברים ויעקור בזה את הלאו "דלא תשא".

ה. ואם רוצה לעקור גם את הלאו דלפני עור שהכשיל את המספר. אזי

יראה ללמד זכות על המדובר. וישתדל להוציא מלב המספר מה שיש בלבו על המדובר. ועי"ז עוקר גם הלאו דלפני עור למפרע *
ו. עצה למי שרוצה להוציא הדבר מליבו. וקשה לו לחשוב שהמספר שיקר, כתב הח"ח ח"ב כלל ה' סעי' ז'. יחשוב אולי הוסיף המספר או גרע איזה פרט מהמעשה או מהדבור שאמר פלוני עליו או אמר בניגון אחר וכדו'. ובזה א"צ לחשוב שהמספר בדה הכל מלבו.

* עוקר הלאו דלפ"ע למפרע — ועיין מש"כ השערי תשובה באו"ח סי' תרנ"ח סק"ג, אם גזל לולב ויצא בו, ואח"כ פייס לבעל הלולב, שיצא בו ידי חובה למפרע, והמשנ"ב הביאו בסי' תרמ"ט בבה"ל ד"ה "בגזול".

חלקת בנימין (על מקור החיים)

הדבר ע"י שיחפש ללמד זכות על הנידון בפני המספר ע"ש ונראה דכל שכן שהמספר יש עליו לחקן את סיפורו הרע ע"י זה שיוציא את הגנות מלבן של השומעים.

מיהו ממה שלא התנה כן רבנו הכא זולת היכא שעדיין לא הוזק משמע שאינו חייב בזה וביותר משמע כן בדעתו לקמן ח"ב בסוף כלל ד' בכמ"ח דמירי שעבר על איסור רכילות וכתב שלענין הספק שבענינו בסקמ"ח נראה דלגבי רכילות פשיטא שתיכף שדיבר רכילותו אף שעדיין לא הוזק אפ"ה חייב או לפייסו או שיעשה איזה התחכמות להוציא בזה השנאה שכלב השומע [וע"ש מה שכתב בטעם החילוק בין הכא להתם] ומוכח מזה שאם יפייס אותו תו ל"צ להוציא הדבר מלב השומע דהרי או או קאמר ותרווייהו ל"צ למיעבד וצריך טעם אמאי שלכא הרי זה בכלל תיקון המעוות ולמה יגרע מהשבת הגזילה להגזול.

ומצאתי בספר ערוך השלחן בח"מ סימן תכ"ב ס"ב שאם חירף וגידף חברו ברבים צריך לבקש ממנו מחילה ברבים ויאמר שקר דברתי וכן במכנה שם בזיון לחבירו יבקש מחילה ויעקור הכינוי מפי הבריות ובלא זה א"צ למחול לו עכ"ל וע"ש עוד ולפ"ז נראה דה"נ בלשה"ר שגרם לו היזק שיתחייב לעשות ככה ולעקור הגנות וההיזק כפי יכולתו ובלא זה א"צ למחול לו וצ"ע בזה בדעת רבנו.

וע"ע ברש"י מיכה ו' ח:

מב. היזק בגופו או בממונו. ומבואר דאף אם גרם לו היזק בממונו לבד חייב לפייסו ואף אם לא נצטער ע"י סיפורו והנה ברמב"ם פ"ה ה"ט מהלכות חובל ומזיק כתב וז"ל אינו דומה מזיק חברו בגופו למזיק ממונו שהמזיק ממון חברו כיון ששלם מה שהוא חייב לשלם נתכפר לו אבל חבל בחבירו אע"פ שנתן לו חמשה דברים אין מתכפר לו וכו' עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו עכ"ל ומבואר מדבריו דעל היזק ממון פטור מלפייס ואע"ג שכתב הרמב"ם בפ"ה ה"ט מהלכות תשובה שהגזול מחבירו חייב לפייסו כבר תירץ בלח"מ בהלכות חו"מ הנ"ל דשאני היזק שלא נתהנה המזיק וגם לא נצטער הניזק כ"כ כמו בגזילה משו"ה פטור ע"ש והשתא תיקשי דהמספר לשה"ר וגורם ע"י להיזק חברו בממונו אמאי יתחייב לפייסו דהא לכא' דמי לכל שאר מזיק ממון של חברו וכדאמרין בערכין ט"ו ב' מה הנאה יש לבעל הלשון.

ושמא י"ל דעד כאן לא אמרין שהמזיק פטור מלפייס אלא היכא שמשלם את דמי נזקו אבל היכא שאין עליו שום חובת תשלומין או חייב לפייסו דהא טעמא מאי אמרין שפטור מלפייסו בהיזק היינו משום שאינו נצטער כ"כ וכמש"כ בלח"מ הנ"ל ולזה י"ל דהני מילי אם שילם דמי נזקו או שפיר כבר סר קפידתו אבל אם לא שילם לו הרי בודאי שישאר צער ור"ל י"ל שחייב לפייסו וממילא בההיא דהרמב"ם דמירי שמשלם לו את דמי נזקו שפיר נפטור מלפייסו אבל בענינו דלית עלי' מעיקרא שום חובת תשלומין שפיר חייב לפייסו, ועיין.

וע"ע בשו"ת שאילות שמואל סימן מ"א שכתב שהמאנה חברו בממון ולא ידע המתאנה מזה פטור מלפייסו דהא לית לי' צערא והכל תלוי בצער (מיהו פשיטא דצריך לשלם לו דמי האונאה) ובספר פתחי תשובה על אור"ח בסימן תר"ו חלק עליו.

שו"ר בשו"ת שתי הלחם סימן ט"ו שכתב בעיקר דברי הרמב"ם דעל היזק פטור מלפייס ואילו בהלכות תשובה כתב שעל גזילה צריך לפייס ופירש בזה דלעולם לא שנא בין גזל להיזק (ודלא כמש"כ בלח"מ הנ"ל) דלעולם תרווייהו שוים דפטור בהו מעיקר הדין מלפייס מפני שמתכפר בלא"ה, והיינו מש"כ הרמב"ם בהלכות חובל ומזיק, מיהו ראוי לו ומצוה היא שיפייס ומשו"ה בהלכות תשובה כתב הרמב"ם דכלל גוויי יש לפייס שהרי סו"ס מצות תשובה יש בזה והביא ראי' גדולה לפירושו מדברי הסמ"ג מ"ע ע' שכתב שהמזיק מתכפר בלא פיוס ומכ"מ מצוה לשאול ממנו מחילה ואילו בחובל אף אינו מתכפר בלא"ה ע"ש:

מג. צריך לבקש מחילה מחבירו ע"ז. כתב המג"א בריש סימן תר"ו דאע"ג שהמבקש מחילה מאת חברו צריך לפרוט החטא מכ"מ היכא שייבייש אותו ע"י הפירוט אין לפרוט אותו והובא במ"ב שם ונראה דה"נ בענינו אם יתבזה הנידון ע"י פירוט הסיפור שסיפר עליו אזי אין לפרוט אותו.

אמנם לכא' כ"ז היינו היכא שמשער המספר הלשה"ר שאף אם הי' הנידון שומע את הסיפור הוה ניחא לי' למחול אותו אבל אם הוא משער שלא הי' מוחל על אותו סיפור תו ליכא למיסמך ע"ז מיהו צ"ע מה יעשה שאם לא יפרוט לא ימחול לו, ואף שאומר שמוחל היינו רק מפני שאינו מכיר את פרטי הסיפור ובכה"ג מחילה בטעות היא ולכא' לאו מילתא היא, ואם יפרוט הרי יגרום לו בושה והיכי רשאי לבייש את חברו כדי שיזכה הוא במחילה ממנו.

מיהו ה"נ יש להסתפק היכא שלא שמע הנידון מהסיפור כלל ואם ישמע אותו יצטער ע"ז שנגרם לו גנות והיזק מהסיפור וא"כ מה יעשה המספר שאם יודיע לו שסיפר עליו לשה"ר שהוזק הנידון על ידו יצטער ואם לא יודיעו היכי יגיע לו מחילה ממנו איברא דמשמע מדברי רבנו שחייב לפייסו אף בכה"ג והוא ממש"כ לקמן בסמוך ואפילו אותם אנשים וכו' לא ידעו מזה וכו' ומשמע דאף היכא שלא שמע כלל מהסיפור אפ"ה חייב לפייסו הרי דלא חיישינן לצערו של הנידון וא"כ ה"נ לא חיישינן למה שיתבייש ע"י פירוט הסיפור.

וכן מוכח גם מדברי השערי תשובה אשר הם מקור לדברי רבנו, וכמש"כ בכמ"ח, שסתם וכתב שחייב לפייסו ואף אם נוקי לדבריו בגוונא שכבר ידע הנידון מהסיפור והנזק שנעשה לו וכדמשמע קצת בדבריו באות ר"ז וא"כ תו לא

מקור החיים

מרבקש מחילה מחבירו על זה, מהיכשיתפיים מוימחול לו, לא נשאר עליו כי אם העון רבין אדם למקום ויעשה כנ"ל. ואפילו אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה, (ומחצריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדיו, ולבקש ממנו מחילה על זה, כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה (ממ)ומזה נוכל להבין כמה יש לו לאדם לזהר ממדה גרועה הזאת כי מי שמוטבע חסדו שלום בזה כמעט אי אפשר לו בתשובה כי בודאי לא יזכור את כל מספר הנפשות שהדאיב על ידי הלשון הרע שלו, ואפילו אותם אנשים שהוא זוכר במחשבתו שהדח עליהם הרעה הם לא ידעו מזה וע"כ יתבייש לגלות את אונם בזה, גם פעמים שידבר בפגם משפחה ויזיק בזה כל הדורות הבאים אחריו ולא תניע אליו מחילה עבור זה כמו שאמרו רז"ל המדבר בפגם משפחה אין לו כפרה עולמית. על"כן צריך להתרחק ממדה גרועה הזאת מאוד כדי שלא יהא חסדו שלום אחר כך כמעוות לא יוכל לתקון.

באר מים חיים

מדעתו, ובאופן שלא יסובב בדבריו אלו רעה לאחרים. (ממ) ומזה נוכל להבין וכו'. נובע משערי תשובה לר' יונה הנ"ל. ובוה יובן מה שאמרו בערכין (פ"ו ע"ב) לענין לשון הרע שאם סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש, ולכאורה הלא אין לך דבר שעומד בפני התשובה, ואפילו חס ושלום כפר בעיקר נמי מועיל תשובה לזה כמו שכתב הרמב"ם וא"ך סתם לומר שאין לו תקנה, אבל לפי הנ"ל נראה דהגמרא איירי במי שמפקיר עצמו לעבור על עון זה, וראה לזה מהפסוק יכרת ה' שהביאה הגמרא ראה לזה והפסוק הזה איירי בזה האופן (כמו שכתב הרמב"ם בפרק ז' מהלכות דיעות הלכה ב' ותר' יונה בשערי תשובה במאמר ר"ג) ולכך שייך לומר אין לו תקנה, משום דדבר זה הוא מעונות שבין אדם לחבירו שאין מועיל תשובה לזה עד שירצה את חבירו, וכמעט אי אפשר שירצה את כולם אחרי שהורגל בזה וכמ"ש בפנים, וכענין שאמרו ביבמות (כ"א) גבי מדות הני לא אפשר בתשובה ועיין ברש"י שם.

בפיוסו ושאר פרטי הפיוס המה מבוארים באו"ח בסימן תר"ו ברין עונות שבין אדם לחבירו. (מח) צריך לגלות לו, שערי תשובה לר' יונה הנ"ל ע"ש, וצריך עיין אם לעת עתה לא הגיע הזמן וצער לחבירו על ידי דיבורו, אך יש לחוש שברבות הזמן יוגרם לו על ידי זה הזמן וצער, ובא המספר לעשות תשובה על עונו אם חייב לפיכך אותו עבור זה או שיעשה רק תשובה למקום, הא פשיטא דאם עשה רק תשובה למקום ואחר כך נסבב ע"י דבריו הקודמים הזיק וצער לחבירו והוא מחוייב לפיכך אותו, (ונר"ק דברינו הם לעת עתה שלא בא לו הזיק וצער על ידי זה אם מחוייב להודיעו ולפייס אותו עבור מה שגינה אותו או לא וצ"ע. ויותר טוב שאז יראה לסבב שלא יגיע לו ההזיק והצער על ידי דבריו, כגון שילך אל האיש שסיפר לפניו (נה)ואמר לו מעיתי ברמיוני במה שדברתי עמך אודות פלוני כי לפי מה שראיתי עתה אין הענין כן כמו שהעתינו לפניך וכיוצא בדברים אלו עד שיוציא את הענין

חלקת בנימין (על מקור החיים)

יגרם לו צער זה בפיוסו הא אכתי יש לחוש שכאשר ישמע מי הוא זה שסיפר הגנות עליו יצטער שזה שחשב עליו שהוא אוהבו הלך עתה וגניחו ובודאי יצטער מזה ואפ"ה חייב לפייסו וסתם לשה"ר כך הוא שהרי סתם לשה"ר הוא שלא בפני הנידון ואין המספר רוצה שישמע הנידון שסיפר עליו ונמצא שכאשר ישמע זה בשעת הפיוס יצטער ואף שלא יצטער כ"כ כמו היכא שלא שמע עדיין את עיקר הגנות וההזיק אפ"ה מכלל צערא לא נפקא ומכ"מ מוכח שחייב לפייסו וא"כ ה"נ היכא שלא שמע עדיין כלל מהסיפור דמאי שנא בין צער מרובה למועט וצ"ע בעצם הדבר דאמאי לא משגיחין על צערו וכדושתו של הנידון:

מד. לבקש מחילה מחבירו ע"ז. ונראה דלא שנא אם סיפר בשוגג או במזיד דכל שהזיק חבירו על ידי סיפורו חייב לפייסו ואע"ג שלא ידע שהסיפור הוא בכלל לשה"ר דכן נראה מוכח מהא דתנן ב"ק צ"ב א' דהחובל בחבירו חייב לפייסו ולא מחלקין התם בין החובל בשוגג או במזיד, וה"ע סתמו הפוסקים בזה, וכן נראה מוכח מדברי רבנו להלן בכלל יי' בממ"ח סקט"ז וכמו שכתבנו שם:

מה. ובכשיתפיים וימחול לו וכו'. כתב הרמ"א באו"ח סימן תר"ו ס"א שאם הוציא עליו שם רע א"צ למחול לו ופירש במג"א משום דאיכא דשמע בחשדא ולא שמע בפיוס ונשאר השם רע על מקומו ועוד כתב דמכ"מ מדת ענוה היא למחול גם בזה והובא במ"ב שם ונראה דלאו דוקא בשחידש שקר שאין לו רגלים כלל הוא דאיתמר אלא אף במי שעבר עבירה וכבר עשה עלי' תשובה ובא זה וסיפר עליו שהוא בעל עבירה דגם זה בכלל מוציא שם רע יחשב דהא על פי אמת לא הוי בעל עבירה עכשיו כלל ואף שאמנם עבר מתחילה מכ"מ עכשיו הרי הוא צדיק גמור מיהו אם סיפר עליו שמלפנים עבר עבירה ודאי דזה לא הוי בכלל הוצאת שם רע דהרי אמת נכון הדבר שנעשתה עבירה זו אלא דאסור לגנותו בזה ולספר הדבר והיינו משום לשה"ר גרידא ולא משום מוציא שם רע. וכתב בערוך השלחן שם בס"ב שאם המוציא את השם רע עושה כל טעדיק ומפרסם ברכים שהשם רע שהוציא

**אם גורם לחברו להתכוון לאכול בשר חזיר
ועולה בידו טלה אם יש בזה לפ"ע**

ולפי דרך ראשונה של הח"ח ס"ל דיש איסור לפ"ע במספר גנאי ונמצא שלא נתגנה ומקורו מהא דפריך בקידושין על ר"ה דקדק שיראי באפיה רבה בריה ופריך והא איכא לפ"ע ומשני דמחיל ליה ליקריה. וכתבו התוס' דצריך לומר דהודיעו קודם לכן שלא יהיה כמו נתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה דצריך מחילה וכפרה ע"כ, ומזה אין ראיה שיש לפ"ע בכה"ג אלא דעכ"פ למדים שאין רשאי לגרום לחברו לבוא לידי כך, וק"ל.

הלכה יב

**אם סיפר לה"ר על חברו ועדיין לא נגרם לו נזק
אם צריך לבקש מחילה ומסקנא לדינא בזה**

א. בענין מי שסיפר לה"ר על חברו ובא לעשות תשובה והנה יש פעמים דגרם ע"י הלה"ר שחברו הצטער ונודע לחברו ע"ז שסיפר עליו ובזה פשיטא שצריך מחילה מחברו ואמנם פעמים שדיבר לה"ר והשומע קיבל את הדברים אמנם זה שסיפר עליו לא נודע לו מזה ובזה יש לדון אם צריך מחילה מחברו ושו"ר דזהו ספקו של הח"ח בבאמ"ח ס"ק מח והניח בצ"ע. ולכאורה לפי מה שלמד בס"ק מז מרבנו יונה במאמר רז וז"ל: אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו וכו' ופי' הח"ח דהטעם דלא גרע ממקניט את חברו בדברים בעלמא שצריך לפייסו וכ"ש הכא שנתגנה על ידו בעיני השומעים והוצר לו על ידי זה, עכ"ל. וזה שייך כשיש צער לחברו אבל כשאין צער למה יצטרך לבקש מחילה אך י"ל דזה עצמו שזה שסיפר עליו נתגנה בעיני השומע הוי נזק לחברו ואמנם מלשון הח"ח בבאמ"ח ס"ק מח משמע דכל הטעם שצריך לבקש מחילה זה משום שמא בעתיד יגרם היזק וצער לחברו ולא מובן למה יצטרך לבקש מחילה על מה שיכול להיות שיגרם לו נזק כיון שבאשר הוא שם לא נגרם לו נזק ושמא ספקו של הח"ח אם שייך לדון למצב כזה שיכול שיודע עליו דנחשב נזק כבר מהשתא. והנה ממ"ש רבנו יונה דאפי' אם לא יודעים אותם שהדיח עליהם רעה מ"מ צריך להודיעם וש"מ דהמחילה באה ע"ז שסיפר אפי' שעדיין לא נגרם להם צער אך זה אינו דרבנו יונה מיירי באחד שסיפר וכבר נגרם נזק בפועל ורק הם לא ידעו כי הוא זה

שהדיח עליהם רעה כמאמר רבנו יונה במאמר רז, אבל במקום שלא נודע לזה שסיפר עליו וגם לא נגרם נזק בזה הוא דנסתפק הח"ח דלא יצטרך לפייסו ומשמע דעצם זה שנתגנה בעיני אחרים וירד כבודו בעיניהם לא נקרא נזק מסוג זה שצריך לבקש עליו מחילה, וצ"ע למה זה לא נקרא נזק ואולי משום דכל ענין הכבוד הוא דמיון ואין בו ממש אבל אם נודע לו אפי' עדין לא נצמח נזק אעפ"כ מודה בזה הח"ח שצריך לספר לו כיון שנודע לו ודאי נצטער מחשש שמא יגרם נזק או משום פחיתות כבודו, וק"ל. ויש לחקור למעשה בענין ספקו הנ"ל של הח"ח בס"ק מו אם מספק צריך לבקש ממנו מחילה אם לדינא יש להחמיר ולבקש מחילה או לא ונלע"ד דשוא"ת דהא כל כה"ג שגורם צער לחברו בבקשת המחילה אינו פשוט לספר לו כן לולי מה שכתב רבנו יונה דכך צריך לעשות אבל במקום שיש ספק שוא"ת, כנלע"ד.

אם יש תקנה למספר לה"ר על רבים

ב. ויש להסתפק בענין אדם שדיבר לה"ר על רבים אם לא שייך שום ענין של תשובה או דילמא דכמו בגזל את הרבים ואינו יודע ממי גזל כתוב דיעשה בהם צרכי רבים ה"נ בלה"ר יש תקנה שיעשה איזה טובה לרבים וע"י כך ימחלו לו וספק זה שייך גם בכל עניני בינו לבין חברו כגון במונה את חבריו והם רבים ולא יודע כעת מי הם או היכן הם דיש לדון אם יש לו תקנה כעין יעשה בהם צרכי רבים ואולי יש לפשוט זה מדין גזל גופיה דמסתמא גם הוא ציער את הנגזל דלוקח ממנו ממונו ומצטער ע"ז טובא ואעפ"כ נאמר דיעשה בהם צרכי רבים ונפק"מ אם יכול ליתן צדקה וכדומה לזכות אותם שציערם שמא ראוי לעשות כן כי בזה שמא היו מתפייסים.

כלל ה

הלכה א

חקירה חשובה בענין גדר מי שאינו עמיתך אם זה דוקא כמי שנפסל לעדות וראיות מכמה מקומות בח"ח שאפי' בלא נפסל לעדות וקושיא על כך בח"ח א. הנה לברור הלכה זו נקדים דבהלכות עדות יש מחלוקת באיזה ענין נפסל

❖ הרב אלימלך וינטר
רחובות

ישוב לקושיית רבי ישראל סלנטר זצ"ל

אדם שחטא כלפי חברו בצינעא בלשון הרע ברכילות בהוצאת שם רע, וכדומה, כיצד מותר לו לפייסו ולבקש את סליחתו כמבואר ברמב"ם (תשובה פ"ב, ט) שבעבירות שבין אדם לחברו אינו נמחל לו לעולם עד שייפסו וירצהו שימחל לו, הרי בעת שייפסו ויגלה לו שסיפר עליו לשון הרע וכדומה, ודאי חברו יצטער מאוד ומאנהו בדברים, ואף אם אמנם את עצמו מנקה מעוון ע"י פיוס זה, אך כיצד מותר לו בגלל טובתו להדאיב לב חברו, ולחסד עצמו על חשבון צערו של חברו.

ויעויין בספר כוכבי אור (אגרות עמוד רכ"ה) במכתבו של רבי נפתלי אמשטרדם זצ"ל לרבי יצחק בלזר זצ"ל שהביא את דברי המג"א ריש סימן תר"ו שאף שצריך לפרט החטא בעבירות שבין אדם לחברו, מ"מ אם חברו מתבייש אין צריך, ומטעם שכתב הפ"מ דלדין דקיי"ל אין צריך לפרט החטא בעבירות שבין אדם למקום, בעבירות שבין אדם לחברו הוי רק מצוה.

ולענ"ד נראה לומר כיון שעל החוטא יש חיוב של מצות תשובה, ועל כל אדם מוטלת חובת מצות ערכות שהחוטא יקיים את מצות תשובה, וכיון שבמצוות שבין אדם לחברו אין מתקיימת תשובה בלא שירצה את חברו שע"ז שבא לרצותו הוא מכניע עצמו, וכמו שכתב בקרית ספר שהידידי הוא גמר התשובה, כך במצוות שבין אדם לחברו הריצוי הוא גמר התשובה, ולא רק מונע הכפרה, הרי שגם על הנלעז מוטלת חובה מצד ערכות לסייע ביד החוטא לקיים מצותו, ואע"פ שמצטער בעת שמפייסו זהו המחיר שעליו לשלם מצד ערכות, כמו שבמצות תוכחה החיוב הוא עד שיכנו או יקללנו, ולכן אין נחשב החוזר בתשובה מתחסד על חשבון צער זולתו, כיון שעל הנלעז מוטלת חובה לשאת בצער זה.

ועוד יותר מזה נראה, שדין ערכות עושה את הערב לחייב באותה מצוה, ויעויין בספר "מועדים וזמנים" (ח"ב סימן ק"פ) שהסביר את הדין של יצא מוציא, שדין ערכות מהני דהוה כאילו הוא ג"כ חייב כחברו ויוצא, וממילא יכול להוציא חברו,

ולכן מסביר שם את דעת השו"ע (או"ח תקפ"ט, א) שהמדבר ואינו שומע אינו מוציא חברו בתקיעת שופר, כיון דאינו שומע לאו בר חיובא, ומדוע נחשב ללאו בר חיובא, הרי הוא חייב במצוה זו ככל אחד מ ישראל, רק שאינו שומע ואינו יכול לצאת ידי חובה משום הכי אינו יכול להוציא אחרים עכ"ד. ואכן מצאתי ראה נאמנה להסבר זה בדברי הריטב"א (ראש השנה כ"ט, ע"א) וזה לשונו: "כל ברכות המצוות אע"פ שיצא מוציא, שאע"פ שהמצוות מוטלות על כל אחד, הרי כל ישראל ערבין זה לזה וכולם כגוף אחד". והיינו כיון שכולם נחשבים כגוף אחד נחשב הערב לחייב באותה מצוה כל עוד שחברו לא יצא ידי חובתו.

ולפי"ז נראה ליישב את קושית המהרש"א (ברכות י', ע"א) איתא התם, הנהו בריוני דהוו בשבכותיה דר"מ והוו קא מצערו ליה טובא, הוי קא בעי ר' מאיר רחמי עליהו כי היכי דלימותו, אמרה ליה ברוריא דביתהו מאי דעתך משום דכתיב יתמו חטאים, מי כתיב חוטאים, חטאים כתיב, ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם, כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם, אלא בעי רחמי עליהו דלהדרו בתשובה. והקשה המהרש"א בזה"ל: ויש לעיין בזה דודאי באדם המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה נחא, דאע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, הרי אמרו בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, והרוצה לטהר מסייעין לו, וזה המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה, הרי זה בכלל הרוצה לטהר, אבל לבקש רחמים על חברו להחזירו בתשובה, קשה מה תועיל בקשתו, הא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ושאלו מתפללים והחזירנו בתשובה שלמה לא קשיא כל כך, כיון שהוא כולל את עצמו, ויש ליישב וק"ל, עכ"ל.

ולדברי הריטב"א אתי שפיר כיון שכולם נחשבים כגוף אחד, אין המבקש רחמים עבור אחר נחשב למבקש עבור זולתו, אלא נחשב למבקש עבור עצמו, ונדמה שהדברים מבוארים בדברי החזו"א (נדפס בסוף טהרות מכ"י בגליונות החומש) וז"ל:

מי יתן וגו' (דברים ה' כו). המקום ב"ה מניח את הבחירה ביד האדם, אבל האדם רשאי להכריח את רעהו לעבודתו יתברך בין בכפייה בין בפיתוי ולא הוי ביטול הבחירה כיון דהמעשה עושה בבחירה וכל ישראל כאיש אחד, והיינו מי יתן שיהיה בין צדיקי הדור משתדלים לקרב לב כל האדם לעבודתו יתברך, אבל המקום ב"ה אינו נותן בלבם את הקירוב, דא"כ לא יתיחס הדבר לברואיו, אמנם אם יש מתפלל לפניו יתברך על הקירוב ותפלתו נשמעת, מתיחס הקירוב שעושה הקב"ה לברואיו, כיון שנעשה ע"י תפלת נברא, והיינו דאמרו (ע"ז ה' ע"א) היה להם לומר אתה תן, ור"ל ועי"ז היה אפשר לו להקב"ה לעשות הקירוב, כיון שהוא ע"פ תפלתם.

ויעויין עוד בספר חסידים תר"א שכתב בזה"ל: כתיב (דניאל ט, טו) חטאנו רשענו, כלל עצמו בכלל, לפי שכל ישראל ערבים זה לזה, לכך צריך בלשון רבים לבקש סלח לנו אבינו כי חטאנו, וכשאנו מתוודים אנו אומרים על חטאים שאנו חייבים עליהם סקילה שריפה הרג וחנק, ואע"פ שידע האדם שלא חטא בכך, ואעפ"כ צריך שיתודה כך, לפי שכל ישראל ערבים זה לזה.

ובספר "משנת רבי אהרן" (ח"א עמוד רמ"ד) הביא בשם ספר תומר דבורה דענין הערבות הוא מצד איחוד הנפשות דהוא עצמו נפגם ע"י חטא חברו, וכן לצד הזכות יש לו חלק במעשה הטוב של חברו.

וברמב"ם (ממרים פ"ב, ד) כתב בזה"ל: כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו, כך ביד מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצוות לפי שעה, כדי שיתקיימו כולם, כדרך שאמרו חכמים ראשונים חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ע"כ.

וכתב הרדב"ז וז"ל: "כשם שהרופא חותך ידו, ואין המשל הזה צודק, אלא אם כן אנו רואין את כל ישראל כאילו הם גוף אחד, ואע"פ שגופין שמתולקין הם, כיון שנשמותיהם ממקום אחד חוצבו, הרי הם כגוף אחד, כי הנשמה היא עיקר, ודע זה."

לאור כל זה מיושבת קושיית הגרי"ס זצ"ל, כיון שדין ערבות עושה את הערב לחייב באותה מצוה, דכל ישראל נחשבים כגוף אחד, אין החוטא כלפי חברו שבא לפייסו נחשב למתחסד על חשבון צערו של חברו, דחברו נמי חייב בזה שיעשה תשובה, וכיון שזוהי דרך התשובה עד שיפייס את חברו, הרי חברו עושה בזה את חיובו.

ועוד נראה לומר דגם בלא טעם זה שעל הנלעז מוטלת חובה לשאת בצער זה מצד ערבות, יש מצוות שאמרה תורה לקיימן גם על חשבון צערם של אחרים, הרא"ם בפרשת שמות אהא דאמר משה רבנו אמול ואצא לדרך סכנה היא לולד, הקשה בזה"ל: איך מתיר לעבור על מצות עשה דמילה משום סכנת הולד, והלא עדיין לא ניתנה תורה דכתיב בה וחי בהם ולא שימות בהם, ואע"פ שאברהם אבינו קיים כל התורה כולה עד שלא ניתנה ומסתמא מסר אותה לבניו אחריו כמו שדרשו גבי וירא את העגלות שהיה עוסק בפרשת עגלה ערופה כשפירש הימנו, היינו דהוה מצי להחמיר על עצמו לקיים גם המצוות שאינו מכלל שבע מצוות, אבל להתיר המילה שנצטווה עליה במקום סכנה, שהרי עדיין לא ניתנה תורה להתיר במקום סכנה מי מצי להקל. יע"ש מה שתירץ.

וכן איתא במסכת חולין (מז, ע"ב) באשה שבאה לפני ר' נתן עם בנה לפני המילה

וראה שהיה אדום, ואמר לה המתיני עד שיבלע דמו, ופירש רש"י דאין לך דבר שעומד בפני פקו"נ חוץ מעכו"ם גילוי עריות ושפיכות דמים, חזינו דאילו היה דין שחייב למסור עצמו למיתה בכל מצוות היינו לולא הפסוק וחי בהם היה חייב למול בנו אע"פ שהבן יסתכן, אע"פ שהתינוק אינו מוזהר כלל במצוה זו, ולא אמרינן שאין לאב לקיים מצוותו על חשבון בנו, וע"כ היינו משום דכיון שציוותה תורה למול בנו חייב לעשותה בכל אנפי גם על חשבון זולתו.

אך נראה שיש לדחות ראיה זו ממצות מילה, בספר "חמדת ישראל" (קונטרס נר מצוה אות מ"ה) להגאון ר' מאיר דן פלוצקי זצ"ל כתב בדעת הר"מ שמצות מילה חלוקה מכל המצוות שקטן אינו מצווה בהם, דשאני מצות מילה שהתורה הטילה החיוב והמצוה על הקטן עצמו מיד בהיותו בן שמונה ימים, אך כיון שהוא אינו בר דעת, ועוד שאין יכול למול עצמו, הטילה התורה הקיום על האב או הבי"ד למולו, וע"י זה מקיים הקטן עצמו מצות מילה שהיא מצוותו. לפי דברים אלו גם במצות מילה לולא הפסוק וחי בהם היה חיוב על האב למולו במקום סכנה, ואין נחשב האב למקיים מצוה על חשבון בנו, דהתורה הטילה על האב לעשות חובת בנו, דהקטן עצמו מחייב בזה.

וראיתי בספר קונטרסי שעורים להגרי"ז גוסטמן זצ"ל (קדושין שעור יט) שהביא ראיה שהקטן עצמו מחייב במילה מדברי הגמרא (ב"ק פ"ח, ע"א) שלומדת שעבד כנעני פסול לעדות מאשה וקטן בהצד השוה שבהם שכן אינן בכל המצוות ופסולין להעיד, אף אני אביא את העבד שאינו בכל המצוות ופסול להעיד. וכתב רש"י: אשה וקטן אינו בכל המצוות אלא במקצת דהא אשה מחייבת בלאוין ועונשין, וקטן ישנו במילה, למה לא נקט שקטן ישנו נמי בפדיון הבן, אלא ודאי במילה עיקר החיוב הוא על הבן, מש"כ בפדיון הבן עיקר חיובו הוא על האב ואין היא מצות הבן כלל ורק אם לא פדאו האב מתחייב הבן כשיגדל לפדות עצמו.

אך ראיתי בשו"ת הריב"ש (סימן קל"א) שכתב בדעת הרמב"ם היפך מזה, הרמב"ם פסק שאב המל את בנו מברך למול את הבן, והיינו כמו בכל מצוה שעושה לעצמו שמברך בלמ"ד, ובפדיון הבן פסק שמברך האב על פדיון הבן כעושה מצוה לאחרים, והיינו משום שבפדיון הבן הטילה התורה החיוב על קרקפתא דבן, והאב מצווה לתת חמשת סלעים עבור המצוה המוטלת על בנו, משא"כ במילה מברך בלמ"ד משום שהאב עושה מצוה עצמו.

וכן מוכיח מהא דאמרינן קדושין (כ"ט, ע"ב) "כל היכא דליכא אלא חמש סלעים הוא קודם לבנו מאי טעמא מצוה דגופיה עדיפא", והיינו משום שפדיון בנו נחשבת כעושה לאחרים, ופדיון עצמו היינו מצוה דגופיה שעושה לעצמו.

דבלא"ה הרי הוא בכלל אינו מכוון לתועלת ועל"כ צריך לתועלת וצ"ע דהוי טפי מכפי
הדין ונראה דכל ההיתר לגנותו הוא כדי להציל העשוק וכמו שמותר להכותו ה"נ מותר
לגנותו א"כ מ"ש במה שעשה או טפי ממה שעשה דאין זה בחנם אלא לתועלת אלא דיש כאן
איסור אחר והוא שקר ומוציא שם רע דאין זה מותר אפי' בראוי לגנאי כגון בפרוצה ועיקר
מה שהקפידה תורה הוא על הגדלת העולה ולא על גרם מיתה והפסד ולפי"ז יסוד האיסור
בזה מצד המספר ולא מצד המתנגה דהרי מותר לגנותו, וראי' לזה מהא דכלל ד' ס"ק מ"ג
דהתיר הח"ח להגדיל העולה כדי שיתרחקו בניו מאיש רע ואע"פ דמתנגה ביותר ממה
שעשה, ועל"כ דכיון שהתועלת כדי שיתרחקו מאתו ורוצים אנו בגנותו לא אכפת לן בגנותו,
ומה שלא התיר בהצלת העשוק להגדיל העולה משום דהתם אין התכלית בגנותו אלא בהצלת
העשוק וכל גנאי שלא עשה הרי"ז דברי גנאי בעלמא ומוציא ש"ד ועצם הדברים אסורים,
דאין אנו חפצים בגנותו. ובפרסום החנפים נמי התועלת בפרסום מעשי הרשע ולא סתם
בגנותו כאפיקורס וכל מה שלא עשה אין בזה מן התועלת.

ומה שהקשינו לעיל דבהלכות דעות כתב כאילו כפר בעיקר ובטומ"צ כתב שמביא לכפירה
יעוי' בשערי תשובה לרבינו יונה אות ר' שהאריך בכמה אופנים למה נחשב ככופר
בעיקר ובאופן א' כתב דהטעם כי הוא מסבב וגורם היוק גדול ורעה רבה לחבירו וכו', ולא
יתכן אשר יכון אדם לחבירו כלי משחית ונוק מבלי שיועיל לעצמו בזה בלתי אם לכד יצרו
את נפשו ופרק עול שמים מעליו וכו' הרי שענין כופר בעיקר מתייחס אל המזיק חבירו ולא
על עצם הדברים הרעים שמדבר והרמב"ם אפשר שהלך באופן זה ולכך כלל ענין כפירה
בעיקר בהל' דעות שמדבר בענינים דבין אדם לחבירו וכמו שנתבאר לעיל.

בחיוב בקשת מחילה על סיפור לשוה"ר.

הרב שמואל חיים לפאיר שליט"א.

א. הנה פתגמא בפי הלומדים הם דברי הגר"ם וצ"ל אשר השיג על מה שכתב החפץ חיים שיש חיוב לבקש מחילה ממי שסיפרו עליו לשוה"ר גם אם אין המסופר יודע מכך לעת עתה, וס"ל (להגר"ם וצ"ל) שכיון שבכה"ג הריהו גורם צער למסופר במה שמבקש ממנו מחילה אין היתר להודיעו הדבר, ואעפ"י שכל זמן שלא ביקשו למחול אין עון המספר מתכפר, וכדקיי"ל דבעבירות שבין אדם לחבירו אינו מתכפר עד שירצה את חבירו, מכל מקום אין היתר לבקש את כפרת עצמו ע"י שמצער את חבירו.

ומקובל שהחפץ חיים השיב לגר"ם וצ"ל שדבריו מפורשים בשערי תשובה לר' יונה שער ג' אות רד', ועיי' בקונטרס מרפא לשון ניסן תשנ"ד בדברי הרב אלימלך וינטר שליט"א שכתב ליישב את קושיית הגר"ם וצ"ל, ויש לדון בדברים ואכמ"ל. ועיין בפחד יצחק יוה"כ מאמר ב'.

ב. וצ"ע טובא בזה דהנה דבר פשוט הוא שהמספר לשוה"ר על חבירו ומחמת דבריו הפסיד הלה ממון, או שנגרמה לו בושה וכדו' - חייב המספר לבקש את מחילת חבירו לרצותו על כך, ככל העבירות שבין אדם לחבירו. אמנם יש לעיין מה דינו של המספר לשוה"ר ונתקבל הדבר בעיני השומעים וירד על ידי זה ערכו של המסופר עד מאוד, אלא שכיון שאין המסופר יודע מכך שסיפרו עליו לישנא בישא אינו מרגיש כלל בדבר וגם אינו עתיד לידע ולכונן שדר במקום רחוק, האם כה"ג נחשב כעבירה שבין אדם לחבירו דסוף סוף הרי גרם לו להפסיד את כבודו וערכו בעיני השומעים, או דלמא כל שלא הגיע אליו צער אין כאן עבירה דבין אדם לחבירו, ואין חיוב לבקש את מחילתו.

ג. ובדברי הח"ח נמצאתי קצת נבוך דהנה כתב הח"ח בכלל ד' מלשה"ר סע' יב וז"ל: "ואם עבר וסיפר לשוה"ר על חבירו ובא לעשות תשובה תלוי בזה, אם השומעים דחו את דבריו ולא נתגנה חבירו על ידי זה כלל בעיניהם, אם כן לא נשאר עליו כי אם העון דבין אדם למקום וכו', אבל אם חבירו נתגנה על ידי זה בעיני השומעים ונסבב לו עי"ז היוזק בגופו או בממונו או שחיצר לו על ידי זה, הריהו ככל העונות שבין אדם לחבירו שאפילו יוה"כ ויום המיתה אין מכפר עד שירצה את חבירו, על כן צריך לבקש מחילה מחבירו על זה וכו'". עכ"ל. ולכאורה דקדוק דבריו צריכים ביאור, דממה שכתב בתחילה מדויק שאם השומעים קיבלו את סיפורו ונתגנה המסופר בעיניהם סגי בהכי להחשיבו כעבירה שבין אדם לחבירו, שהרי כתב מרן שרק "אם השומעים דחו את דבריו ולא נתגנה חבירו על ידי זה כלל בעיניהם" הוי כעבירה שבין אדם למקום ופטור מלרצות את חבירו, ומכאן שאם נתגנה בעיניהם הריהו מחוייב לרצות את חבירו, ואילו בהמשך משמע להדיא שרק אם נתגנה בעיני השומעים "ונסבב לו עי"ז היוזק בגופו או בממונו או שהיצר לו על ידי זה" נחשב

המספר כעובר בבין אדם לחבירו, ואילו במה שהשומעים קיבלו את הדברים לחד לא סני לחייבו לרצות את חבירו, וצ"ע.

ד. ולכאורה היה נראה שמדברי הגר"ם וצ"ל ומאשר השיבו הח"ח מוכח שגם בנוונא דידן הוי עבירה שבין אדם לחבירו, שהרי פלוגתתם היא במקרה שאין המסופר יודע שנינוהו ואעפ"כ נקט הח"ח שחייב לרצותו ולהודיעו את אשר אירע (ואעפ"י שזה גופא יצערנו, וע"ז השינו הגר"ם וצ"ל).

אכן לאחר העיון נראה שאין ראיה משם לנידון דידן, דהנה דברי הגר"ם נסבו על מה שכתב הח"ח בהמשך אותו סעיף שהבאנו (כלל ד' סעיף יב) וז"ל: "ואפילו אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה על זה, כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה", ומקורו בדברי רבינו יונה שע"ת שער ג' אות ר"ז וז"ל: "...צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו וכו', וגם רבים מאשר זכר כי אותם עכר, והם לא ידעו כי הדיח עליהם את הרעה, יתבייש להודיעם וכו' כי הוא מכה ואין מכתו ידועה וכו'". ויש לומר שאין כוונת החפץ חיים למקרה שאין המסופר יודע שנינוהו ואינו מרגיש בגנותו ושעל זה אנו דנים האם הוי עבירה שבין אדם לחבירו, אלא כוונתו לגוונא שהמסופר הפסיד והזיק, ויודע ומצטער מהפסדו, אלא שאינו יודע שסיבת ההפסד היה בדיבורו וסיפורו של חבירו, ועל זה קאי רבינו יונה בכתבו דבכה"ג חייב המספר לבקש את מחילתו. ולכאורה מדויק כן בדברי רבינו יונה בשערי תשובה שם שהוסיף בסוף הדברים דאותו אדם מכה ואין מכתו ידועה "וזהו כענין שנאמר מה יתן לך וגו' חצי גבור שנונים, על כן נמשל לשובה"ר לחץ כי המושך בקשת פעמים רבות ישלח חציו באדם ולא נודע מי הכהו", ומדדמהו לזורק החץ מבואר דמירי שהמוכה בודאי יודע ומרגיש במכתו, ורק דאינו יודע מיהו אשר שלח את החץ, וכדכתבנו. ושו"ר שבספר נתיבות חיים נמי כתב דהח"ח מירי באופן שהמסופר יודע ומצטער בהפסדו ורק דאינו יודע מי המספר).

ה. ואחר הדברים האלו לא ברור לי כלל היכן חזוין בדברי הח"ח שחייב בקשת מחילה הוא גם באופן שיגרום בכך צער לחבירו, דהתינח אם מירי באופן שחבירו לא ידע כלל שדיברו אודותיו, בודאי שכאשר יודיענו שסיפר בגנותו נגרם לו צער רב, אבל אחר שנתברר שמדברי הח"ח לא חזוין אלא דחייב לבקש מחילה אף אם אין חבירו יודע שהוא הוא הגורם לנזק, שפיר יש לומר דהיינו באופן שאינו מוסיף צער בכך, ודוק. ואולי צריך לומר שטענתו של הגר"ם לא היתה אלא שלפעמים עצם מה שמגלה לחבירו שהוא הוא המזיק יגרום לחבירו צער, ועוד אפשר דמירי בנוונא שעבר זמן רב מהפגיעה והנזק, וע"י שיבקש את מחילתו של הנפגע מזכיר ומחיה את זכרון הגנות והצער בלב חבירו ונמצא מצערו בבקשת המחילה.

ו. ואחר שנתבאר שמדברי הגר"ם וצ"ל לכאורה אין לפשוט את ספיקתנו ונדנסתפקנו האם המדבר בגנות חבירו וקבלו השומעים את דבריו, אלא שהמסופר אינו יודע מכך ואינו חש בבושתו, האם הוי עבירה דבין אדם לחבירו ויהא חייב לבקש את מחילתו, או דלית בה

אלא עבירה דבין אדם למקום עלינו להשתדל ולבאר דינו.

והנה ראיתי בשני ספרים שהעלו לדון בשאלה זו, הלא הם ספר עלי באר להגר"ש רוזנר שליט"א, וספר נתיבות חיים להגר"מ קאופמן שליט"א, ושניהם דייקו מדברי הח"ח דכל שלא הפסיד המסופר ולא חש בגנותו אינו נחשב כבין אדם לחבירו. אמנם דיוקם לא ברור לי ואכמ"ל.

והנה בעלי באר כתב להוכיח דבוראי חשיב כעבירה דבין אדם לחבירו מהא דאיתא בפרק החובל (ב"ק פ"ו ע"ב) דאיבעיא אי המבייש את הישן ומת תוך שנתו חייב בתשלומי בושת, ויסוד הספק הוא האם חיוב בושת הוא משום זילותא או משום כיסופא, ופירש רש"י - "כיסופא" - חפיית פנים, וזה ליתא בגוונא דמת תוך שנתו, וזילותא היינו "שמזלזל בו בפני רבים ואעפ"י שאינו שם על לבו" וגם כמת תוך שנתו יהא המביישו חייב. ולכאורה מוכח דעצם מה שמזלזלו בפני רבים בודאי נחשב כמויקו ורק דאיבעיא לגמ' האם חייב בתשלום בושת על כך, ואם כן לכאורה פשוט שיהא חייב עכ"פ לבקש את מחילתו, עכ"ד העלי באר, ועיי"ש מה שכתב עוד בזה בספרת הדבר.

ז. איברא, על אף שבפשטות היה נראה לי כדבריו, מכל מקום שוב ראיתי דלכאורה מדוייק דגוונא דידן אין בו חיוב בקשת מחילה, דהנה בפרק החובל שם דף צ"ב ע"א איתא בזה"ל - ת"ד כל אלו שאמרו דמי בושתו אבל צערו אפילו הביא כל אילי נכיות שבעולם אין נמחל לו עד שיבקש ממנו וכו', ופירש רש"י ד"ה אבל צער "שדואג על בושתו אינו נמחל לו", ומשמע שרק על שדואג ומצטער בבושתו חשיב כבין אדם לחבירו וחייב לבקש מחילה, ולא מה שנודלול ונתגנה בפני רבים.

[אמנם שו"ר דיש לעיין ולברר טובא מה חשיב בגדר עבירה דבין אדם לחבירו

לענין דחייב לבקש מחילתו, דהנה מבואר בכמה דוכתי דאינו פשוט שעל כל צער אשר הסב לחבירו מחויב לבקש מחילה, ואין כאן מקום להאריך בזה, ועל כן ארשום בזה כמה מראי מקום בדבר בקיצור, דיעויי בלשון הטור חו"מ סי' תכ"ב והוא דלא כלשון הרמב"ם והשו"ע ועיי"ש בב"ח, ועיי' בלשון הרמב"ם בסוף פ"ב מתשובה ולכאורה סותר את דבריו בהלכ' חובל פ"ה ה"ט, ומה שכתב בזה הלח"מ בחובל, ויעוי' בפחד יצחק יוה"כ סי' ב', ובאריכות בספר אור אברהם פ"ב מהלכות תשובה, ואחר שכן הוא שוב יל"ע טובא בגוונא דידן האם חייב לבקש מחילתו, וצ"ע לדינא.]

הרב י. מנת
כולל "שמירת הלשון"

בענין בקשת מחילה וסליחה על לשה"ר סוף כלל ד'

(א) כת' מרן הח"ח זצ"ל שמי שדיבר ולא קבלו דבריו, אין לו אלא עבירה שבין אדם למקום. ומי שיצא נזק או צער ע"י דיבורו, יש לו גם עבירה שבין אדם לחבירו, וגם כשחבירו לא יודע על כך, צריך לגלות לו מה שעשה ולבקש מחילתו. והנה, כת' במ"ב סי' תר"ו סק"ג — שאם יודע שחבירו יתבייש מזה שיפרט לו החטא — אזי לא יפרט אותו. ואכן מפורסם שהגאון ר"י מסלנט חלק על הח"ח וטען שאם יבקש המדבר מחילה — נמצא מצער את המדובר, אבל הח"ח ס"ל שכן כתוב בר' יונה (שע"ת ש"ג סי' ר"ז); וצ"ב ליישב טענת הגרי"ס, וליישב דברי הח"ח עם פסקיו במ"ב, כנ"ל.

(ב) כת' הח"ח (במ"ח ס"ק מ"ח) בכה"ג שדיבר ועדיין לא יצא נזק או צער לחבירו, אבל עתיד לקרות — שנסתפק, אם חייב כבר לפייסו עבור זה או דלע"ע שרי ליה לעשות רק תשובה בין אדם למקום, והעלה, דעכ"פ "יותר טוב" שיראה לסבב שלא יצא נזק ע"י שיאמר לשומעים שטעה בדיבוריו ואין הענין כמו שחשב וכיו"ב עשה. ולכא' צע"ג, מה הספק של הח"ח, וכי לא ברור שכל זמן שאין נזק עדיין אין חוב לפייסו עבור דבר שעוד לא קרה?! ואיך ה"א דהח"ח שחייב לפייסו?! וכן צ"ב איך כתב אח"כ רק ד"יותר טוב", לילך ולסובב שלא יעשה נזק מדיבורו ולא כת' שזה חיוב גמור?!

(ג) והנלענ"ד לדון בזה, ע"פ משל, שהרי הדבר דומה לחץ שאדם זרק, ויודע שהוא בסוף הליכתו יקרע שיראין של חבירו, ועתה — כשהחץ בדרכו — יכול לבקש מחילה מחבירו, וחבירו יהא בגדר של "קרע כסותי", כל' שלא יהא כאן חטא ונזק בכלל, כיון שהבגד הופקר מראש ע"י בעליו, שזה בוודאי עדיף על מי שיחכה שהחץ יגיע לתכליתו, וינזקו כלי חבירו ואז יבקש ממנו מחילה על נזק שכבר קרה וגרם חוב בעולם! ואולי אפשר להטעים זה גם בטעמים פשוטים, מדין "זריזין מקדימין, שבוודאי חייב לדאוג מראש ולהקדים תשובתו ככל האפשר. (וי"ל שאין זה קיים אלא מרגע הנזק והלאה ולא קודם) א"נ מדין דהרואה מראש את החץ שזרק וחושב בלבו שיחכה ואח"כ יעשה תשובה ה"ל כאומר "אחטא ואשוב", וכשבידו לעשות מראש שלא יהא כאן חטא בכלל, בוודאי עדיף וחובה נמי איכא! (גם יל"ע בעבירות שבין אדם לחבירו, והמפייס ירא מענשו של הקב"ה אם חבירו לא ימחל, וה"ל תשובה מיראה

— ואף שהניזק מוחל — שמא לא נתכפר לגמרי ונשארו לו נזקיו כ"שגגות", וא"כ ברור שעדיף לבקשו מראש שיתיר לנו לקרוע את כסותו! אבל אפשר שבבין אדם לחבירו כל שהיתה מחילה, אין לו אפי' כ"שגגות", וצ"ע.

ומכל הנ"ל יש מקום לבאר דכיון שהיה בידו לעשות שלא תהא כאן עבירה בכלל בעולם, ע"י שבעלי החפץ שמעו שהחץ בדרכו, והודיעו שמוחלים ומוותרים (והוא כעין הפקר), בכה"ג אין ברור בוודאי שחובה עליו לעצור החץ, או בנדו"ד ללכת ולסבב שלא יצא הנזק בעולם כיון שאין זה נזק אסור אלא פגיעה בדבר הפקר וכיו"ב, ולכן כת' הח"ח רק ש"יותר טוב, לעשות כן ולא כחובה גמורה, אולי, והי"ע.

(ד) והנה, במה ששאל הגר"ס על הח"ח איך נבייש אדם שהזקנו לו בלה"ר — כאשר אינו יודע מה ענין שאנחנו גרמנו לו ונביישנו בשביל שיתכפר לנו?! יל"ע, דהרי בשע"ת (סי' ר"ז) כתב "צריך לבקש מחילה... והם לא ידעו כי הדיח עליהם את הרעה, יתבייש להודיעם על אשר גמלם רעה..."

ומשמעות דבריו י"ל דהיינו בשכבר נעשתה הרעה לחבירו, ויודע חבירו שעשו עמו עוולה, ורק לא יודע מי עשה זאת, א"כ יש כאן מקום לשקול הדעת שמא לפעמים עדיף לו לדעת בשל מי הרעה הזאת ולא יצטרך לחשוד ולדאוג מפני הרבה בנ"א שיחשוב שמא הם שונאיו, ובמקרה כע"ז נחלקו הגר"ס והח"ח, ולעולם י"ל דבכה"ג שלא יודע, ולא יודע לו הנזק רק כשהי' גנות שלא יגיע לאזניו, או כיו"ב, י"ל שגם ר' יונה מודה שלא יגידו לו, וכטענת הגר"ס, ורק כשהגיעה או תגיע אליו הבושה והנזק טוען הח"ח ע"פ ר"י דשרי כשמשער שיתכן והנדון לא יתבייש אלא ישמח או עכ"פ לא יוסיפו עוולה בבקשת המחילה ובהרגעתו שיותר לא ידברו עליו וכד'. [והגר"ס סבר שגם במקרים ספקיים אסור, אולי, ויסביר שהר"י התיר בק כשוודאי לנו שלא יפגע, ודו"ק.]

(ה) מ"מ יל"ע טובא באותו מדבר לה"ר שלא מבקש מחילה מחשש שיפגע יותר במדובר, לפי מה שמצאנו בתוס' (שבת ד, ד"ה "קודם") שהרועה לרדות פת שהכניס לתנור בשבת, ואנוס מלרדותה ע"י האיסור דרבנן שיש ברדייה, ("חכמה" היא, ואינה מלאכה), לא חייב בעונש דאורייתא (חטאת או סקילה) על אפיתו, כיון שהוא אנוס מלתקנו ע"ש! לפי"ז הי' מקום לומר דה"ה כאן כיון שנאנס ולא הותר לו לתקן חטאתו אשר חטא, יכופר לו ולא יקבל ענשו, ונסלח לו כאילו תיקן את אשר עיוות?!

אבל נרא' יותר שזה אינו: דשאני התם בענין הרודה פת בשבת, שהוא אנוס על תקון החטא לפני שנעשתה העבירה, כלומר שעוד בעצם מעשה העבירה היה אנוס על שתיעשה האפיה נגד רצונו! אבל כאן את החטא עושה בשלימות, ועבר על רצון בוראו בלי שום אנוס, ועתה כשרוצה לשוב ולתקן חטאו שכבר חטא לגמרי, הוא אנוס שא"א לו לחזור בתשובה ובכה"ג אמר' דא"ל שאונסא כמאן דעביד דמי, וממילא לא יקבל עונש על שלא שב, אבל גם א"א שחטאו ייהפך לשגגה או לזכות בלי תשובה אמיתית!

בענין בקשת מחילה על חטא לשון הרע

מאת

ישראל איסר הרצוג

נשאלתי מאחד שדבר בגנות חבריו והלה אינו יודע מזה כלום, כשבא המספר לשוב מחטאו, האם צריך לגלות לחבירו שדבר עליו בישות כדי לבקש ממנו מחילה במקום שיש חשש שחבירו יצטער כשישמע שנתבזה בפני הבריות.

ונראה פשוט דבמקרה כזה מוטב שישתוק המספר ולא יגלה לזה שדבר עליו כלום ממה שאמר, דדיו בזה שחטא נגד חבריו פעם אחת כשהלשין עליו, ולא יוסיף חטא על חטאו במה שמצערנו אח"כ רק כדי להציל את עצמו מעונש עבור חטאו הראשון. אמנם הלכה פסוקה היא בספר חפץ חיים כלל ד' סימן י"ב דמחויב לבקש מחילה גם היכא דחבירו לא ידע מזה לפני כן, דו"ל, „ואפי' אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה ע"ז כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה, ומוזה נוכל להבין כמה יש לו לאדם ליוהר ממדה הגרועה הזאת כי מי שמוטבע ח"ו בזה כמעט א"א לו בתשובה כי בודאי לא יזכור את כל מספר הנפשות שהדאיב ע"י הלשה"ר שלו ואפילו אותם אנשים שהוא זוכר במחשבתו שהדיח אליהם הרעה הם לא ידעו מזה וע"כ יתבייש לגלות את אונם בזה". והביא מקור לזה משערי תשובה ר"ו, והוא לכאוי המזה. (והוא בספר לב אליהו, כרך א', עמ' קמ, שפעה שאל ר' ישראל סלנטר את החפץ חיים איך פסק כן, וענה החפץ חיים, „מה אעשה שכן פסק רבינו יונה").

והנה ז"ל רבינו יונה בש"ת שם:

אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מועם לשונו. והוא לא יזכור מספר כולם כי רבים מאובים הכאב, וכמה נפשות הדאיב. גם רבים מאשר זכר, כי אותם עקר, והם לא ידעו כי הדיח עליהם את הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אונם על אשר גמלם רעה, כי הוא מכה ואין מכתו ידועה. כענין שנאמר (תהילים קכ, ג) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים. על כן נמשל לשה"ר לחץ, כי המושך בקשת פעמים רבות ישלך חציו באדם ולא נודע מי הכהו.

הרי מפורש, לכאור, כדברי הח"ת.

ברם, אם נדייק בדברי רבינו יונה נראה דיש להסיק אחרת. דהנה רבינו יונה המשיל הא דמספר לשה"ר על חבריו והוא אינו יודע מזה דצריך לבקש ממנו מחילה למי שיורה חץ באדם ולא נודע מי הכהו. והנה בציוור ההוא, זה שנורה על ידו בודאי יודע שהוא מוכה, רק שאינו יודע מי זה שהכהו. אשר לפ"ז נראה דכוונת רבינו יונה אינה אלא למקרה שזה שעליו דבר לשה"ר יודע שפיר שנתבזה בפני חבריות וכבר נצטער על זה, רק שאינו יודע מי היה זה שדבר בגנותו, דאז צריך המספר לשה"ר להודיע לו שדבר עליו ולבקש ממנו מחילה. אבל היכא דאינו יודע מכל הענין כלום, פשיטא דאסור להודיע לו.

אבל עדיין אפשר לומר דיהא מחויב לבקש מחילה מצד אחר, דהרי בספר תולדות אדם הובא בשם ר' שלמה זלמן מוולוז'ין (תלמיד הגר"א ואחיו של ר' חיים מוולוז'ין) דבקשת מחילה היא חלק מהותי של מצות תשובה, והרי תשובה מצוה חיובית היא, וא"כ, לכאור', לא יפטר מלבקש מחילה אפי' כשיצער את חבריו ע"י זה.

והנה ז"ל התולדות אדם:

חכם א' עסק בה' תשובה פ"א ה"א. וז"ל רבינו, „וכן החובל בחבירו והזיק ממנו אע"פ ששלם לו מה שהוא חייב לו אינו מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם שגא' (במדבר ה') מכל חטאות האדם.“

ז"ל מרן כסף משנה, „וכן החובל בחבירו וכו' משנה (ב"ק צ"ב פ' החובל) אע"פ שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו שגא' (בראשית כז) ועתה השב אשת האיש וגו'. ומ"מ מאי דמפיק לה רבינו מכל חטאות האדם צ"ע היכי מייתי לה“. וישאל את ר' זלמן מה משפט לבו ע"ז שהניח רבינו מקרא המפורש במשנה והביא מקרא אחר.

ענה ויאמר כנים דברי רבינו. ספרי מפורש הם, וז"ל, „מכל חטאות האדם ממה שבינו לבין חבריו על הגניבות ועל הגזילות ועל לשון הרע.“

שוב הוסיף לעשות ציצים ופרחים לדברי רבינו כי באמת ראוי לתת לב שבפ"ב הל"ט כתב, „אין התשובה ולא י"כ מכפרין אלא על עונות שבין אדם למקום וכו' אבל החובל את חבריו ומקלל את חבריו וגו' וזולו וכיוצא בהן אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב ואע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאל ממנו שימחול לו“. וכתב מרן הכ"מ על זה ג"כ משנה היא בהחובל אע"פ שהוא נותן לו וכו' ולכאור' יפלא מאד כי לדעת הכ"מ כתב רבינו הרמב"ם שני פעמים דין אחד מה שאין דרכו כן בכל החבור.

אולם האמת יורה דרכו כי כוונת רבינו מתאמת עם דברי חובת

הלבבות שער התשובה פ"ט, וז"ל, "העונות הם שני מינים אחד מהם עונות שבין אדם למקום וכו' ולא יחמוס החוטא בהם כי אם גפשו בלבד. והמין השני עונות שבין אדם לחבירו והם שיש בהם ענין מענייני הרעה והחמס לבני אדם אם בגופם או בממונם או בזכרם ומקבץ החוטא חמסו בנפשו בהמרותו את אלקיו עם חמסו בני אדם".

ולפ"ז עונות שבין אדם לחבירו כוללות שני חטאים אחד נגד ד' ואחד נגד בני האדם וצריך להתודות עליהן לפני ד' וגם לבקש מבני אדם שימחלו לו אע"פ שהחזיר להם מה שהוא חייב להם. ובוה דברי רבינו מאירים ושמים שבפ"א הל"א מדבר רבינו מענין הודווי לפני ד' כמו שמבואר שם בריש הפרק, "כל מצות שבתורה וכו' אם עבר אדם על אחת מהן כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני ד' ברוך הוא", כתב, "וכן החובל בחבירו וכו' אינו מתכפר עד שיתודה", והעתיק לשון הספרי שנא' מכל חטאת האדם שהמקרא הזה מדבר מענין ידיו אשר הוא לפני ד' כאשר גדרש שם באורך בספרו.

אבל בפ"ב אשר שם מדבר מענין הפיוס לחבירו על כן לא הזכיר לשון ידיו שם כי אם לשון מחילה, "אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לי צריך לרצותו ולשאלו ממנו שימחול לו", והדין הזה נובע ממשנה פ' החובל, ועל כן לא הזכיר רבינו פה מהמקרא מכל חטאת האדם שהוא מדבר מענין הודווי לפני ד'.

סוף דבר שהעונות שבין אדם לחבירו צריכין שתיהם, וידוי לפני ד' ובקשת מחילה מחבירו אע"פ שנתן מה שהוא חייב לו, ורבינו הזכיר כל א' במקומו הראוי לו. והדברים מאירים ושמים.

עכ"ל התולדות אדם.

ונראה דמכמה דיוקים בלשון הרמב"ם משמע דלא קיים מושג של תשובה בין אדם לחבירו, דלא כמסקנת הגרש"ז.

(א) מההקדמה בריש הפרק, "מצות עשה אחת. והוא שישוב החוטא מחטאו לפני ד' ויתודה". אלמא דמצות תשובה היא מצוה שבין החוטא למקום יתב"ש, ואינה כוללת מצוה שבין אדם לחבירו.

(ב) פ"א הל"א, "וכן החובל בחבירו וכו' אע"פ ששילם אינו מתכפר עד שיתודה וישוב וכו'". אלמא דהתשובה והתשלומין הם שני ענינים גפרדים.

(ג) פ"ב הל"ט, "אין התשובה ולא יוה"כ מכפרין אלא על עבירות שבין

אדם למקום וכו' אבל עבירות שבין אדם לחבירו וכו' אינו נמחל עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו". מכלל דתשובה ו"יתן וירצהו" הם שני ענינים שונים.

וגראה דקיום מצות תשובה לפי הרמב"ם הוא רק ע"י וידוי בין החוטא למקום יתב"ש (כמובן, רק אם קבל על עצמו עניני תוכן הוידוי, דהיינו עזיבת החטא, חרטה, וקבלה על העתיד), דהא כל מקור המצוה היא מהפסוק איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו, ושם נזכר רק ענין וידוי. אלא דמ"מ, גם אחרי שיקיים החוטא מצות תשובה, יש דרגות במדת הכפרה המושגת ע"י תשובתו, ואפשר דאפילו אחר שיקיים מצות עשה דתשובה עדיין לא נתכפר חטאו לגמרי. ולזה צריך החוטא להרבות בענייני תשובה יותר ממה שצריך כדי קיום המצוה בלבד, ולתשובה כזו שתכליתה היא כפרה, ולא קיום המצוה, קורא הרמב"ם תשובה גמורה או תשובה מעולה. (ליתר ביאור, היחס בין תשובה לכפרה לפי הרמב"ם הוא דומה להיחס בין תפילה לקבלת התפילה, דכמו ששייך לצאת ידי חיוב תפילה בלי שהקב"ה יענה לתפילה, כן שייך לצאת ידי מצות תשובה בלי שתשובתו תועיל לכפרה גמורה. וכמו שרבי בכוונה מועיל לקבלת התפילה, כן רבוי בענייני תשובה גמורה מועיל לקבלת התשובה).

וגראה עפ"ז דבפ"א מדבר הרמב"ם על קיום מצות תשובה, ולכן הזכיר רק ענין וידוי בתיאורו של תשובה, אבל הנושא של פ"ב היא תשובה גמורה כדמשמע מרוב ההלכות בפרק.

(א) הלכה א'. „איזו היא תשובה גמורה וכו' ואם לא שב אלא בימי זקנותו וכו' אע"פ שאינו תשובה מעולה מועלת היא לו ובעל תשובה הוא".

(ב) הלכה ד'. „מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד וכו' ומשנה שמו וכו' וגולה ממקומו". ובודאי שאין ענינים אלו חלק מעצם התשובה.

(ג) הלכה ה'. „ושבח גדול לשב שיתודה ברבים וכו'". שוב לשון שמשמע שאינו חלק של גוף המצוה.

(ד) הלכה ו'. „אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם בעשרה ימים שבין ראש השנה ויוה"כ היא יפה ביותר". דהיינו ענין של מצוה מן המובחר בלבד, ולא עצם קיום המצוה.

הא דחוזר הרמב"ם בפ"ב הל"ב והל"ג על העניינים של עזיבת החטא, חרטה, וקבלה על העתיד, אע"פ שהם מרכיבים של עצם קיום מצות תשובה ולא רק של תשובה גמורה, דהא בלעדם לא קיים מצותו ע"י וידוי דהוה כטובל ושרץ בידו,

נראה שהוא כדי לתת כוון לתשובה גמורה, ולומר שעניינה צריכים להיות ביטויים של רגשות אלה.

א"כ, גם ענין רצוי חבירו ובקשת מחילה המוזכר בהלכה ט' אינו חלק של עצם קיום מצות תשובה, אע"פ שמעכב כפרה, אלא חלק של תשובה גמורה.

וראיה ברורה לזה מפ"ד להלכות תשובה הל"ג, ומהם [הכ"ד דברים המעכבים את התשובה] חמשה דברים העושה אותן אי אפשר לו שישוב בתשובה גמורה לפי שהם עונות שבין אדם לחבירו ואינו יודע חבירו שחטא לו כדי שיחזיר לו או ישאל ממנו למחול לו". אלמא דפיוס מעכב רק תשובה גמורה, אבל עצם מצות תשובה אפשר לקיים בלי פיוס, משא"כ בעבירות שבין אדם למקום המוזכרים שם בהלכה ב', ע"ש, שנועלים דרך תשובה בפני עושיהן לגמרי.

(ואין להקשות מב"ק צד:, „אי עשה תשובה מאי בעי גביה“, דמשמע דהשבת הגזילה היא חלק מעצם מצות תשובה, די"ל דנהי דאין השבת הגזילה חלק של עצם קיום המצוה, אבל אם מתודה והגזילה עדיין תחת ידו הרי לא עזב את חטאו בכלל והוא כטובל ושרץ בידו ווידויו לא הוה וידיו כדאיתא בפ"ב מהל' תשובה הל"ג. ואדרבה, ממסקנת הגמ' שם דמוקמינן כשלא הספיק להחזיר עד שמת יש להביא ראיה דהשבת הגזילה אינה חלק מעצם התשובה, דאע"ג שלא הספיק להחזיר קרי ליה רב פנחס, „עשה תשובה“, ואי הוה השבת הגזילה חלק מעצם התשובה א"א לקרותו עשה תשובה אי לא הספיק להחזיר, דאונסא כמאן דעביד לא אמרינן. ואותה ראיה יש להביא מהל' מלה ולזה פ"ד הל"ד, ע"ש).

ועפ"ז יש לתרץ דיוק קשה בלשון הרמב"ם בפ"א הל"א, דז"ל, „וכן החובל בחבירו והמזיק ממנו אע"פ ששילם לו מה שהוא חייב לו אינו מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם“. וצ"ב למה הוסיף כאן הרמב"ם את המילים „וישוב מלעשות כזה לעולם“, מה שלא עשה כן בבבות הקודמות גבי חייבי חטאות ואשמות וחייבי עונשי ב"ד דכתב רק „עד שיעשו תשובה ויתודו“. ועוד ק', דלכא"ו מילים אלו מיותרים הם לגמרי, דהא בנוסח הוידוי כלול, „ולעולם איני חוזר לדבר זה“, ואם חייב וידוי, ממילא ידעינן שמקבל על עצמו לא לעשות כזה לעולם.

ונראה דהרמב"ם בא להדגיש דכדי לקיים מצות תשובה, מאחר שהיא מצוה שבין האדם למקום ב"ה, אינו מספיק שיתחרט וישוב מהמעשה המסוים שעשה, דהיינו שהוויק לפלוני, אלא צריך לשוב על סוג המעשה, על העבירה, שהוא התכונה המאפיינת את יחסו למקום ב"ה ע"י המעשה ההוא. ולזה בא הרמב"ם להדגיש דצריך לשוב מלעשות כזה (השורה לרש"י בראשית יח, כה, ד"ה כדבר

הזה, „לא הוא ולא כיוצא בו.“) ואינו מספיק שישוב רק מלעשות זה. וכל זה שייד רק בעבירה שבין אדם לחבירו ולא בעבירה שבין אדם למקום דשם תמיד עושה את העבירה נגד הקב"ה לבדו ואין חילוק בין המעשה המסוים ובין סוג העבירה.

העולה מדברינו דחויב קיום מצות תשובה כולל רק וידוי, ובקשת מחילה אינה אלא מדרכי תשובה גמורה כדי שיתכפר חטא השב לגמרי. ופשוט דבקשת מחילה הוא מדרכי תשובה גמורה רק היכא דעל ידי כן יתקן מה תעוות נגד חבירו דאז הוא בכלל עזיבת החטא, חרטה על העבר, וקבלה על העתיד, אבל היכא דמצער את חבירו ע"י בקשת מחילה, אינה מדרכי תשובה כלל. א"כ בחטא לשה"ר דכמעט א"א שחבירו לא יצטער כשיגלה שדיבר נגדו, מוטב לא לבקש ממנו מחילה, אלא א"כ משער דיוכל לבקש ממנו מחילה כללית בלי שחבירו יבקש ממנו לפרט מה שחטא נגדו. ובאמת כעין זה כתב החפץ חיים בעצמו במשנה ברורה סי' תר"ו ס"ק ג' דז"ל, „ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחבירו אם לא כשיודע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט אותו.“ (וצ"ע, דלכאוי' סותר את דבריו בספר ח"ת, ואין סברא לחלק בזה בין לשה"ר לשאר עבירות.) ובכל אופן, ישתדל לתקן את הנזק שגרם לחבירו ע"י הלשה"ר ויאמר לאלו אשר ספר אותו להם שהיה בטעות או כדומה, כמש"כ בספר ח"ת כלל ד' בבאר מים חיים סוף ס"ק מ"ח, ובודאי יחשב מדרכי תשובה גמורה ויועיל לכפרתו.

קאסופת הלכות והליכות לחודש תשרי

שהיה בנשימה אחת ובין בשתי נשימות, אין הקולות הראשונים מפסיקים, ותקיעתו כשרה^ז.

ד. נשתנה הקול באמצע התקיעה מקול עב לקול דק, או מקול צלול לקול צרוד, וכדומה, הרי זו תקיעה כשרה לכתחלה, שהרי כל הקולות כשרים בשופר^ט.

ה. בקשת מחילה באופן כללי, שמבקש מחברו מחילה על כל מה שחטא לו, מועילה לפניעה קלה בלבד^י.

דבר הלכה

ז. דכיון שסור^ס הריהו מתעסק עתה לתקוע תקיעה כשרה אין זה נחשב להפסק המקלקל את הסדר^י.

ח. דפשטא דמלתא הוא דמה שאמרו בגמ' (ר"ה כ"ז ע"ב) שכל הקולות כשרים בשופר היינו שגם אם באותה תקיעה עצמה נשתנה הקול באמצע ה"ז כשר, וכן נהוג ומקובל (ומובן לפ"ז מה שאמרו לא להאריך הרבה בשבר כדי שלא יהא נראה כתקיעה, עיין בראשונים ר"ה ל"ג ע"א^י). ומה שיש מקפידים [כמנהג מהרי"ל דיסקין זצ"ל] שהתקיעה תהא כל הזמן בקול אחד בשוה או עב או דק ובלבד שלא ישתנה באמצע (וכן נהג הגרי"מ חרל"פ זצ"ל), אין זה אלא הידור מצוה וחומרא בעלמא^י.

ט. אך צ"ע לפ"ז במה שמצוי ביותר בתקיעת השברים, שאין הפסק גמור בין שבר לשבר אלא עדיין נשמע קול כלשהו ביניהם, דלפי דברינו יש לחוש דהו"ל כתקיעה, וצ"ע^י.

י. שזמנה במיוחד בערב יום הכפורים, כמבואר בשו"ע סי' תר"י^י.

ג. ועיין מ"ב סי' תק"צ סקל"ד שכתב "וה"ה אם התחיל לתקוע ואין הקול עולה יפה ומתחיל לתקוע שנית נחשבת הכל לתקיעה אחת", אך לא פירש אם הדין שוה בנשימה אחת ובב' נשימות.

ז. תשו' כת"י 11. שם. ט. תשו' כת"י

12. כלומר דאע"פ שהשבר הוא קול שבור (כמנהג בהרבה מקומות) מ"מ יכול להראות כתקיעה, כי גם בתקיעה משתנה לפעמים הקול, ואין זה ענין למש"כ הריטב"א בר"ה ל"ג ע"ב (סוד"ה והא דתנן) "וכשעושין תקיעה ומשברין אותה בסופה אינו יפה וכו' והו"ל שבר באפי נפשיה והוי הפסקה". ובעיקר דין זה העיר רבנו בחי' כת"י למס' ר"ה ל"ג דלפ"ז א"א להבין כלל שיטת הרמב"ם (שדחאוה כל הראשונים מהלכה) דשיעור תקיעה הוא כח אחד וחצי, דכיון שבשבר מאריכים קצת יותר מכח אחד, כמו שזכר בפוסקים דגנוחי אריך מילולי, א"כ איך אפשר לצמצם, לעשות יותר מכח אחד ופחות מכח אחד, והוא פלאי, וגם כל השברים שלנו ודאי פסולין להרמב"ם, וצ"ע. עכ"ד.

13. שם וראה שו"ת שאילת שלמה (לרש"א ורטהיימר) ח"ב סי' נ"ה, ובא"א (בוטשאטש) מהדו"ת סי' ק"צ. וע"ע בלקט יושר הל' ר"ה (ד"ה טוב לעשות שבר) שכתב "צריך להתחיל בקול רם כדי שישמע תחלת התקיעה וכו' אבל כשמתחיל התקיעה בקול נמוך בקל יבוא שאין נשמע התקיעה כולה", עיי"ש. ומשמע דליכא קפידא בעצם שינוי קול התקיעה. ומ"מ לבעל תקיעה שהאריך בתקיעה יותר מן הרגיל העיר רבנו יעקב לקצר כדי שלא יבוא לידי שינוי הקול, דלכתחלה ודאי דהכי עדיף. כתבי תלמידים

14. ח"י כת"י למס' ר"ה ל"ד ע"א

ז. תשו' כת"י ועיין סי' תר"י במ"ב סק"ג דבשעת בקשת מחילה צריך לפרט החטא.

15. רבות התאונן רבנו על מה שאין מדקדקים לקיים הלכה זו שיפייס אדם חברו בערב יוה"כ"פ, ואירע פעם שקמו בעלי לשון וחרחרו ריב ומדון על ת"ח גדול בשכונתו, ואמר רבנו לאחר יוה"כ"פ "בטוח הייתי שאראה תור ארוך משתרך מביתו של אותו ת"ח עד הרחוב, מן הבאים לבקש מחילתו, ולבסוף לא הבחנתי כי אם באדם אחד, שיודעני בו שאין ידו במעל זה כלל". ועיין במט"א סי' תר"י ס"ג שכתב "אם זה שחטא לחברו אינו מתעורר לילך לזה לבקש מחילה יש לו להאיש העלוב להמציא עצמו אצל אותו שחטא לבקש ממנו מחילה. וכ"ה בקש"ע סי' קל"א ס"ד, והוא ע"פ הגמ' ביומא פ"ז, וכן עבר רבנו עובדא כנפשי.

מוריה, שנה עשרים וארבע, גליון י'—יב (תרפ—תרפח). אלול תשס"ב

ו. מי שסיפר לשון-הרע על חברו ואין חברו יודע מזה, ואם יגלה לו הדבר כדי לבקש מחילתו יצטער הלה בשמעו על כך, לא יגלה לו את הדבר!¹⁶

ז. גלולות תרופה שמעמן מרי, מותר לחולה שאין בו סכנה¹⁷ לבולעם ביוהכ"פ, אבל אם אין טעמן מר יעטמן בנר דק ויבלען בעטיפתו¹⁸.

דבר הלכה

יא. הנה בס' חפץ חיים כלל ד' סי"ב כתב שכל שהזק חברו¹⁶ על ידי סיפורו חייב לבקש מחילתו "ואפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה על זה כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה. ומזה נוכל להבין כמה יש לו לאדם ליזהר ממדה גרועה הזאת כי... כמעט א"א לו בתשובה" וכו', ועיי"ש בבאמ"ח אות מ"ח שלמד כן מדברי רבנו יונה בשע"ת אות ר"ז. ברם מסתבר בנדרון זה מה שאומרים בשם הגאון מוהר"י סלאנטער זצ"ל שאמר לרבנו הח"ח זצ"ל¹⁷, דכיון שעיי"ז יגרם לחברו צער, לאו כל כמיני' לעשות כן מפני תובת התשובה שיש עליו¹⁸.

יב. ומיהו יש לדעת שיש הרבה תרופות דאף שם התרופה מר מעט מ"מ אפשר דלא חשיב כאינו ראוי למאכל אדם מפני זה שאנחנו מפונקים, שהרי משקה שאינו ראוי לשתיית אדם אינו מקבל טומאה וגם אינו מכשיר, ואפ"ה תנן ופסק כן הרמב"ם בפ"י מטו"א ה"ב שהיוצא מן האוזן ומן החוטם ומי רגלים של בני אדם בין גדולים ובין קטנים חשיבי משקין והרי הם תולדת המים, ויש עוד דוגמאות לכך, ולכן אפשר שצריכים לבדוק היטב כל סוג לדעת אם זה חשיב כעירב בו דברים מרים הפוסלים מאכילת אדם¹⁹.

יג. אך אין זה ברור מהו הגדר של חולה לענין נד"ד, שהרי מצינן דאסרי רבנן רפואה בשבת ולא התירו אלא לחולה שאב"ס שנפל למשכב או כאיב ליה טובא אבל לא עבור כאב ראש רגיל או כדור שינה וכדומה, וא"כ אפשר שגם בנד"ד לא שרי אלא בחולים כאלה, אך גם אפשר דשאני שבת שעיקר איסור רפואה הוא עבור חולה ולכן אמרינן דרק בכה"ג הוא דשרי, משא"כ בנד"ד הרי יש גם שכתבו בדעת התוס' שמותר אפי' לבריא, וא"כ אפשר דבכל ענין של חולי קצת שרי, וצ"ע²⁰.

יד. ואסור לשתות עמהם מים להקל בליעתן כל שאפשר לו לבולען בלא מים. ואם אי

1. רשימות.

16. ואם עדיין לא הגיע לו הזק וצער אבל עלול להיות כן לאחר זמן, עיי"ש שנשאר בצ"ע אם חייב לבקש מחילתו.

17. ראה ב"דוגמא מדרכי אבי" להרב ר' ליב בנו של רבנו הח"ח זצ"ל, עמ' קי"א.

18. רשימות. ועיי' במ"ב סי' תר"ו סק"ג שכשיודע שחברו יתבייש מזה כשיפרט לו חטאו שחטא נגדו אזי לא יפרט אותו, והוא מהמג"א שם, ונראה דבס' ח"ח מיירי שלא יתבייש אלא שרק יגרם לו צער מעצם הידיעה. וראה מש"כ בס' תנועת המוסר ח"א עמ' 363 בשם הגר"ג אמסטרדם והגר"י בלאזער ז"ל.

ט. שש"כ פל"ט הע' ז'. והיינו משום דכשהוא מר חשיב שלא כדרך אכילה, ולא קיי"ל כהשאג"א סי' ע"ו דביוהכ"פ אסור גם שלכד"א, כמ"ש האחרונים שהביא בשש"כ שם. והא דהחמיר בגלולות שאין טעמן מר אע"פ שלענין תרופות חמץ בפסח דעת רבנו דשרי לחשאב"ס משום דכל שעומד רק לבליעה ורק לחולים אין חייבין עליו, ראה מג"ש סי' י"ז, נראה לכא' דהתם עיקר הטעם משום דאין עליו שם אוכל וסברא זו מהני רק לענין חמץ ושאר איסורין אבל לא ליוהכ"פ דלא איכפת לן אלא בשם אכילה, וכדברי רבנו במג"ש סי' כ"א אות א' עיי"ש. ובתשרי כת"י כתב רבנו לחולה "אם איננו מר יעטוף אותו תחלה בנייר דק כדי שיהי' ברור שלא כדרך אכילתו", ומשמע קצת דלא כיריא ל' לאסור בלי עטיפה וכתב כן רק כדי לצאת מכל ספק, ואולי טעמו כנ"ל.

19. מנ"ש סי' י"ז אות ב'. ועיי' מנ"ש תנינא סי' ס"ד. 20. שם אות ג'.

מוריה, שנה עשרים וארבע, גליון י—יב (190—191), אלול תשס"ב